

Новото начало.
Година
шестдесет
и осма
брой 1
2024 г.

ПЛАМЪК

Списание-алманах за литература,
изкуство и публицистика
Издание на Съюза на българските писатели
Основано от Гео Милев

СЪДЪРЖАНИЕ

СЛЕДЮБИЛЕЙНО

5	●	100 ГОДИНИ „ПЛАМЪК“ – И ПО-НАТАТЪК!
---	---	--

НОВА БЪЛГАРСКА ПРОЗА

7	Здравка Евтимова	РАЗКАЗИ. Глаг. Песен за стъпките следобег
17	Коста Радев	РАЗКАЗИ. Калканът отвъд Дарвин. Виж Милано.
23	Иван Ванков	РАЗКАЗ. Черно грозде
27	Светла Дамяновска	РАЗКАЗИ

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

31	Василка Петрова – Хагжунана	СТИХОТВОРЕНИЯ
36	Катя Димитрова	СТИХОТВОРЕНИЯ
41	Кольо Колев	СТИХОТВОРЕНИЯ

ХОРИЗОНТИ

44		СЪВРЕМЕННИ УКРАИНСКИ ПОЕТИ
----	--	-------------------------------

НОВА БЪЛГАРСКА ПРОЗА

53	Владимир Ганев	ЛИЗА ИЛИ ИЗКУСТВОТО ЩЕ СПАСИ СВЕТА. Разказ
57	Любомир Лозанов	ОТЕЦ ГЕРАСИМ. Разказ

70 Величка Драганова

РАЗКАЗИ

НОВА КНИГА

74 Ивайло Диманов

Из „АМФИБРАХИЙ В ДО
МАЖОР“. Стихотворения

ХУДОЖЕСТВЕНИ ПЪТЕПИСИ

77 Румен Шомов

ВТОРИ НАНТСКИ ДНЕВНИК.
Откъс

НОВА БЪЛГАРСКА ПОЕЗИЯ

94 Десислава Стоянова

СТИХОТВОРЕНИЯ

96 Елена Врагжалиева

СТИХОТВОРЕНИЯ

97 Стефания Данчева

СТИХОТВОРЕНИЯ

99 Георги Драмбозов

ЛИРИЧЕН ПОЗДРАВ
ЗА ЮБИЛЕЯ. Стихотворения

КРИТИЧЕСКИ ОТЗИВИ

102 Ивайло Христов

ЗАВРЪЩАНЕ КЪМ ПЪРВИЧНАТА
СИЛА НА ЖИВОТА
(за Трендафил Василев)

107 Прогрум Димов

НЕУДЪРЖИМО ТЪРСЕНЕ НА
ЧОВЕКА (за Валентина
Атанасова)

ДОКУМЕНТАЛНА ПРОЗА

111 Арсо Арсов

„СИМВОЛИЧНАТА ВОЙНА“,
каквато я видя и преживя
едно момче. (1941–1944)
Втора част

166

110 ГОДИНИ СЪЮЗ НА
БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ

**БРОЯТ НА СПИСАНИЕ „ПЛАМЪК“
ИЗЛИЗА С ПОМОЩТА НА СЪЮЗА
НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ**

На корицата:

Симеон Спиридонов. „Дон Кихот и Санчо Панса“

Броят е илюстриран с творби на български графичи.

Аргир Манасиев. „Жени“

100 ГОДИНИ „ПЛАМЪК“ – И ПО-НАТАТЪК!

Един висок юбилеен връх е достигнат – списание „Пламък“, създадено от Гео Милев, неотдавна навърши 100 години. Няма друго литературно списание у нас с толкова стара и богата история. Още през 1924 година, в началото на неговото съществуване Гео Милев определя основната му задача: „да бъде факел, който отразява пътя към ново бъдеще... да обжегне мухъла в душите, да изгори идейните вехторици на живота“. Големият поет негдувсмислено го ориентира и обявява като „трибуна на демократичната българска интелигенция“ в един бурен и тревожен период от близката ни история. Като творец от мащабна величина, Гео Милев е пламенен рагетел на всичко ново в световната литература и изкуство по това време, на най-ярките проявления на европейския модернизъм: експресионизъм, футуризм, социална съпричастност. Точно в „Пламък“ излизат за пръв път творбите на цяла плеяда световни поети и писатели – Верхарн, Уитман, Демел, Синклер, Маяковски. И в немалко от случаите преводите са на самия Гео Милев.

Разбира се, най-ярък момент в историята на новосъздадения „Пламък“ е публикацията на поемата „Септември“ от Гео Милев, която поражда и смъртта, и безсмъртието на големия български и европейски поет.

Такова е високото и пламенно начало на списание „Пламък“. Знае се, че и през трийсетте, и през четирийсетте години на миналия век е имало няколко опита за възстановяване на списанието, но условията не са били подходящи за това.

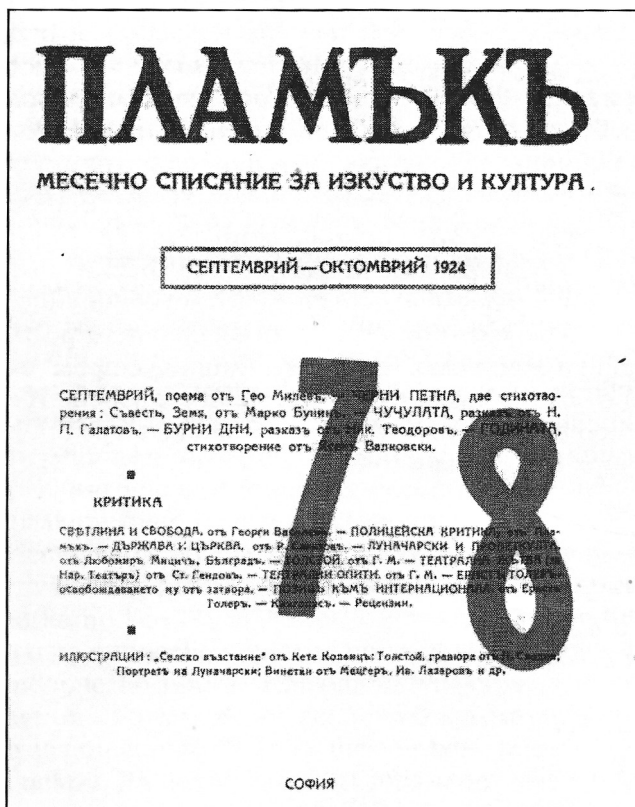
Възобновено през 1957 година, списанието тръгва с амбицията в новите условия на живот, обществени взаимоотношения и литературна дейност да върви по огнения вектор на Гео Милевия „Пламък“. Известно, че независимо от тоталитарните ограничения и чести прояви на идеологическа преса, списание „Пламък“ изпълняваше го голяма степен своята основна задача: да бъде трибуна на младото поколение писатели, да публикува плоговете на истинското творчество. Много от трайните ценности в нашата литература, създавани в този труден период, се появили именно в „Пламък“.

И днес „Пламък“ е трибуна преди всичко на младите, на идващите. Коего означава, че то е заредено с бъдеще. Защото е факт, че голяма част от по-ярките и перспективни имена в литературата ни са минали и минават през списанието. В неговите броеве често пъти публикациите на младите автори вървят редом с творбите на писатели от други поколения. Неведнъж е представяно и творчеството на писатели от близки и

галечни страни. Благородното усилие на списанието е да подкрепи, покаже и утвърди многообразието на нашето литературно творчество днес. И най-вече – доброто, новото, перспективното. Онова, което излъчва живот, гарба и младост...

Още веднъж – честит вековен юбилей на списание „Пламък“!

ПЛАМЪК

Корица на 7–8 брой на „Пламък“ – 1924 г., в която е поместена за пръв път поемата на Гео Милев „Септември“.

Здравка Евтимова
РАЗКАЗИ

ГЛАД

Тео я гледаше и колкото повече я гледаше, толкова повече се съмняваше – дали тая е с всичкия си. Тънка, гълга връв – но най-удивителното беше, че тя непрекъснато ядеше. Казваше се Мария, по дяволите, толкова хубаво име и такава огромна уста. Работеше в библиотеката на половин смяна, след това миеше стълби, косеше със стара шумна като оръдие електрическа косачка парцелите на софиянци, чистеше къщите им, къпеше болните баби от градчето, уж искала да учи нещо в София – бе чул Тео.

Допреди седмица-две не беше такава. Зърваше я с чаша кафе в ръката. Вперила поглед в един гълъг тип – развлечен, мургав, който работеше при Тео. Монтиреше машините и винаги имаше претенции – прашно било, топло било. Тео го уволни, разбира се.

Голямата ѝ уста го интересуваше. Тео строеше бояджийски цех в Брезник и я бе наел да изчисти помещението. Направи му впечатление как бързо пипа, ръцете ѝ, неоновы реклами, светеха главозамайващо прегочите му. Нарочно ѝ плати малко, но тя не протестира – прибра парите, дори не ги преброи, после попита без канка уважение:

– Мога ли да обера киселеца около бояджийския цех?

– Може, каза Тео, защото му стана приятно при мисълта да се заяде с нея. – Но ще ми платиш пет лева, всъщност десет.

Тя въобще не го погледна, не си даде труд да каже: – „Я ходи се удави, ей я там реката“. Обърна се встрани, като че той въобще не беше наоколо, по-лошо: беше близо, някъде до обувките ѝ: купчина тор и толкова. А той беше Тео – човекът, купил половината къщи от градчето, цялата плодородна земя, откриваше бояджийски цех и предачница.

– Чакай – извика Тео. Не я бе попитал как се казва. Направи му впечатление блузата ѝ, бе я купила от неговия магазин втора употреба за 50 стотинки. Беше ѝ голяма, но гърбът бе жив – малко змийче, усукано в грамадната греха. Никой по-рано не се бе осмелявал да се обръща с гръб към него.

– Не си спомням да сме се запознавали – изрече голямата ѝ уста. – Затова не виждам никаква причина да ми говорите на „ти“ – и всичко това без да се обръща към него, все пак човек би хвърлил поглед и към купчинката тор – най-малкото да не я настъпи. Тя стъпка сянката му и гърбът ѝ, вече пораснала остра змия, грациозно се отдръпна в мъглата.

Виждаше я – удавила се в онези грамадни рокли от неговия магазин за втора употреба, все с една зелена торба: тя чоплеше – с изненадващо

тънки и чевръсти пръсти вътре, измъкваше нещо зелено – киселец или коприва, лапак може би, и го хрупаше. Пъхаше листата в устата си и гъвчеше като тревопасно.

Тео си изработи ново хоби – започна да я следи. Виждаше я как излиза от библиотеката, с нова рокля – за най-много лев и петдесет от неговия магазин за стоки от втора до 22-ра употреба, клечи до каменния зиг и къса ли, къса коприва, набутва я в зелената си торба, после гъвче. Сурова коприва. Мина седмица, дори киселецът стана корав, тя започна да бере хряннов лист, после лобода, може би и някакви други треви скубеше и преживяше, накрая се появиха първите ягоди. Вече не носеше торба, а цяла щайга – лапаше ягоди като мълния и гръм. Чистела на мързеливи семейства и на болни, правела разговорка на бабички от околните села, копаела градини и плевяла лехи, садяла фасул, разсаждала пипер – гавали ѝ ягоди вместо пари. Все се оглежда. Търсела нещо или може би някого.

След това започна сезонът на черешите.

Онзи тип бе потънал вдън земя. Тео почувства сиво съмнение: Мария бе започнала да се тълпче с треволяци, когато раздърпаният се махна от градчето. Ами. Глупости.

Тео имаше три черешови градини, беше ги купил за джоб стотинки и ги ограда с огромни зигове – целите обрасли с коприва, която оная с избелелите рокли продължаваше да поглъща ден и нощ.

– Искам да обереш черешите – подхвърли Тео веднъж, докато Мария се бе привела и тълпчеше коприва в зелената си торба. – Двайсет лева дневно и можеш да ядеш колкото искаш.

На другия ден тя гоиде, облечена във фланелка от неговия магазин, обувки от неговия магазин и къси панталони, от крачолите на които се подаваха тънките ѝ крака – пирончета, забити в обувките, които със сигурност я стягаха. Тео се затули зад ъгъла и се хвана да наблюдава. Мария яде два часа, устата ѝ посиняха от черешите и той си помисли, че няма да откъсне нито един плод за щайгите му. Излъга се. Изведнъж пръстите ѝ засвяткаха, тялото ѝ се стрелна между клоните, залепна към тях като смола и следобед, когато Тео видя колко щайги е набрала, не можа да повярва.

– Ще ти платя сега.

Тя не го погледна.

– Нали мога да ям колкото искам – изрече равно, без да го поглежда.

– Така се уговорихме.

– Така – отсече той.

Тео седна на сянка, а тя клекна над една щайга и яде, яде, яде, яде, като че бе листна въшка или копринена буба, с огромното си гърло щеше да изгълта цялата черешова градина с корените, камъните, листата и облака над тях. Дъвка повече от час. Устата ѝ страшно посиня от черешовия сок, ръцете и станаха алени до лактите. По едно време скочи чевръсто, като че току-що се бе върнала гървото, сякаш не бе набрала толкоз щайги и не се бе натъпкала като тения с един тон череши. Изведнъж, без никаква връзка с брането на череши, Тео помисли – вярно, докато онзи гългият, мургав като изсъхнала тиня се мотаеше наоколо, Мария не тършуваше за храна. Чаша кафе в ръката – толкова.

Платете ми – каза тя.

Той ѝ даде петнайсет лева и заяви:

– Ти изгълта много плод.

– Уговорката ни беше двајсет на ген и да ям, колкото ми се ще.

– Щеше ти се прекалено много – изтъкна той. – Ела утре пак.

На другия ден когато Тео пристигна в градината, я завари на друга череша – вчерашната бе така обрана, че не се виждаше зърно плод. Устата ѝ вече беше синя, ръцете – червени до лактите. Колко ли бе излапала? На земята не се виждаше нито една пълна щайга.

– Колко кила мушна? – попита я той.

Мария не отговори. Вечерта се повтори същата работа – черешата обрана до зърно, щайгите подрегени чисто и прилежно на земята, а тя, потънала като гъсеница във върха на друга череша – яде, преглъща, тихо, мълчаливо, упорито, замислена, като че пресмята нещо от яgrenата физика.

Плати ѝ десет лева. На другия ден завари Мария на най-високото гърво, слънцето току-що се бе готвело на небето – едно тире, след което следва точката на черния летен ден. Кога се бе покатерила, с факла ли си беше светила или бе спала горе, но устата ѝ беше морава, ръцете – и те сини до лактите, а костиките, които бе плюла по земята, лъщяха като бисери. Беше мършава – ножче, забито до гръжката в клона. Вечерта отново чакаха чисто и прилежно подрегените щайги, и отново тя не го погледна. Тео стоеше прав под черешата, старата рокля се отпусна до щайгите и започна. Яде, яде, яде, като че имаше намерение да изяде нощта заедно с шосето, дупките по него, старите ръжжасали таратайки, посивелите селски къщи, магаретата, привързани към метални колчета настред къра. Накрая, когато слезе, ѝ даде пет лева. Мария отново не каза нито дума, не си отвори устата да спори, обърна му змийчето на гърба си и тръгна – светулка в топлата вечер, или може би бръснарско ножче, проходило кой знае защо към него. Беше го срязало някъде, но той не знаеше къде. Припомни си как преди месец, може би два, очите ѝ ровеха, блъскаха, накрая притихваха, кротки пред лицето на онзи противен тип.

– Каня те на вечеря – избъбри той. Въобще не бе мислил да ѝ отправя побобна покана.

– Утре – отвърна тя.

Гласът ѝ, пълен с камъни, го удари по челото.

Всички череша бяха узрели – разплати се с жените от съседните села и за два дни не остана нищо за бране. За счупен клон гонеше работничката и не ѝ даваше стотинка, та градината бе по-здрава, по-красива от всякога.

Облаците косове се изселиха вдън гора.

Вечерта, след края на смяната в библиотеката, Мария гоиде – в грамадната рокля от неговия магазин, със същите обувки, които със сугурност я стягаха, потънала в прах. Тео имаше чувството, че насреща му настъпва вонящият склад с чувалите развлечени грехи. Не си бе дала труда да сложи грим, нямаше лак на ноктите, нито пък се впечатляваше от присъствието му – Тео не беше дори купчинка тор, нищо не беше.

– Вие ли ще платите вечерята? – попита Мария.

- Аз.
- Независимо от това, което изям?
- Независимо.

Доиде сервитьорката, едно хубаво момиче, с което бе прекарал няколко с нищо незапомнящи се ноци.

– Пъстърва с орехи – започна бръснарското ножче, което имаше единствено уста. – Айран. Салата домати, печени чушки, една пилешка пържола, една свинска пържола, риба, едно ръжено печено хлебче, едно печено пшеничено хлебче, салатата „Снежанка“, а за десерт кисело мляко с мед и орехи. Още един айран.

Тео слушаше, гледаше, накрая разтърка уши – просто изведнъж го бяха засърбели.

Тя започна да яде, много бавно – салатата с домати, пържолата, ръженото хлебче, пшениченото хлебче, малко риба с орехи, айран, пилешката пържола. Не го поглеждаше, не поглеждаше и сервитьорката – двете с нищо незапомнящи се ноци – която се взираше в нея с ужас в очите, но Мария продължаваше: вземаше си от млякото с мед и орехи, след това отново пържола и когато едната чиния се опразнесе, тя я отблъскваше настрана, не го гледаше, нито му приказваше, той просто беше кост от пъстървата с орехи, която тя бе изплюла. Хранеше се красиво – ръцете ѝ летяха като игла, с каквато някоя кротка жена бродира привечер. След пръстите ѝ въздухът се превръщаше в гоблен, пълен с пламъци.

Когато и последната чиния се оказа празна, тя изтри внимателно пръстите си със салфетката и без да се обръща към него, изрече съвсем ясно:

- Какво ще искате сега от мене?
- Знаеш какво.

Тя не отговори, изправи се и той нямаше представа какво ще направи тя – гали ще му обърне змийчето, сгърчило се в огромната рокля, или... той въобще не знаеше какво или. Не трябваше и да знае. Тя тръгна направо към къщата му – всички ахкаха и охкаха пред голямата бяла птица – замъка на Тео Рамов, кацнал на хълма, заобиколен с лозе и гъсти, още зелени гроздове, прекрасен асфалтов път с мраморни пейки от двете страни. Тя не го попита нищо, тръгна до него, без да му обръща внимание и това бе странно. Тео беше прекарвал многобройни незапомнящи се с нищо ноци с девойчета от селата, от града и момичета, чиято националност на си даваше труд да запомни, но никоя не мълчеше като тази. Той бе уволнил мургавия мълчалив тип. Досадникът се стопи някъде, изсъхна като кална локва. Времето го изтри от тротоара. Може би точно в този ден Мария си бе купила зелената торба за 25 стотинки от прочутия магазин на Тео.

Тя съблече огромната си рокля петдесета употреба, без да се интересува кой е наоколо, като че се намираще в сбутаната си стая или бе сама пред калния вир в реката. След като приключиха, стана веднага. Без да се съети, без излишно бавене, нахлузи като клуп на бесика огромните ръкави и си тръгна. Нощта беше наистина паметна. Нощта – този отрязък памет на бръснарското ножче, разрязало го на две; ръцете ѝ, тънки, съшили примка с всяко потрепване. Полунощ и огромната рокля

го замаяха. На другия ден той отиде в библиотеката – Мария беше там, зелената торба с киселец и цяла щайга, пълна с малини, наредени като часови пред нея, тя – забила нос в някаква книга. Когато вдигна поглед и го видя, каза:

– Какво ще желаете?

Нито мракът в черните ѝ очи, нито въглчето на устните казваше, че го е виждала някога, че е имала огромна рокля, която бе свлякла заедно с изцапаната от ягодов сок кожа пред него. Че ръцете ѝ с невидим шев бяха съшили нещо под ребрата му, от което Тео не можеше да се измъкне.

– Каня те на вечеря довечера.

Този път тя поръча пъстърва с орехи, капама, салата „Снежанка“, салата с варени картофи, супа от коприва и печени чушки, сладолед, торта Гараш, пълнени люти пиперки с кайма. Тази вечер въобще не го изчака да я води до стаята си, роклята ѝ – същата кройка, грамадна, увиснала около тънкото въже на тялото ѝ, само че този път кафява – в магазина му имаше три цвята от тези отпагъци и изглежда никои освен нея не ги бе купувал – падна на пода. Тя се навее, внимателно я хвана, съгна я. Дори не бе сложила гащи. Остана пред него с кожа на змия или риба, червей или къртица, а нощта бе толкова паметна, че той не знаеше дали е нощ, или е ден, дали е неделя, или четвъртък, дали е януари, или юли. И както не знаеше дали е януари, или юли, тя стана, навлече грехата си спокойно, без да го поглежда и си тръгна.

Той не можа да си изпие кафето на сутринта. Не изяде закуската. Изтича до библиотеката, но библиотеката беше затворена. Отиде до малката къща, където знаеше, че живее Мария, но не я намери там. Видя я – зелената торба, заметната през рамото ѝ, всеизвестната гигантска рокля, разплискала се като океан около нея.

– Каня те на вечеря – каза.

Както бе съвсем обичайно, тя нищо не каза.

Тео си тръгна заднишком, вперил очи в мършавата ѝ фигура, в ръцете, които превръщаха въздуха в конци и игли, в краката ѝ – вече изгорили стъпките в прекалено тесните, изтъркани обувки от неговия магазин. Беше брала някъде боровинки и устата ѝ беше лилава, а ръцете червени – може би от ягоди? – почти до лактите.

Тео седеше в ресторанта и момичето с двете нищо незабележителни нощи се държа мило с него. Той час по час гледеше часовника, вечерта започна да се състява, накрая клекна като старец, една гореща, непоносима вечер. Той излезе от ресторанта, а момичето с двете незабележителни нощи го попита къде отива. Желаете ли тя да го придружи? Той, разбира се, не отговори.

Мария не дойде.

На сутринта я нямаше в библиотеката. Нямаше я в малката къща. Зелената ѝ торба, някога пълна с коприва и киселец, лежеше прилежно и чисто съгната на прага.

Тео почувства глад. Стомахът му се сгърчи. Изяде два сандвича, изпи две кофички кисело мляко. Гладът не угасна. Започна да го блъска. Ръцете му искаха да ядат. Да поглъщат. Мария я нямаше. Беше пресъхнала някъ-

де. Ноктите го боляха от глад. Изтича в склада. Ето ги щайгите с ягоди. Наведе се. Започна да гълта. Не усещаше вкус. Мария. След час, може би два, случайно вдигна поглед към малкото, зацапано огледало, заковано с пирон в стената.

Ръцете му бяха лилаво-червени до лактите, оплескани с ягодови семчици. Носът, устните, брадичката бяха гипсирани под алено-лилава коричка от засъхнал ягодов сок.

Мария.

ПЕСЕН ЗА СТЬПКИТЕ СЛЕДОБЕД

– Голям глас има – приказваше непознатата.

Тома не я виждаше, но чуваше какви ги плещи и като нищо щеше да я изрине от дворчето – отгавна мислеше да постъпи по същия начин с гнилите ябълки, дето майка му гържеше в голана – изрязва гнилото, от зравото прави ошав. Ошавът смърди.

Тая ли? Каква ѝ е работата, че гризе Бежка? Цялото Кърваво млъкваше като Бежка разгъне, та подхване някоя песен. Нищожна Бежка, а Струма никак не тече, спира под моста и слуша. Широк глас имаше сестра му, лети като ракета където си пуска и където пуска, там стига.

– Госпожо – обръща се онази към майка му. – Ще ѝ дам книжки безплатно, ще се опитам да събера пари от училището... – да бе, ще събере, когато от муха издои мляко. Я да грабнем камък сега, пък ще видим.

Тома литна към къщи. Никой не бе наричал майка му „госпожо“. Сега жената беше с две бебета на ръце – близнаците Бончо и Бонка, които се родиха преди четири месеца. Поп Манол трябва да им пее за здраве, иначе как ще изтикат до края на януари, майка им няма мляко. С какво да ги храни, ако не помага небето? Но и там Господ се ослушва, помощ нула, а тази тук какви ги мята? Тома влезе. Не беше нищо особено, някакво хлапе, малко по-високо от скрина.

– Айде марш – каза ѝ Тома. – Бива ли учителки да няма, а разни охлюви да губят времето на децата?

– Бежка пее хубаво – каза черунката. – Не трябва да я спирате от училище.

– Ти ли ще гадеш пари? С какво да я облечем, с какво да я обуем? Ще си събуеш ли обувките, да ги гадем на нея? – кресна Тома.

Момичето се обърна и той я видя – тъмно лице, по-тъмно от неговото, като най-малкия кръг на котлон.

– Аз ви слушах, бяхте на моста – каза изведнъж кръгът на котлона. – Свирехте на акордеон. Не съм чувала тази песен никъде, а аз преподавам пее на децата.

Чувала го, е и? Ами ще свири на моста, какво да прави. Вдигнаха къщата от мазето до покрива, чорбаджията му плати една трета от спазареното. На кого да се оплаче? Срамно е голям мъж като него да свири на моста, по-добре да открадне нещо като хората, но Тома някак не искаше да краде като хората при такъв акордеон.

– Хубава мелодия – подхвърли охлювчето. – Откъде сте я взели? Разбрах, че имате малък оркестър и ходих до село Кладница, на фестивала, да ви слушам.

Ходила да слуша баба си. Бяха трима, старият акордеон на Тома, кларнетът на братовчедата Иван и тъпанът на Стоянчо. Всичките от Кървавото. Акордеон, тъпан, тропмет. Какво можеш да обърнеш с тях? Свириш, като някой умре; бръмчиш, ако някой глупчо се жени, пускаш хилава свирня при прощъпалник на пеленачета. Но народът оголя, няма пари за смърт, нито за първите стъпки на гребосъците, та Тома се разгъва да пребие някого за двайсетина лева, ако завалията си зареже булката, както стори баща му... Е, после баща му смяташе да бяга, да умре някъде далеч, че да не му се смеят комшиите.

Казват, че виждали стария по Мездра, но как да вярваш? Носят ключи, уж гроба му виждали – захвърлила го като ръждясал чайник новата му жена. Де да беше така. Такъв акордеон беше баща му – с пръсти от барут и куршуми, а тя го избутала навън, глупачката. С груг го заменила. Какво е любовта на жената – мокра връв, с която те стиска за гърлото. Метни я някъде, ако е на слънце – ще изсъхне, ако е под облак – мухъл ще хване и ще замирише, но и в двата случая за вярност въобще няма да си хабим гумите. Любовта на жената живее в пълно портмоне.

Баща му от огън по новата взе, че болест си сложи, прибра се при майка им грохнал, измършавял, близначетата си искал да види, преди да изравнят с гладна земя гроба му.

– Оставям ти акордеона, Тома. Ти си музиката зад гърба ми – каза, преди майка му да струпа на мръсна камара всичките парцали на стария.

Тя, майка им, беше готова да го изправи на крака – но макар че гъртият умираше в мръсните си грехи, още имаше пожар пламък по жената, дето го захвърли напред пътя в най-черния час на нощта – а посред нощ човек дори нощното гърне на близнаците не изхвърля. Майка му щеше да го догледа да умре както си трябва – с чай в устата, с чист потник, защото бе спретната и прибрана, но попита:

– Ти, Гавриле, оная обичаш ли я?

– Обичам я – каза баща му, макар че в устата му имаше смърт. – По я обичам от акордеона си, Лилке. И тебе съм те обичал, ама по-малко от акордеона.

И тогава майка му – Тома не знаеше как ѝ гаде сърцето – сграбчи болния човек. Смъртта вече се виждаше по брадата му. Черната му разкошна брада побеля за две нощи и смъртта се разхождаше там, в бялото, грехите му миришеха, а Лилка, майката на Тома, беше чиста жена. Виж – близнаците блестяха като измити чаши в кръчмата, петънце по тях не можеш съзря.

– Оставям ти акордеона, Тома – изфъфли баща му, докато майка му го влачеше към улицата – каква зима беше това, никакъв сняг, слънце грееше, облещило се – гърт пияница – над къщите. Тома вдигна стария, хвана го под мишниците и каза:

– Бежка е музиката у нас тате, не акордеонът. Знаеш какъв глас има.

– Запомни – няма глас. Жени я млада да не реве от глад – зарече го баща му и лицето му се сгърчи като старото яке, от истинска кожа, дето

бяха купили на старо от магазина до Гарата – това яке го носи майка му, после гря гърба на Тома, а сега близнаците Бончо и Бонка го напикаваха – такова се сви лицето на баща му, навътре от болка се прегъна и не можаша да стигнат до кръчмата – умря на пътя, тихо, в ръцете му. Майка му отказа да го зарови, новата жена също отказа, макар че чакаше дете от него. Тома с братовчед Иван с кларнета и Стоянчо с тъпана свиреха три дни и три ноци да изкарат за погребението.

Майка му не дойде на гробището, но цялото Кърваво заедно с другата жена, Драгица, се явиха да изпратят човека към нищото.

Баща му имаше акордеон оттук до Бога и свиреше ей така, за нищо и никакво, свиреше оттатък Бога и още по-далече. Човек и да умира, щастлив беше, че е слушал акордеона на Гаврил. И тая жена, дето го прогони болен от мъка и жар по нея, как ѝ гаде бебето, дето носеше, да изхвърли такъв акордеон-гръм от дома?

Погребах Гаврил и Тома започна да тегли теглото – строежи в София, строежи в Сърбия, строежи в Румъния, но кой вече има пари за бетон? Никой. Няма пътища, няма къщи, всичко гледа да събере трохи в шепи и да яде. Тома с акордеон, Стоянчо с тъпан, и Иван с кларнет – а Тома можеше и кларнет, и тъпан – ходеха да бръмчат, за стотинки свиреха, без стотинки свиреха, само за хляб, и за без хляб свиреха, но такъв глас като на Бежка нямаше оттук до морето и зад нашата вселена. Като запее онова дете – вълци клякат на руда, тополи през зимата листа подкарват. Витоша заедно с Черни връх пълзи надолу към Кървавото да слуша. Как да ожениш такъв глас?

– Аз ще събера пари, госпожо – казва тъпата гаскалица на майка му, като че Лилка ако не ѝ кажат „госпожо“, една крачка не може да направи. Как да стане госпожа с тия две гладни, озъбени близначета? Баща му ги забеляза два часа преди да умре. По-рано не ги виждаше заради жегата по оная жена, дето го изнесе на улицата като торбичка със смет.

– Питай те ще си събуеш ли обувките, за да я обуюем нея – повтори Тома с глас на усойница. И тогава онова момиче с лице като котлон, се наведе. Едно ниско момиче, кой гледа ниски момичета, някой луд сигурно – прегъна се това ниско момиче. Събу си обувките.

– Ето ги. Запишете Бежка да учи. Тя има глас оттук ей до там – учителката показа тавана на захлупената стая, опушен като дъното на котела, в който майка му къпеше близнаците.

Тома се наведе. Взе обувките – бяха нови, естествена кожа.

– Отивай си – каза той и побутна момичето.

То си тръгна така, по чорапи и докато се добере до гърбавата, пробита на решето асфалтирана улица, затъна в две дупки с кал.

– Момиче, стой – извика майката на Тома, една висока тънка като прът жена, тъмна жена с лице от асфалт. – Ела тука.

Но момичето не спря. То продължи надолу по Кървавото – паянтови къщички, издокарани от стари тухли и ламарина, от шперплат и греди – и изведнъж между тия съборетини от шперплат и ламарина се чу – „Излез е Дельо хайдутин“.

Един глас като хайдутин, като Дельо, който излиза от Кървавото, който избива всички тавани под слънцето и троши опушените като котли

прозорци. Тогава Тома млъкна. Знаеше – такъв глас се ражда само един път, откакто Господ е направил Кървавото, и никога повече не може да направи такъв глас – защото никога повече няма да се роди сестра му Бежка.

– Стой! – викна Тома, но момичето – учителка не спря, прогължи наголу към асфалта, който разделяше града на Кървавото и на другите блокове, на майка му с двата близнака: Бонка на гъното на куфара, Бончо – в канака. Само там не ревяха. Тя нямаше как да им прави каша, защото брашното беше свършило.

Жалко, че баща му така умря в ръцете на Тома. После Тома искаше с много яд да напердаши братовчег си Стоян с кларнета, понякога и с тъпана – защото Стоян беше отишъл до втората жена на баща им.

– Како Драгичке, гай малко, ама много малко брашно – Бончо много реве, няма брашно. Леля Лилка гава на Бонка повече, щото Бонка е слаба още като се роди, по-малко от две кила беше.

Тогава Тома искаше са строши врата на братовчег Стоянчо, но не го строши – Стоян гонесе кило брашно, втората жена му го гала. Стоян свиреше като гув на кларнета, като откачен гълбаеше тъпана – от глаг сигурно, защото ако човек не работи на гарата през зимата, е глаген чак до петите и бие тъпана, дори ако хич не бива да го бие.

– Стой – извика Тома на момичето, но то не спря.

Той видя как сестра му Бежка – едно момиче като гуцер, като бръмбар, като луна – затича към учителката си с разперени ръце, а Дельо, гето беше излязъл хайдутин, спря някъде във въздуха. Като гуцер, като гъжд, както спират всички къщи в Кървавото след първия си етаж и не растат повече. Сестра му Бежка, която хапеше, грацеше и биеше с камъни по главите другите деца, затича към своята учителка и я презърна.

– Госпожице – каза Бежка с тоя голям глас, който стигаше от тука до облаците и отиваше още по-далече, където летят ракетите заедно с нейния Дельо хайдутина. – Госпожице, ела ще ти изпие за „Тръгнат ли гвама“.

– Момиче, я ела – викна майката на Тома. – На.

Тя, голямата майка, черна като гуми на лъскав джип – жена, която ръмжеше под нос, когато ѝ се свършеше брашното, и когато Бонка, близначката, родила се под две кила, започваше да се свиба на червей, голямата Лилка измъкна нещо – парче хляб ли беше? Тома не може да види. Не, мекица бе измъкнала майка му, една от страхотните, гето меси снощи за малките. Той си бе помислил, че са изяли всичко, но не бяха, майка им бе скрила нещичко – и тя погаде на босото момиче лакомството.

То гаже не беше цяла мекица, ами половин, а наг Кървавото крепостта Кракра стърчеше като отрязана глава на хайдутин, като Дельо, като тиган, пълен с мекици, а петите ти гърмят от глаг. Момичето си откъсна малко.

– Благодаря – каза. – Другото да остане за децата. – Ще изпратиш ли утре Бежка на училище?

– Не знам.

Момичето първо си разкопча палтото, после го свали.

– Ето, за Бежка – изрече равно то и тогава Тома си помисли: „Тая е или луда, или е наш човек.“

– Не съм чувала друг такъв глас – каза момичето. – Дано Бежка пее.

Тогава Тома реши, че тя не е луда, нито е наш човек, защото никога няма да си свали обувките и палтото за един Дельо, дето излязъл хайдутин. Бащата на Тома, този голям баща така свиреше на акордеон, че всеки щеше да излезе хайдутин, а тоя човек зарязва близнаците и майка му – сива като небето.

Момичето беше слаботелесно, то нормални нямаше да се забият в 18-то училище на Кървавото, където децата са черна шума, окапала от гърбетата и до трети клас я ще научат азбуката, я ще оберат лавката в училището. Момичето не е наред, реши Тома – гледай я как ходи по чорапи в калта. Той не му мисли много, изтича до нея. Пътеката до асфалта съвсем се беше изгубила, истината бе, че не е пътека, а кал до колене. Той грабна момичето – беше дори по-леко от чувал цимент – и я пренесе от другата страна на дупката.

– Ходи си сега – каза ѝ той. – Бежка ще гоиде да я учиш, аз ти го казвам, Тома.

Чак когато тя прекоси черния асфалт, Тома се сети, че не бе питал за името ѝ, а какво е едно момиче без име? Това е песен без акордеон, без кларнет и тъпан, абсолютно нищо.

После си помисли за баща си, за брашното, и за една песен без барабан, без акордеон, без кларнет, без небе, без брашно, без обувки – боси крака в калта. Трябваше да я пренесе още по-натам – оттамък асфалта да пренесе това момиче, до техния блок да я занесе, а ако няма блок – до гарата. Поне скъсаните чехли на майка си да ѝ беше дал, но нищо не ѝ беше дал, затова в главата му гръмна такава песен – за едно глупаво момиче, за гласа на Бежка, който е от другата земя, песен без кларнет и акордеон. Бяха глагни близнаците Бончо и Бонка, нямаше нови строежи и какво да правят?

По едно време оттамък Кървавото, където Струма спира и мълчи, щом Бежка започне да пее, се чу първо акордеон, после се обади кларнет, несигурно – като дете, което се учи да ходи и го е страх – накрая думна тъпанът – и той страхлив. Гуцер не тъпан, изкарал си акъла заради бързия влак към Кулата. После акордеон, кларнет и тъпан се разбраха и полека, много тихо, както си отива дядо Коледа от тесния куфар на Бончо и Бонка, когато са нахранени и спят, още по-тихо, като сълзите на майка му, които тя никога не дава да се видят, се показва оная песен. Без акордеон се беше появила в главата му, без кларнет дори.

За онова момиче, което вървеше босо в калта, а обувките ѝ, целите от естествена кожа, останаха за Бежка.

Беше страхотна песен. Беше страхотно момиче. Такова момиче, което само Кървавото може да роди.

Такова момиче Господ може да направи само един път и само такова момиче заслужаваше тази песен – цялата от Струма, обувки от естествена кожа и звезди.

И това момиче беше точно за Тома. То познаваше кога един глас е по-голям от Кървавото, дори хич да няма акордеон, хич да няма кларнет, а тъпанът се е продънил, умрял е на улицата както бе изгъхнал баща му.

С такова момиче Тома можеше да върви цял живот без акордеон, без кларнет, без тъпан.

С тая песен, която тичаше след босите ѝ крака.

Коста Радев **РАЗКАЗИ**

КАЛКАНЪТ ОТВЪД ДАРВИН

„Миналото лято тичах по пясъка – помисли мъжът. – Сега просто ходя. Догодина ще куцукам. Ще си взема едно старо куче и двамата ще се влачим в прибоя като водорасли“.

Той обърса потта от очите си. Е, все пак стигна края на плажа. Тук открай време гниеах по пет-шест лодки. Лодките старееха, рибарите ги оставяха тук и ги наобикаляха като свои покойници – сърце не даваше да ги изгорят. Нататък, след бараките, почваха скали и свлачища. Горещо беше за април, но мъжът нямаше отговор добре ли е това или не. Както и за още много други неща, които преди не погодираше. Като това – струва ли си да хабиш усилия за битки с пухкавото коремче над колана.

Една рошава гетска глава надникна иззад лодките и се скри. Мъжът потърси сянка в останките от парцалив навес, тръшна се върху пясъка и събу обувките си. Облекчението заля краката му като хладна вода.

– Ей! – извика той. Хлапето мигом се показа иззад лодката. – Скучаеш ли?

– Не – отвърна то и пристъпи. Беше сегем-осемгодишно жилаво момченце. – Не виждаш ли? Пазя калкана.

Досами лодката на хладина имаше зелен леген с вода. Мъжът протегна шия и видя вътре малко калканче, залепнало за дъното.

– Брей! – каза. – Твой ли е?

Момченцето се изкукоми:

– Мой? Това да не е куче? Може ли човек да има риба? Рибата... ами тя си е риба. На никој не е. А този калкан ми е за компания. Докато се върне дядо. После ще го пусна.

– А дядо ти... той къде е? Мъжът притвори очи, слънчевите отблясъци по водата го заслепяваха.

– В града. Да си вземе пенсията. Щом пристигне автобусът, ще ми свирне. Дядо е приятел на шофьора.

– Значи те оставя сам... – Мъжът усети, че сбърка и добави – ... да пазиш?

Момчето разбра и горго каза:

– Няма страшно. Знам какво е морето. Тук госта хора се улавиха.

– О! – промърмори мъжът. – Лоша работа. С морето шега не бива.

– Туй са глупости! – разпали се момчето. – Всеки ги знае. Само че морето винаги показва кога е гладно. Но хората не гледат и не чуват. Или са глухи, или къорави, или пък пияни. Всякакви!

– И алчни! – допълни мъжът.

– То е ясно! Първо са алчни, след това идва другото.

– Това от дядо си ли го знаеш?

– От него.

– Дядо ти е много умен човек – каза мъжът. Момчето кимна. Мъжът последва пътя на слънцето и се понаместа под парцаливия навес.

– Ти рибар ли си? – запита малкият.

– Не – усмихна се мъжът. – Не станах. Не ми стигна... силата.

Момчето кимна разбиращо:

– Ами не е лесно. Много неща трябва да знаеш. И цял живот се учиш. Не е като гаскал – назубкаш пет урока и само ги повтаряш. Скука!

Мъжът се разсмя:

– Ако искаш да знаеш, аз съм точно... не съм, а бях гаскал! Сега се пенсионирах.

– Тъй ли? – Малкият никак не се смути. – Нали е тъпо да си гаскал? Аз ги съжалявам. А тази нашата... ми тя нищо не знае за морето! А живее до плажа! Някой ген ще ѝ кажа... не, нищо няма да ѝ кажа. Нищо няма да разбере. Дядо казва, че ако не искаш да научиш нещо, никой няма да ти го набие в кратуната!

– Умен човек е дядо ти.

– Нали ти казах? Когато ме няма, ходи сам и си приказва с морето. И в лодката, и на брега. Пък аз като дойда, с мене говори.

– Знаеш ли – призна мъжът – и аз така правя. Ама аз не съм рибар, само за глупости говорим. Кої болен, кої умрял, такива неща.

– Скука си е – съгласи се момчето. Отиде до легена, бръкна с една клечка, рибката се размърда и пак се прилепи за гъното.

– Още е малък – той посочи калканчето. – Глупав е. Отскоро е станал калкан. Като порасне, ще захитрее.

Мъжът се разсмя.

– Щом отскоро е калкан, какво е бил пред това?

– Е как какво? Акула, естествено! Рибите първо се раждат акули! Щом се излюпят от хайвера, вече са акули! И така си растат.

– Това не го знаех – усмихна се мъжът. – Ама аз съм си гаскал. И какво става нататък?

– Отначало живеят на плитко, като всички малки рибки. Плицикат в камъните. После почват сами да се хранят. Колкото повече растат, повече ядат и влизат все по-навътре. Накрая стигат средата на морето, където лодките не отиват. Там са само големите акули. Морето е тъмно и дълбоко. И студено. И храната е надълбоко. Акулата расте все повече и трябва да търси храна все по-наголу. Наголу, наголу, докато стигне гъното. Там налягането е голямо, но пък има много храна. И тя яде и става все по-дебела. Докато един ген се опитва да изплува към слънцето, ама не може. Коремът ѝ е станал тежък и кръгъл, влачи се по пясъка. Очите са се изкривили. Устата ѝ се смачкала. Все едно прегазена жаба гледаш, не акула.

– Значи, превръща се в калкан? – запита мъжът.

– Ами да. Ето този тук – хлапето разбърка водата в легена – е бил малка акула. Ти да не мислиш, че е лесно да бъдеш акула? Трябва вечно да плуваш, да си в движение. Никога не спиш и всички бягат от теб. Кофти работа.

- Да – съгласи се мъжът. – Кофти е.
 – А калканът си лежи в пясъка и храната сама влиза в устата му. Ти какво предпочиташ да бъдеш?
 – Не съм мислил. Но за мене е късно да избирам.
 – И аз не знам. Но все пак калкан е скучно.
 Мъжът се изправи и погали момчето по рошавата главица.
 – Ти имаш време, ще избереш. А тези неща, и тях ли от дядо си ги знаеш?
 – Да. Той ми ги разказва.
 – Дядо ти е много, много умен човек – каза мъжът.
 – Да – съгласи се момчето. И после добави:
 – Но е тъжен. Много е тъжен.

ВИЖ МИЛАНО

– И много е важно – продължи Бубо – да нямаш хемороиди, когато плуваш сред акули.

Момчетата закумаха одобрително. Вярно, в нашето море уж няма акули, ама знае ли човек? А почти всички на масата бяха вече във възрастта, повластна на хемороидите.

– Мито, донеси по една против хемороиди – поръча някой, а друг допълни: – И против акули!

Кръчмата се оживи. Унилото настроение от сутринта взе да се разсейва. Вече дванайсети ден откак Чико бе излязъл от къщи – и дотам. Изчезна. И полицията го търси, и роднините му – нищо. Петдесетгодишен човек тъй ли изчезва, посред зима при това? Жена му броди като призрак из селището и пита-разпитва, хората взеха да се крият от нея. Какво да ѝ кажат? Кварталният и той, младо лейтенантче, всички колиби обиколи по три пъти, докато се убеди – тайната не е тук, някъде в града е, ама Чико си беше потаен, гагауз човек; извън него нищо не излиза. Завъртяха се и двама цивилни, поразпитаха, изпросиха си малко риба и не се видяха повече. Някакъв рибарин; какво толкоз? Щом загадката води някъде в града, да му мисли тамошната полиция, ние сме дотук.

– Навремето – спомни си Кара Колю – чичо ми беше избягал с една циганка, метачка в цирка. А леля му изпратила съобщение, че ако не се върне до сряда, ще изреди всички мъже в селото.

– Уха! – реагира групата. – А голямо ли беше селото?

Гочето пък, който е служил навремето в бреговата артилерия, обясни: „Докато не въведем шерифската система, така ще си изчезват хора съвсем безследно! Сега никой не му пука!“.

Така, в очакване на някой шериф, Чиковата история увисна без решение.

И тъкмо да се разотидат за обедната грямка, Чико се появи.

Чико не е добър разказвач. Все пак след цял час разпит успяхме да изцедим същността на историята му. Той не лъже – не защото не иска, а защото не може. Умственото усилие му цвба повечко, затова си казва

каквото е било, но и в него се оплита и прилича на несръчен лъжец. Има такива хора. Говори ти усукано, вземаш го за сложна и мислеца личност, пък той се препъвал в собствените си изречения. Чико е такъв. Добър рибар, умел пияч – но дотам.

Та ето какво съставихме с колективни усилия, след дестилацията на Чиковия разказ.

– Е къде се изгуби? – бе първият и основен въпрос. Чико се поусмихна и отговори:

– В Милано бе. Милано, в Италия.

Отговорът не задоволи групата и се наложи Чико да го обясни:

– Имах малко пари заделени от паламуда. Тук ги крия, там ги пъхам – моята ме подозира, ще ги намери. В себе си ги носех накрая, тя няма да ме обарва на живо, я. И миналата седмица, нали ходих да си плащам риболовния билет, и в центъра гледам – една групичка жени. Пенсионерки, кудкудякат. Една имаше от махлата, питам я кво става. Екскурзия правят за Италия, евтино, записваме се. Ей, викам на майман, откога се каня да прескоча го Италия. Ами идвай, я що момичета сме, ще си отживееш!... Смят ми се, значи, кукумявките. И какво ми стана, не знам. Направо влязох в агенцията и се записах. Изобщо без да мисля! Чак като се качих в рейса за вкъщи, ми се зави свят. То че си дадох парите, дадох ги, ама как ще обясня сега на моята? А? Леле, Чико, я върви се обеси, иначе лошо те чака.

– Самата истина – съгласи се групата. Даже някой си предложи помощта.

– И не ù казах. Нищо. Изчаках я за тръгне за работа, грабнах си торбичката – и хайде в автобуса за Италия. Милано, значи. Можеше и да не разбере, че ме няма. Някой път по цял месец се разминаваме, без да се гледаме.

– То е друго – рече Мито. Тъй си е – друго е то. А Чико продължи разказа си.

Пътували, що пътували – и ей ти я Италия, ей ти го Милано. Хубава град, стар, красив, кой го знае кога е строен, ама не са жалили хората парите. С пари и време! Туй сто години за една къща – изобщо не ги броят! Ама след това хиляда години ще живееш в нея. Такава им е политиката. А пък жени, жени – пълно! Кажу-речи, ако щете вярвайте, мъж не видях. Сигурно са били на работа, пък жените – на кафе, на пазар, на вейхайвей, където си щат. И облечени, не като нашите. Нашата юргечка с кирливия анцуг отива в мола, че и върти очи да прави впечатление. Италианката, госпога, е шик отвсякъде, въпреки че иначе е грозничка. Няма да си кривя гушата, тъй си е – ама измита, лъскава, пъстра – като авлига е!

Тук компанията си наля, за да си представи авлига. Никой не беше виждал. След две глътки Чико си погреди спомените и продължи. Нагласи ги в хотел и кудкудячките отишли вечерта на опера в Миланската скала. Докато Чико се чудел как да се откачи от операта, извинили му се, че нямало билет за него. Простил Чико на организаторите и излязъл да пийне нещо италианско. Сецал се как е на италиански вино, защото в цял свят си е вино; но не му се пиело вино. Обиколил кръчмите край хоте-

ла, излязъл на една права уличка и насреща му хоп – морето. Краката му сами се разбързали, стигнал го кея, плювнал за късмет в чуждото море и насреща му се явила кръчмичка. Като в приказките – малка, гървена, коминчето пуши и мирише на печена риба. Благодарил Чико на Бога, после на папата за всеки случай, и хлътнал вътре.

Италианските кръчми, обясни Чико, не са като нашите. Там клиента го считат за голяма работа, турист и паралия. Сто на сто, каза Чико, келнерът веднага усети каква съм фукара, но окоето му не мигна. Ще си счупи кръста да се кланя, мяучи на италиански и ме гледа въпросително. Е, казвам му, дай ракия, аверче. Ра-ки-я! И момчето – веднага отпраши и ми носи цял погнос шишета – да си избира. Харесах си аз едно с грозде на етикета, направих му знак да отвори. Супва ми чаша и посяга да си вземе шишето. Стой бре, скокнах, кво праиш? Както и да е, разбрахме се, донесе ми една кофа лег и някаква вода, сегнах си аз да пийвам, а келнерът заряза работата, навря се в въгъла и само ме гледа и брои.

По едно време Чико гостигнал, както е казал Иван Вазов поета, на попрището жизнено в средата. Преполовил шишето, повикал миланчето и предложих да си пийнат гвамата. То отказало, забранено било, само се представило – Алберто. Те почти всички са албертовци, няма нужда да питаш за имена. Аз пък съм, казал му той, Чико. А, Чико! – ухилило се миланчето. Сърбия?... Бе ква Сърбия, ще те пухна по главата, къде в Сърбия море бе, ливадо миланска? Аз, казвам му, българо, чисто българо, маринеро, рибаро, разбра ли?

Умно момче излязло, разбрало.

Когато шишето свършило, Чико се разходил покрай морето, сетне се прибрал в хотела и на другия ден излязъл да види как местните рибари ловят риба. Толкоз риба има, благодатна работа, но нищо не струва, къде ще се мери с нашата! Боклук на вкус, ама пък друго море е тяхното, дава, още на брега ти плащат и в девет часа си в кръчмата! Пей, сърце! Но повтарям – нищо не струва рибата им. Да си я ядат!

Чико си издействал вече уважение в кръчмата и тя станала негово жилище за останалите дни. Топло, приятно, ракийката добра, пък и Алберто понаучил български, та разговорът вървял. Той всъщност излязъл Антонио, но не възразявал да му викат Алберто. И най-важното – през перденцата се виждало голямо, бледосиньо, гальовно италианско море и Чико се чувствал съвсем у дома си. Морето си е едно навсякъде, установил Чико, и затова рибарите по цялото земно кълбо са братя, веднага се прегръщат и сядат да пият. Чико не помнел други лица и имена на италианци, но през тези пет дни несъмнено се бил прегръщал, целувал и плакал с не една бодлива мутра, обитаваща кейовете на Милано. Обстановката му припомнила собствената му сватба преди векове, когато опознавал рогата на жена си, осемдесет сърдечни и всеотдайни планинци, повечето от които за пръв път виждали гражданин.

Но и най-пълното щастие свършива. На шестия ден сутринта курникът се натоварил в автобуса, Чико едва сварил да махне за сбогом на морето и заснал. Плувал сред щастливите си спомени и никакво кудкудякане не могло да пропъди нирваната му. Наоколо жените пеели богри

италиански песни, а той сънувал топлия поглед на Алберто и братските му грижи. Така пристигнали, автобусът изплюл компанията в центъра на града и граченето заглъхнало из околните улици.

– И ето ме тук – завърши Чико отчета за пътешествието си. Смрачаваше се, момчетата си допиха и един по един се заузмъкваха за вечерната дрямка. Бубо и Гочето се спогледаха колебливо, Мито кръчмарят улови погледите и ги разчете правилно. Чико ровеше с празни очи гъното на чашата си и търсеше Италия. Отвън се чу прегракнал глас на жена, отскоро разбрала колко е нещастна:

„Аз го оплаках вече, сълзи не ми останаха, а той бил жив, мръсникът! И се крие, хлебарката! Жива, безсмъртна! Къде ще се скриеш, бе?“

Сърцата на момчетата се свиха, щом Чико се надигна и бавно се отправи към вратата. Когато мракът го глътна, Мито голя чашите и тримата отпиха.

– Горкият – каза Бубо. – Не заслужава това.

– Е какво да направи? – запита риторично Мито. – Да вземе жена си в Милано?

– Глупости! Кой ходи с жена си в Милано? – възрази енергично Гочето. – Поне си е отживял там.

– Най-хубавото море – размечта се Бубо. – Нали замуи казват хората – Виж Милано и умри.

– Ами то май така ще му се случи на Чико – заключи Мито. Тримата се засмяха тъжно и се надигнаха. Навън бе гаден януарски вятър, съвсем различен от италианския.

– Абе Гоче – каза Бубо – що тъй ме гложди нещо?

– Кво те гложди, бе? Щото и мене.

– Ами просто не съм чувал досега за пристанище в Милано. Опера знам че има, милански спагети има, ама пристанище?

– Е как да има пристанище – захили се Гочето – като няма море! Нищо няма! Камъни и дърве!

– Значи Чико досега ни лъготи ли? Боже! Тъп бил, а? И го зяпахме в устата!

– Може да е лъгал – разсъдливо каза Гочето. – Пък може да не е. Може сам да си е повярвал. Не ти ли се е случвало да си толкова мераклия на някоя булка, че да си фантазираш и да разправяш?

– С жените е друго. Там всичко може. Ама това е Италия бе, Гоче! Морето! Рибите! Милано! Лъже ли се за такова нещо?

– Така си е – съгласи се Гочето. – Какво беше? Виж Милано и умри.

Иван Ванков **РАЗКАЗ**

ЧЕРНО ГРОЗДЕ

Поболя се дяго Вичо, поболя се. И вече седем месеца е на легло. Нямам крака, а кютуци, и годето ги помръдна, сърцето ми изскача, пъшка той. А само преди пет-шест години осемдесекилограмов чувал на рамо носех и качвах баира пред къщата, въздъхна и очите му се напълниха със сълзи. Защо е така, защо изведнъж, като едното нищо, се килват хората? Чудеше се и не можеше да си го обясни... Намери се една жена, Бинка, да се грижи за него. Днес се втурна тя да купува едно-друго за внучето, първокласник. Със сутрешния автобус – го окръжния град и обратно.

През прозореца гледа узрялата асма. Силно, тежко грозде. Хубаво вино, черна алжирка ще се сипне от него. Прозорецът е го дясната му ръка, когато поуска го отваря. Досами прозореца е пушката. Два или три пъти през гения дяго Вичо стреля към лозницата и ято алчни косери изхвърча с кръсък. Ръцете му още са силни, ала за друго не му служат. Ей го бастунът, старият чепат бастун на дяго му. Натурално огънат на гръжката от самото гърво, от клон на бряст. Колко пъти е бил потупван от него, дягото беше строг. Ама и бастунът си го бива – гържаха го като спомен, ала, виж как, и на внука потрябва...

Някаква каруца изтопурка край оградата. И спря, точно пред металната порта спря. От нея скочиха двете Картофчета, близнаци от горния край на градеца. Отпред вървеше Мечо, около седемнадесетгодишно дебело момче. Оглеждаха тримата асмата, а Мечо, който по документ иначе е Мехмед, блъсна вратата и застана пред дяго Вичо. Сграбчи пушката изведнъж, насочи я срещу стария човек и кръсна:

– Горе ръцете!

Дяго Вичо покорно ги вдигна, но тъничко се усмихна. Знаеше, че не е заредена, тъничко искаше да му го каже, тази усмивка.

– Ти, гъртак, мирувай в постелята и няма да пострадаш. Дойдохме да ти откраднем гроздето! Че е черно и хубаво!

По лицето на стареца тръзна почуда.

– Е, па всичкото ли? Ще ви се раздуят стомасите да го ядете. То е жилав сорт, винарски...

– Няма да го ядем. Друго ще правим с него.

– Вино ли? Да не отваряте кръчма?

– Ти не бери грижа, какво ще правим с него. Виж се – нито можеше да го береш, нито можеш да пиеш виното му!

Старецът не му повярва. Струваше му се някаква нова момчешка шега. Но като се понадигна, позна каручката с малкото конче на Сабри, кошничаря. Бяха се подготвили дори за транспорта! Но каручката си Сабри, заедно с кончето, никога не оставяше в чужди ръце. Тази каручка мнозина я познаваха в градеца, къде багаж, къде мебел или строителен материал се пренасяше с нея. И то ставаше със заявка, по списък, чакаше се с дни...

– Стой! – изкрещя отново Мечо. – Дай си мобилния телефон!

Дядо Вичо го напипа до себе си и му го подаде. Мечо с ловко движение го метна зад кухненския бюфет. Старецът понечи да попита: „Ама защо го стори, как да го извадя оттам...“ Но Мечо блъсна вратата и отиде при берачите. А те бяха наместили двойната стълба под асмата и припряно режеха чепките. Пускаха ги в големи найлонови чували. По тези чували и по лозарските ножици, с които работеха, дядо Вичо разбра, че отдалеч са се подготвили за това посещение. Работеха сърчно и под стълбата не падаха зърна. Отвън човек би помислил, че са изпечени берачи, рече си старият човек.

Мечо пренасяше първите пълни чували до каруцата. Старецът се изправи в леглото, опря се на бастуна. Само след минута Мечо готърча, насочил пушката срещу него:

– Дъртак, да не си мръднал! Вече съм я заредил със свински патрони, че като нищо ще те опукам!

Дядо Вичо се сети, че Мечо е видял кутията с ловджийските патрони, които никога на криеше, защото няма кой да си играе с тези неща. Сви се в постелята, подпря бастуна до себе си. Няма, няма да надзърта. Каква полза да гледа как обират хубавото му грозденце, за да го отзмъкнат някъде. Дето комшията Глигорчо три пъти го пръска, а дядо Вичо от пенсийката плати и за разтвора, и за пръскането.

Придърпа одеялото към очите си. Унесе се, задрямва... Но чу, когато каручката изтрополя по наноголницето. Изправи се на лакът и добре огледа асмата. До зрънце я бяха обрали! За цяр и хаир не бяха оставили малки чепки, така не се прави. Напразно косерите прелитаха насам-натам. Звукът на крилата им избухваше тъжно, сърдито и старецът дори съжали, че толкова пъти бе гърмял по тях. По-добре да беше оставил грозденцето си на птиците, нежелу да го грабнат тези безподобни крадци. Ами те даже не си скриха лицата с някаква кърпа или маска, както е по филмите на телевизията. Или са си правили сметката да го гръмнат, та да няма свидетел! Не, егва ли, просто си мислят, че никой няма да повярва на болнав старец, ако се оплаче.

Телефонът оглушително свирна познатата мелодия. Заг гардероба... „Търсят ме – каза си старецът. – И добре, и лошо е...“ Ако го търсеше гъщеря му и се тревожеше за мълчанието му, току виж, припнала от София готук. То влакове, автобуси, отпущ трябва да взема, защото е на отговорна работа... Може да е пък Бинка, нещо да се е присетила, да провери, горката...

За минута телефонът млъкна и пак се обади. Нетърпелив, някой от другата страна иска да го чуе... Дядо Вичо приседна на леглото и опря

бастуна в бюфета. Натисна със все сила гългия край, опрян в железния крак на кревата. Ами да, още малко усилие и ще отмести бюфета. Само да не го катурне! Якото гърво дори не се огъна. Натисна с цялата си тежест, докато бюфетът изскърца и остави невя отвор до стената. Надвесен над леглото, на колене, с кривата гръжка напипа телефона и го дотърколи до леглото. Още малко, още малко, повтори си... задъха се, но го стисна с жилавите си пръсти !

Полегна, отпусна се на възглавницата. Обърса с длан черния апарат и се вгледа в него. Сърцето му тупкаше щуро и той реши, че е по-добре на никоу да не звъни, докато дойде Бинка. Пък и тия момчета, цяла банда, тий подготвени за кражбата, гали не са оставили никоу да го следи?

Погпря се върху таблата на леглото и присви очи. Преструваше се, дори пред себе си, че му е безразлично. Така де – какво да се вълнува повече. Аслъ – илачи пие, вино не му трябва. Ама обидно, голно е след толкова мерак и грижа, да го вземат обирджии! Сега... много се краде, заключи старецът. Какво ли не се краде. И никоу няма да тръгне да гури някакво грозде. А докато намерят към къде е тръгнало, вече ще е в нечия бъчва или прогадено на прекупвач.

Погледна часовника отсреща. Три следобед. Три следобед, а сън не го лови. Какво толкова, каза си, то животец не остана в гърдите ми, за малко да ме ошушкат със собствената ми пушка и с патроните за глиган! Не... няма да кажа на гъцерьята – съвсем извезян ще изляза. Нито на Бинка... Не-е, на Бинка ще кажа, защото ще забележи. И... „Кога обра асмата? Остана ли малко грозденце за мен и внучето?“. Има да се чути, какво да ѝ отвърне.

В този момент телефонът отново се обади. За трети път, смая се дяго Вичо. Страхливо попица копчето и чу остър мъжки глас:

– От полицията се обаждаме. Вичо Вичев, улица „Обчарчето Калитко“, седемнадесет?

– Аз съм – с премалая глас отвърна.

Дали пък сега не са телефонни измамници? То едно зло не угва само! Щом му знаят адреса, ще се изтърсят и без покана. Да, ще дойдат, уж им трябвали госта пари, за да уловят уж някакви измамници. А измамниците са самите те!

Много му се събра този ден. Избута телефона настрани. Обърна се с гръб към прозореца. Но телефонът отново запя настойчиво своята едигствена мелодия.

– Да-а – примирено каза на онези от другата страна. – Нямам пари, хора. Нито под гюшека, нито под възглавницата.

Въздъхна и беше доволен, че им каза истината. Да не се хаят напрасно, има толкова паралии-пенсионери...

– Нямам, господин Вичев, но скоро ще имаш – продължи острият мъжки глас. – Собственик на каруца с кон ни се обади, че са откраднати. Пипнахме ги пред Винкома. Гроздето ще ти го платят по сметка, а крадците са заловени и признаха, че са те заплашили с оръжие и са те окрали. Черното грозде сега е скъпо, крадците добре са си направили плана, но ще ги накажем според закона.

Дядо Вичо се покашля. Беше му терсене – прибраха гроздето като опитни берачи, отнесоха го във Винкома, а сега и разни наказания, затвор май – е, според закона. Те отнякъде са видели, помагали, брали са и преди грозде – то не е съвсем проста работа, нищо не попиляха. И набра номера, от който се обадиха:

– Може ли там... с наказанията като се разпоредите, от моите пари за гроздето да се плати по една надница на тримата. По трийсет лева. И за каруцата и кончето на Сабрито, също, каквото се полага.

– Че защо? Те са ви заплашили, Мехмед е могъл да ви убие!

Старецът помисли малко. Да, защо? Защото не може иначе, всеки труд се заплаща. Така беше при соца, така е при демокрацията. Това обаче не им го каза.

– Платете им – повтори, – тъй искам. Май скоро ще се представя пред Оня ... горе. И не ща да бъда длъжник никому...

Отсреща помълчаха и накрая отсякоха:

– Добре, така да бъде. Ще предадем на Винкома. А пушката ти са захвърлили в гърварника. Ако решиш да ги съдиш за заплахата за живота ти, ще гойдем с адвокат. Но тогава не пипай пушката...

Старият мъж тупна телефона край себе си. Затвори очи. Не чу как му обясняваха, че има право да ги съди заради заплахата и да получи обезщетение. Стана му чоглаво, защо изобщо се случи това. Тези момци бяха отлични берачи, чудесен сплотен отбор – Мечо с двете Картофчета. Я как хубаво работят! Но са видели неговата асма – значи разбират от хубаво грозде! – И се хвърлиха да наченат с кражба труда си на тоя свят.

Сега му се струваше, че е виновен. Виновен за туй, че той, с уменията си, с което знаеше, но не с труд, с помощта на Глигорчо отгледа хубавото грозде, колкото да примами тези глупави момци. Те са решили, че нещо не пасва – немоощен старец и хубаво грозде! И хоп, тръгнаха да оправят математиката...

Изправи се, опрян на бастуна. Не, не е невинен в това изкушение. Искаше и себе си да накаже начаса. Да можеше да отиде до гърварника, па да вземе пушката, да захване цевта и... край!

И никой няма да бъде обвиняван от него, чист ще отпътува от този свят... Ако не са мъртвите му крака, тези кютуци!

Дечко Узунув.
„Рисунка“

Светла Дамяновска

РАЗКАЗИ

ЖИВИЯТ КАМЪК

Всички ние, още от началните класове, знаем разликата между жива и нежива природа и всяко дете може да изброи примери за живи същества (растенията, гъбите, животните, човека) и за неживи образувания (скалите, пясъка, водата, снега). Живите организми се различават от неживите най-общо по това, че дишат, хранят се, растат, размножават се и умират.

Всичко това трябваше да е просто за разбиране и научаване, но странно, добрият и ученолюбив четвъртокласник Николайчо от с. Г. получи двойка на теста по „Човек и природа“, защото беше включил камъка в групата на живите организми. Разтревожената учителка разговаря с него след края на часа, в който върна контролните работи, но за нейна изненада, оказа се, че това не е случайна грешка, а момчето упорито повтаряше, че има и живи камъни, и дори един от тях живеел в тяхната градина.

Същата вечер госпожа Стоянова посети семейството и беше изумена, когато бащата на Николайчо я заведе до ъгъла на оградата и ѝ показа някакъв доста голям объл камък, а като го освети с фенерчето и разгледа внимателно, изчопли от повърхността му някакво грапаво топче и ѝ го подари с думите: „Заповядайте, госпожо и вие да си насадите“.

Оказа се, че прадыдото на Николайчо – преселник от Румъния, донесъл в пояса си такава топче и го посадил в ъгъла на парцела, който купил, за да си построи къща, и оттогава до ден-днешен след всеки дъжд камъкът растял по малко и вече бил станал 1.50 м висок и толкова широк. И както изглежда, освен че се родил (такива малки грапави топчета се отронивали на всеки 3 години от голяма скала, намираща се в землището на родното село на прадыдото), дишал (покрай него се усещало движение на въздуха), издавал звуци, подобни на стенания (при резки климатични промени), размножавал се чрез пъпкуване, само не било ясно можел ли да умре.

На път за вкъщи учителката, размишлявайки върху феномена, си спомни, че нейна колежка ѝ е разказвала за големия, нарастващ с по 2 см на година камък, намиращ се в олтара на църквата „Св. Георги“ в с. Горни Богров, въздъжна и реши да потърси информация за тези скални феномени.

И след като се порови в библиотеката на окръжния град и в интернет, госпожа Стоянова установи, че случващото се в селото ѝ не е изолиран случай, а свидетелства за живи камъни има и от други части на Балканския полуостров. А след като гаде каменното топче за изследване и получи резултатите, според които то е изградено от силициев диоксид, наложи ѝ се да допусне хипотезата, че животът на земята не е само от

въглеродно-белтъчен-нуклеиново-воден вид; единствено само не знаеше как занапред да преподава урока за живата и нежива природа.

ЛЯВА ВОДА

Господин Миладинов знаеше две основни неща: че кожата е най-големият орган в човешкото тяло и през нея успешно могат да проникнат всякакви лекарства; и второ – че българинът много обича да ползва нещо на аванта;

Преди три години той закупи голям парцел земя в землището на село Ф. и след като построи върху него производствените халета на фармацевтичната си фирма, заusti отпадните води в близката рекичка. Още първия път, когато забеляза плискаци се хора във вирчето, намиращо се малко по-надолу по течението от тръбата с мръсна вода, той лично ги предупреди, че къпането тук е опасно за здравето им, а те нахално му отвърнаха, че точно тук къпането е много здравословно и той реши, че те вярват, че се лекуват с отпадъците от неговите инсталации. После наслага забранителни и обяснителни табели, опита се да прегради пътя, който водеше към вирчето, но нищо не спираше хората, които идваха с колите си от къде ли не.

Какво пък толкова виждаха тези хора в това невзрачно вирче, та упорстваха да си навлекат кожни и всякакви други проблеми, само и само да полудуват в най-обикновената вода, питаше се Миладинов.

Един ден при него дойде председателят на селското читалище с молба за скромно парично дарение, с което самодейците от певческата група да отидат на фестивал. Господин Миладинов изрази и пред него недоумението си от нелогичното и рисковано поведение на къпещите се във вира, но председателят само се засмя и каза, че дори лекарствената индустрия не може да попречи на оздравителните свойства на Левия вир. „Лява е водата там, където реката прави ляв завои, или има въртон, с лява посока, или воденица „левичарка“, а при нас ги има и трите накуп (нищо, че от воденицата са останали само каменните основи)“ – поясни председателят. „А лявата вода разваля магии и лекува всякакви болести, ама най-много импотентност и стерилитет, та затова тука от край време идват да се къпят хора от близо и далеч, и доволни, много доволни остават“ – завърши той.

Господин Миладинов дълго размишлява над тази информация и след седмица на колебания и съмнения, в една тиха лунна нощ отиде, изкъпа се в Левия вир и остана приятно удивен от вълишебните свойства на водата му.

ОБРАТЕН ГЕРДАН

Тази история ми разказа преди повече от тридесет години една възрастна моя близка (тогава около седемдесетгодишна) във връзка с някакъв разговор за рака на гърдата. Жената напипала някакви бучици в гърдите си, когато била още млада невеста с две породени гечица, и, разбира се,

веднага изплакала пред майка си и свекърва си, че ако си иде млада и зелена, децата ѝ сирачета ще отраснат.

По-възрастните жени без да се бавят, още на другия ден я забели в окръжния град, където лекарят за съжаление потвърдил опасенията им, но за по-сигурно ги насочил към Александровска болница в София, където имало и по-добри специалисти, и апаратура. Оттам жената се върнала още по-отчаяна, защото онзи професор ѝ казал, че трябва да отрежат и гвете ѝ гърди възможно най-скоро, макар това да не гарантирало, че ще живее.

След като се прибрали от София, трите обезсърчени жени все пак решили да идат до близкото село при дяго Калчо, който лекувал и такива работи. Старецът опипал трите „бучки“ в гърдите, после избрал три кратунки със същите размери, сложил ги на плоския камък, служещ за праг на къщата му, покрил ги с бяло платно и баейки им ги счупил с юмрук. Нанизал на конопена връв парчетата от всяка кратунка и направил три наниза, които казал на близката ми да окачи на врата си и да провеси между гърдите пог грехата.

Едната кратунка се била счупила на 3 парчета, другата на 7, а най-голямата на 9 и дяго Калчо „заклеа“ парчетата: „От девет на осем, от осем на седем, от седем на шест, от шест на пет, от пет на четири, от четири на три, от три на две, от две на едно, от едно – на ни едно!“ Направил и компреси с катран, с които обвил гърдите и поръчал да стоят 9 дни, а всеки ден жената да изнизва по едно парче от всеки наниз, докато свършат, после да закопае всичко в земята, на пусто и тайно място.

Близката ми изгубила женствеността си – мастната тъкан на гърдите ѝ се стопила (стопили се обаче и туморите), но останала жива и здрава, благодарна, че децата ѝ имат майка.

ДО ГРОБА И ОБРАТНО

Грижата за вече мъртвото тяло на член на общността и скръбта по него са първите белези за зараждането на цивилизация в гревността, и досега основна грижа на близките е достойното изпращане на останките на човека до вечния му дом чрез церемониално погребване или кремиране. Но наскоро в медиите нашумя скандал, главният герой в който беше лице, което, поемайки ангажимент да уреди кремация за починалите си клиенти (и получавайки добро заплащане за услугата), всъщност ги е погребвало незаконно в горска местност. След разкриване на случая, шокираните роднини получиха в черни найлонови чували останките на скъпите си покойници, които буквално се върнаха от гроба в живота им. Предполага се, че този случай не е единствен, че и други „погребални агенти“ следват този „челен опит“.

Разказаха ми обаче и за щастлив край за един от починалите – 22-годишният Рамадан, който в късния следобед, работейки на строителен обект в столицата, настъпил кабел с увредена изолация и умрял от токов удар*. Ръководителят на обекта знаел, че младежът няма семейство, а

бил отгледан в домове за сираци и за да си няма разправии с Инспекция по труда (тъй като работникът бил нает незаконно, без трудов договор), се обадил на свой приятел – погребален агент и уредил тялото веднага да бъде откарано и кремирано без много шум. Приятелят му обаче прибрал парите и щом се стъмнило достатъчно, заробил тялото навън-натри в плитък гроб в гората.

На сутринта кучетата на преминаваща оттам ловна гружинка дочули неясните звуци изпод пръстта и започнали да вият и да ровят на мястото. Ловците се втурнали да помагат и след като могилката бързо била разровена, от дупката се надигнал замаяният и полузадушен Рамадан, от когото след заравяне в земята електрическият заряд се бил разсеял.

Младежът живее втори живот, парадоксално щастлив, че престъпното нехайство на погребалния агент всъщност го е спасило.

Георги Чанкџнов. „Разпятие“

Василка Петрова – Хаджинана
СТИХОТВОРЕНИЯ

БЕЖАНЕЦ

И аз съм бежанец.
Бежанец от себе си.
Все бягам.
А се връщам назад.
Денем тичам,
себе си търся.
Не се намирам.
А вечер се завръщам.
На топло.
При изначалното.
И все пак. Бежанец съм.
Летящ холандец с разранени пети
по водите на своето Аз.

ВИДЕНИЕ

Завързах в сумрака
в двора под ореха
конете на мислите.
Сниши се небето.
Западаха от него мъртви
рояци черни птици.
Домашният питон – страхът
се мушна под леглото.
Нагореци се до червено
прагът на дома.
Мета от пода като стъкла
надошлите
сини и кафяви очи.
Нарязах с остра ножица
гласовете на очакванията.

Зарових под земята
и изгрева,
и залеза.
Дочух обаче,
някой в тъмното плаче.
Върху стъклото на прозореца
като туптящо сърце
се блъскаше
ранено врабче.

ЗАТЪЖИХ СЕ ЗА ДЪЖДА

Затъжих се за дъжда
и мократа му сянка,
за въздуха от него просветлен,
за миризма на дъб и на шишарка,
за светлината, която
от лист трепетлика тече.
За капките по челото ми,
носещи хладна забрава.
За есен, за свежест
и дъх на мръзнеща морава.
Затъжих се и чакам го.
Него. Дъжда.

ЗИМАТА НА НАШИТЕ ДУШИ

Слънцето прибира бавно
своите лъчи.
Пристъпват с валсов ритъм
по небето облачни сърни.
Вятър в тръстиката
вещае примрачняли дни.
Готви се за дълъг сън сърцето.
Стихнал плач на есен
в клоните шепти.
Приготвя природата бавно
зимата на нашите души.

НА ЗАЛЕЗ

на гърветата сенките се удължават.
 Грее водата в езерото все по-синя.
 На залез сянката на моята тъга расте.
 На залез капят спомени
 от потъмнялото небе.
 На залез тъгата своя миг зове.
 Залива бавно склоновете уморени.
 Сълзи прииждат на залеза във зрака.
 И гласовете птичи тихнат в унес лек.
 На залез бият тихи вечерни камбани.

ОРЪЖИЯ

Считах,
 знаех, че оръжията бяха за да красят парадите.
 Да плашат врага.
 Днес оръжията слязоха от площадите
 и удавиха в кръв деня.
 Недомислие или наивност е било това.
 Днес оръжията говорят със езика на смъртта.

ПРИСТИГАНЕТО НА СНЕГА

Ще разпилея
 сълзите замръзнали на есента
 върху земята.
 Ще духна от небето
 свещта на всякоя звезда.
 Ще обруля от гърветата
 останалите жълти листа.
 Ще изсуша ароматите
 на дивите цветя.
 Ще продам
 всички лястовичи гнезда.
 На кукувиците
 ще раздам аз
 техните яйца.
 Ще престана по следите на мравките,
 по ларвите
 своето бъдеще да чета.

Ще забравя
сред заскрежената гора
своя път към дома.
И ще зачакам сред полето
пристигането на лега и снега.

ТРЪНЧЕ

Днешният миг.
Днешният ден.
Още едно трънче, забило се
дълбоко в петата на живота.

ЧЕРКВА ПОТОПЕНА

Душата ми е черква потопена
на дъното на язовир.
Дошлият тук
най-първо
кротко се прекръства,
при мокрите светци присяга
тихо и без звук.
Зачакват после
в тишина и мир.
Задуха ли пък бриз,
вълните му повтарят
забравени и заглушени
камбанни гласове.
На светите деца
от мокрите стени
думите неказани.
Във мрака влажен
тихо те бълнуват.
Седни и ти
тук на брега до мен
да чакаме до изгрева
на идващия ден
удавените думи
да изплуват.

МОРСКО ПОГРЕБЕНИЕ

Ще потъна
Ще потъна в мълчанието си
като паричка,
хвърлена от непознат
на дъното на езерото
в парка.
Ще скрия гумите си
в джобове дълбоки
от напрат и от лилии водни.
Ще ги събирам
дълго и със стръв,
ще ги оглаждам с пръсти
от стърчащи тайни.
Ще ги натрупвам –
от сълзи и пареща кръв.
И ще мълча невидима
на дъното във тъмнината.

Не ще ги подарявам
на познат и непознат.
Не искам гуми чужди
за своите да чуя.
Ще вържа малките им устни
от кожата на водорасли -
със здрава връв.
Единствено боя се
като натежат,
че мен
към бездиханното дълбоко
ще ме повлекат.

Но нищо. Ще ме срещне там,
на дъното самотно
жената-вълк
със името Вирджиния.
И с нея после дълго
ний гумичките свои
ще делим.

Катя Димитрова СТИХОТВОРЕНИЯ

Катя Димитрова (1992) е родена в град Рагнево. Има бакалавърска степен по журналистика от Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и е завършила магистратура „Продуцентство и креативна индустрия“ в същото учебно заведение.

Журналист с повече от 12 години опит, Катя е работила във вестник „Сега“, медийната група на Investor, информационна агенция БГНЕС, OFFNews и телевизия ViT. Била редактор и главен редактор на Gospodari.com – уебсайта на предаването „Господари на ефира“. В момента е част от екипа на NOVA.

Отличавана е от национални и международни поетични конкурси. Нейни стихотворения са публикувани в „Литературен вестник“.

През 2023 г. излиза дебютната ѝ поетична книга „Плач по всички жени преди мен“, издадена от „Жанет 45“. Стихосбирката е номинирана за награда „Перото“ за дебют, както и за Националната награда „Иван Николов“. „Плач по всички жени преди мен“ е отличена в рамките на Националната литературна награда „Владимир Башев“.

СБОГУВАНЕ С ПРИНЦИПИТЕ

С лекота ще кажа „не“ на всичко в живота,
в такива моменти с лекота ще отблъсна
всеки човек,
но тази гребна, черна, сбръчкана старица
всеки път ме пресреща пред болницата
и всеки път говоря с нея.

Дежурните монети в гжоба ми подрънкват
с нетърпение,
очите ми сами я търсят
и ако някой път я няма, ще остана навън
и ще я чакам.

Само циганката може да ми обещае, че ще съм добре.

само че ние се караме
и за първи път
наистина никой не иска да отстъпи.

Ароматни, но грапави сме ние,
два портокала по склона на зимата,
които искат да празнуват,
а празници, казват, вече нямамо.

Къщички светят,
коминчета пушат,
дори Копривщица през февруари
може да е по-топла от нас.

Светът наоколо е бяло знаме,
но няма даже мъничко ветреца
да го развее.

С ТОВА СЕ ИЗЧЕРПВАТ ЖЕЛАНИЯТА

На 9 години съм и не искам нищо друго от света,
освен тази вечер токът да спре
и, ако може, да спира всяка друга вечер.

Боговете на детството ме чуват,
в селската ни къща често е тъмно, когато вали,
а това значи цял месец май на игри с баща ми.

Майка ми носи голяма свещ, слага я по средата
на масата,
до много късно играем Ораторе-бураторе,
Не се сърди човече,
Дама,
но най-вече Ораторе-бураторе,
безкрайно, дълго, избухваме в смях,
толкова обичам да не чувам телевизор с близките
ми хора,
толкова обичам.

А как гъждът вали, а как гръмотевиците
застрашават крехката къщурка,

а как треперят посевите под градушките от тези
гневни небеса,
но нищо.

Моля само да не угва токът
и с това се изчерпват желанията.

НАЙ-БАНАЛНОТО ЗАГЛАВИЕ ЗА СТИХОТВОРЕНИЕ

Някога опитвах да си я представям като дете:
още по-чиста, ако е възможно,
угва откъм хълма и се смее срамежливо,
протяга ръка за филия хляб, все едно с какво
намазана.

Така я оправдавах за неволни грешки,
за забравени неща и онова разсейване...

Днес не е нужно да си я представям –
толкова отдавна ме роди, че пак се е превърнала
в хлапе,
изплашено и предпазливо ме поглежда,
аз все я извинявам за неволни грешки,
за забравени неща и онова разсейване...
Все така бяла, още по-чиста,
тича към хълма, потънал в сини незабравки.

Опитвам се да я опазя
и междувременно ѝ пиша с най-баналното заглавие,
което можем да измислим за стихотворение.

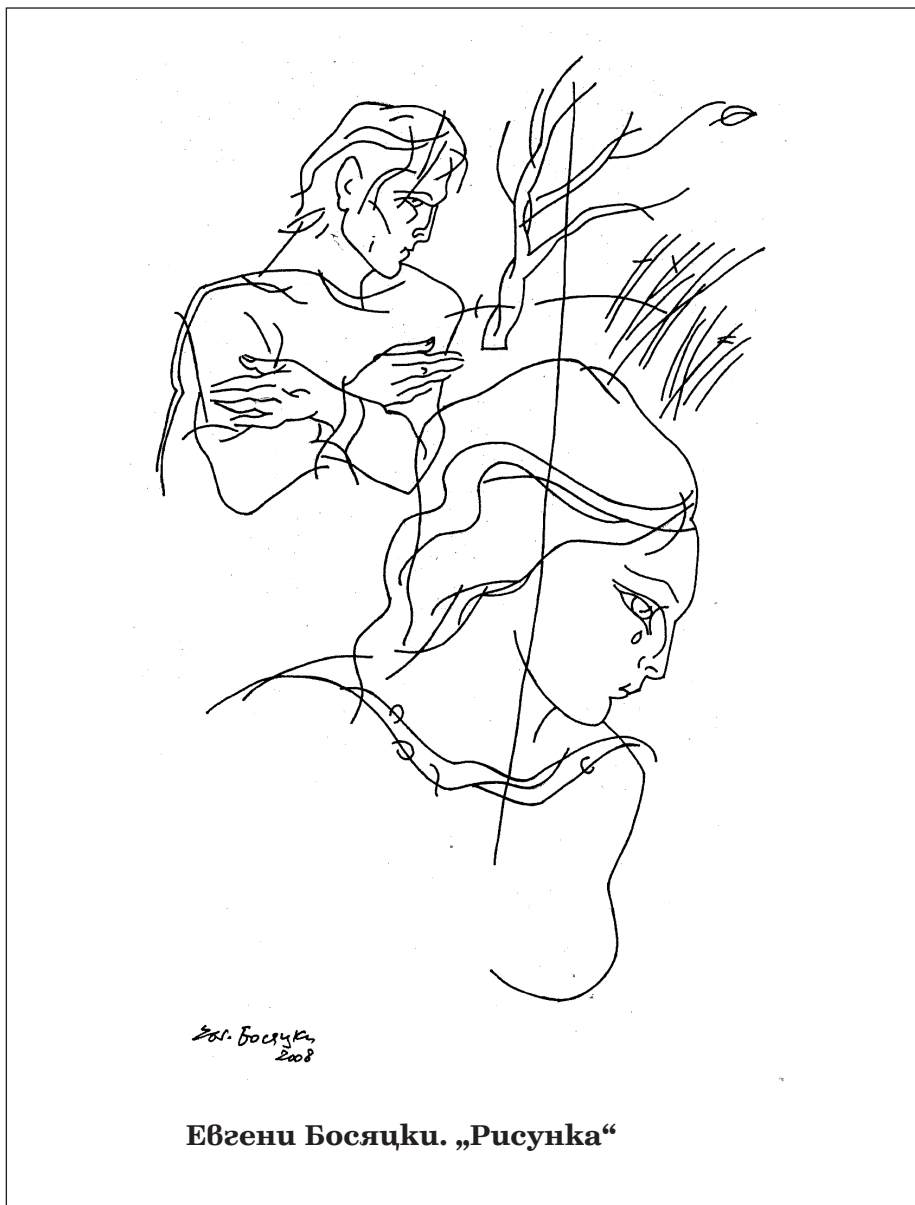
ПО ХЕРАКЛИТ

Научихме се за реката,
но бедата е, че не можеш два пъти
да обичаш един и същи човек.

Потекъл към вечното време,
в което сме вечно груги –
гласът му е на сойка, научила звука на любовта.
Имитацията заслужава приза на критиците.

Не можеш два пъти
да пресечеш пътищата си с един и същи човек.
Подводните камъни усеща сърцето ти,
самото то превърнато в оглозган от водата камък,
винаги готов да те подхлъзне.

Сладководен някога, потокът е сменил посоката
и ти не можеш вече да си му корито.

Кольо Колев

СТИХОТВОРЕНИЯ

Кольо Стефанов Колев е роден на 16.03.1988 г. в град Монтана. От ранна детска възраст живее в Бургас, където се премества семейството му. Завършва през 2007 г. ПИТ „Проф. Д-р Асен Златаров“ в Бургас, специалност Мениджмънт в хотелиерството. Негови стихотворения са публикувани във вестниците „Словото днес“, „Дума“, „България днес“, „Ретро“ и „Уикенд“, както и в електронните списания „Литературен свят“, „LiterNet“, „Е-същност“ и „Простори“. Участва със свои стихотворения в сборника за поезия и проза „Часовниковата кула“ и в „Алманах Бургас“. Носител на втора награда от конкурса „Искри над Бяла“ 2017 г. и трета награда от конкурса „Ерато“ на вестник „Уикенд“ 2020, както и на Почетния знак на електронно издание „Червеният ездач“ за 2019 г., за дебют в инициативата „Съвременни творци в социалния жанр“. Стихосбирки: „Бунтът на плясчните хора“ 2020 г., отличена с Национална литературна награда Владимир Башев 2021 г.

ЕХО

**Трибуна няма да гагат
на поетите – това е ясно.
От медуите сега мучат
стага от сноби
и от толерастии.**

**Издут до пръсване светът
е от този въздух под налягане.
Но не казвайте – Поетите мълчат!
Те просто рецитират
от диваните.**

**Оттам със страст и плам крещят,
макар да няма кой да се обърне.
Но не бойте се! И този път,
все ехото им ще се върне.**

ПРОПУКВАНЕ

Не можем да лъжем света, че сме същите!
Все пак този свят не е от вчера.
На видни места положил е кръстове,
но никои не иска да ги намери.

Месуите са вече старовремска измислица.
Спасение търси всеки за себе си.
Животът разсейван от толкова „истини“
и съвети, накрая обърка си ребуса.

И всеки се хвана за своята вяра –
светът се разпадна на куп възприятия.
И никои не чу във цялата врява
как се пропуква (пог всички) земята.

НЕБЕТО ЩЕ Е ВИНАГИ ОТГОРЕ

Да помълчим. Да се помолим
за света, във който сме родени.
Да се сгушим в неговите корени –
там никога не е студено.
Вятърът все някога ще спре.
И пак ще се наместят клоните.
И пак ще е над клоните – небе.
Небето ще е винаги отгоре.

СЪБУЖДАНЕ

на дъщеря ми

Когато те приспивам, аз се будя.
Очите ми проглеждат в тъмнината.
И за някакви минутки ми се струва,
че друг съм и че друга е земята.

Олеква тежестта в гърдите.
Кръвта, от ежедневието застояла,
връща се в сърцето и изпитвам
чувството, че то не е туптяло

досега, когато те приспивам...
И си мисля: Колко непонятно?!
Колко възност всичко е красиво!
А се будим толкова за кратко...

Дечко Узунов. „Рисунка“

СЪВРЕМЕННИ УКРАИНСКИ ПОЕТИ

Станислав Белски

* * *

до началото на масираните атаки
остава
поднормативен запас
късна есен

новина на новините:
след взривяването на ракетносеца
последваха няколко ответни удара по днепър

във всяко сляпо петно на намагнетизирания въздух
поредно равнище на смислови загуби
следи върху изпограскана повърхност

бавните имена на бъдещите жертви

не говориш даже за опасността да загубиш себе си
а сякаш се движиш по продължението на неясна
пекинска опера
променяйки наклона и размера на сънища
тълкуващия шрифт

отваряш прозореца за да почувстваш
жълтата полусфера сред локвата
надпис «радости» върху белосана автомобилна гума

в реалността на тунела
отговорът на всички анкетни въпроси е „не“,
с изключение на последния

допълващи материали
да дишаш там където е невъзможно да дишаш

животът вътре в катастрофата
вече не уморява
само намята призрачно покривало

(От цикъла „Пустоши“)

Катерина Калитко

* * *

Пред пълна зала,
озарена от лятно слънце,
ние рецитираме стихове
в художествения музей.
Четири месеца по-късно
залата е в руини –
разбита мазилка, напрошени стъкла,
а на улицата – бомбена яма, пълна с вода.
Ние рецитираме стихове
с една колежка върху общата сцена,
прегръщаме се, заръчваме си една на друга
да се пазим. След шест месеца
провеждаме мероприятие в нейна памет;
разговорът върви мъчително.
Ние рецитираме стихове
в блекаутна тъмнина и по тази причина наизуст,
само най-любимите,
нали е дълго и студено да следваш цялата книга,
изваждайки я над одеялото.
Ние рецитираме стихове
невинаги в точния момент, като този мой приятел,
който се намирал в блиндажите на юг
в ръце с електронния вариант на сборниците ми;
Аз не смогнах да му напиша колко ценя това,
преди неговото завръщане за последно у дома,
мъртъв.
Ние рецитираме стихове
на старите поети, търсим начин да преживеем
още една есен,
заслушани как
те внезапно изричат скъпи за нас имена;
имена да други хора, но ехото им откликва
с нашите;

споделяме си книги както се споделя хляб, защото
и това
е езика на любовта.

Ние рецитираме стихове, рецитираме стихове,
сякаш отхрочваме с хрипове събраната с гърлата
ни любов,

изкашляме димът
на необяснимото и непоносимото;
изговаряме заклинания, очертаваме
тебеширен кръг;
все още не съм заминала, но вече изпитвам
носталгия;

Ние рецитираме стихове, рецитираме стихове –
дяволско поезиоцентрично общество,
разплащаме се с купюри с лица на наши поети
и очакваме от тях големия отговор
на най-страховитите въпроси.

Ние рецитираме стихове.

После всички се разотиват.

И всеки път в ъгъла остава тази озъбена твар
с лице с цвят на месо;

приклепнала

почуква с нокти по земята – и земята трепери.

Махай се, казвам ѝ, разкарай се и не пипай
моите А., Б., В.

моя алфавит на любовта.

Чрез него аз ще продължа да пиша стихове.

След това

ще ги рецитирам.

7.11.2023

Сергей Жадан

* * *

Светлина.

Спуска се великата светлина
над всички, белязани от мрака, над всички
обхванати от страх, които не могат
да влязат в неосветения дом,
където зад пустотата се усеща присъствие на чужд,
където зад осиротяването се различават
родителски гласове.

Година на мравешкото заинавяване.
 Година на огласяването на имена,
 от които няма да чуеш никакъв отговор.
 Удържахме в себе си тревожната продължителност
 на звука,
 като прелитане на птица във въздуха,
 като невидимата работа на растенията,
 обживяващи опустошената земя.
 Защото светлината се спира над тихите
 и непокорните,
 над сломените от своя вик, над зашеметените
 от мрака
 и речта, като бели гробове прогорени от болка,
 оживява, отвръща ѝ ехото, извършва своето,
 изпълва ни със звучене като с вино,
 сякаш свети.
 Ето затова те обичаме,
 боже благодушен на знаците и буквите,
 владико щедър на личните ни имена,
 чието присъствие забелязваш
 между тишината и бръщолевенето,
 в това невидимо струпване на гласове,
 където като трева
 прораства най-важното –
 името на родината,
 назоваването на реките,
 името на жена.

18.05.2023

Олег Коцарев

въздушна тревога
 една муха долетя
 скри се
 при нас във ваната
 гъщеричката ми
 ѝ чете приказка

23.10.2023

Марианна Кияновска

* * *

всеки път ме поражява защо в дни на война въздухът
 е толкова малко
 дори не някъде си там отвъд прага или на пътя
 а в белите гробове в малките зеници на върха
 на пръстите
 може би въздухът е остарял и е намалял
 нали по време на война хората растат а после
 се смаляват
 и тогава се смалява разсъхва се слабее
 опитът на гръдните клетки жизненият им опит
 телецът на кръвните белодробни алвеоли
 2022

Максим Кривцов

1990 – 2024

* * *

Върху дясното ми рамо израсна черна гора
 черните стволове
 на крехките борове
 застинаха в молитва гали към вятъра
 гали към човека
 гали към съня
 а може би търсят в стиската сено иглата
 на паметта.

Върху лявото ми рамо
 се разраства черен граг
 като черен хляб
 в него хората
 минават край опустелите пещи на домовете си
 със завързани очи
 още малко
 и анакондата на мрака ще погълне града.
 Върху гърба ми
 гробници автомобили
 влакове
 фабрики

кафенета
 нито една оцеляла сладкарница
 забрави за еклерите с крем от шамфастък
 вечни навеки.
 Нозете ми
 корени
 враствам се и се разраствам
 заедно с всичко
 намерило място върху ми
 Бог попоглежда през монокъла на луната
 Звездите са се разпилели по небето
 като лунички върху детско личице
 аз ще бъда тук
 тук ще остана
 нозете ми са корени
 върху мен са градовете и горите
 гробниците на кафенетата и парковете
 ще се улавям за сламката на паметта
 ще се моля Отче наш на вятъра и тревата.
 Амин.
 3.9.2023

Юлия Стахивска

Да гледаш и да виждаш

Да научаваш за смъртта по средата на писъка
 на живота е оглушаващо.
 За миг да се вцепениш от новината, от нейната
 тъмна лепкава материя –
 това не ти е топче за игра от прозрачно стъкло,
 нито светлосин мрамор, макар да твърдят,
 че нашата планета е точно такава
 от нейде си там, откъдето аз не я виждам.
 Сред хилядолетните руини все пак надничат
 и руините на моята родина.
 Но това не е музей, малката,
 въпреки че за мнозина днес е толкова лесно просто
 да преминат пред друга витрина.
 Да се зачетеш в описанието на още един експонат,
 да потънеш в размисъл за величието
 на цивилизацията.

Когато гледам мраморната фигура без нозе –
 виждам последствията от обстрелите.
 В изпочупените парчета откривам чашите,
 от които току-що се е пило.
 Гледам контурите върху фреската, очертаващи
 лилии и ги виждам по погребенията.
 Гледам южните треви и виждам косите ти.
 Гледам водата и виждам прозрачния ти поглед.
 Гледам вятъра, гонещ вълните и виждам бъдещия
 ураган, реквизиема на победата.

2023

Анна Грувер

От цикъла „SHARE A MOMENT“

Искам просто да споделя момента:

// I just want to share a

moment:

в началото на април научих, че в Николаев,
 под развалините
 на Областната администрация
 е загинала моя позната. Виждала съм я веднъж
 на един летен фестивал.
 Беше поетеса, казваше се Надежда Агафонова.
 Казваше се

Надежда Агафонова.

Тя загина под развалините
 на Областната администрация
 името ѝ може да бъде намерено в списъците

Загина ли Надежда Агафонова?

Преди, в отминалите времена, с всичките си
 потънали в прах посвещения,
 изрвени цитати, с трогателната си графомания
 с акростиховете си,
 поезията беше шифър за името на един гроб, а аз
 ви казвам: тя се казваше Надежда Агафонова,
 беше родена през февруари
 1978 година –
 и намери смъртта си под развалините

на Окръжната администрация.
 По данни на „Обществената телевизия“
 от втори април 17:35, броят на загиналите
 там е 36 >>

Тя няма да позволи да зашифрираме нейната смърт
 в римуван куплет
 затова дешифрираме и свидетелстваме:
 беше поетеса, родена през 1978 година, загина.
 Всичките тези думи са част от тежката тухла
 на семиотиката,
 сиреч:
 все още ни предстои да разминираме думите,
 словосъчетанията, неологизмите,
 речниците.

2022

Богдан-Олег Горобчук

* * *

дядо ми не умееше да разказва за войната
 лицето му почерняваше като земята
 бръчките ставаха толкова дълбоки
 че в тях се виждаха човешките крайности
 така се научих да разпознавам мъката
 да изучавам езика ѝ
 само на него мога да говоря сега
 езика на разсипания дом
 езика на окървавената играчка
 езика на прегазения от танк автомобил
 езика на неуспелите да се измъкнат от него
 и на онези които са се натъкнали на тях
 дядо ми не можеше да стои без бастун
 войната беше простреляла крака му
 един път го видях как се препъна и падна
 тогава и моето сърце
 се научи да пада
 но днес то е спокойно
 то живее под земята
 моето сърце е преизпълнено със земя
 преизпълнено е с езика
 на който се научи от нея

2022

Андрей Голоско

* * *

завързани вкочанявали тела
простреляни в главата
ужасяващо изкълчени крайници
запокитени върху пясъка парчета от лица
черни и тъмно-бронзови пожари
всичко това ни е оставено като дагеност
без следи от съпротива
без викове
в предсмъртен ужас
без болката от изтезанията
при неистовите зверства
без възможните молби
на х о р а т а
нищо от това сега не се вижда
но нали все пак е ставало
т у к
и то само преди няколко часа
сега тези метагани
са събрани и не са изпратени
никъде
те няма да станат част от нито един мемориал
паметник или символ
бог също няма да ги приеме
те ще си стоят тук редом
като вечни форми на онемяването
04.04.2022

Превод от руски Румен Шомов

Владимир Ганев

ЛИЗА

или изкуството ще спаси света

Разказ

В Торонто, във всеки квартал има „комюнити център“ (социално-културен център). Там са детските градини, занималните за малачетата, курсовете за образование, спортните зали, социалните услуги, театралните зали, салоните за визуални изкуства. Там ходим да гласуваме, да празнуваме националните празници. Най-голямата ми внучка, Ейвъри беше 3–4 годишна, когато почти всеки ден посещавахме локалния комюнити център.

Веднъж отидох да видя изложба на квартални художници. Три картини на един художник привлякоха вниманието ми. Върху грунда бяха налепени всевъзможни боклуци – мъртви листа, парчета от лотарийни билети, пръст, косми от подстригване, капачки от бира, кучешки фекалии. Навярно твърде дълго се задържах пред тези три „творби“, защото към мен се приближи китайка на около трийсет години, висока, много приятна, облечена в джинси и тениска.

– Виждам, впечатлен сте от тези картини – каза тя на английски без никакъв акцент.

– Да, да... много оригинална концепция... – смотолевих аз.

– Благодаря, аз съм художника – светна тя и протегна ръка, – приятно ми е, Лиза.

Към нас се приближи млад, окръглен мъж с обръсната глава и халка на ухото. Непрекъснато се усмихваше и кимаше. Имаше много приветлив, добродушен вид, но след малко забелязваш, че не всичко в него е о кей, че е леко ку-ку, казано на разбираем език. Но това в никакъв случай не беше притесняващо, защото от него се излъчваше безпомощност, дори доброта.

Попитах Лиза каква техника използва за картините си и тя ми обясни. Намазвала грундираното платно с лепило и го зафучвала на улицата, или в мазето, или на някое бунище. Каквото се налепи, го слага в рамка.

Изразих респект и задоволство от творческия ѝ метод.

Какво груго можех да кажа?! В постмодернизма всяко безумие и простотия се оценяват като творческо въображение. Всяка критика на „творбата“ веднага би те класифицирала като провинциалист, невежа, простак в най-добрия случай, антидемократ, ретроград, мизантроп в най-лошия случай.

Всеки ден ходех с внучката си да разхождаме кучето из поляната до комюнити центъра. Там отново срещнах Лиза. Беше с малко кученце и

със сина си – хлапе на възрастта моята внучка. Често се появяваше и приятелят ѝ Джон. Така, постепенно се сприятелихме. Тя се оказа мила, типична канадка – безкрайно толерантна към всички човешки недостатъци и пороци, към всички нации и религии. Беше образована, завършила колеж за изобразителни изкуства. Имаше вече три самостоятелни изложби. Като всеки интелигентен човек в Канада беше лява, убедена социалистка, но мразеше Червената империя на злото. Знаеше кой е Шекспир, дори Джойс – нещо, което я поставяше високо над средно интелигентния торонтчанин. Не вярваше в никой Бог, но беше спиритуалистка, тоест вярваше в духовното начало. Разбира се, тя и Джон живееха само от социални помощи, тоест бяха на гъното на социалната постройка. Трудно е да си представиш, че бизнесмен или реговти труженник ще чучне някоя от картините ѝ в офиса, или в гома си.

Но човек е много повече от сбор от идеи, част от социална структура, или мистично познание на Бога. Лиза ми беше близка, въпреки че не споделях с нея никое от споменатите неща. Лиза и Джон обитаваха гарсонирка в квартал от трийсететажни, грозни блокове, субсидирани от гържавата за хора с нисък, или без доход. Всяка седмица от покрива на тези блокове, някой кооператор се плюсоваше върху асфалта, или върху паркиралите коли, с което „повишаваше“ духа на комуната. Най-честата причина за това беше грогата. Бързата смърт е за предпочитане пред бавната, мъдро коментираха съквартиранците, с което намекваха, че плюсналият се едва ли не е късметлия...

Един ден, докато разхождахме кучетата, към Мат, момченцето на Лиза се приближи бърм (клошар), ама съвсем пропаднал бърм, обрасъл, орфан, вонящ. Лиза тичаше след кучето и не го забеляза. Не докосвай детето, бягай, ще ти отпоря ушите! – скастрих го аз. Той започна да се зъби. Посегнах към ухото му. Това е бившият ми мъж – спря ме Лиза... Лоша работа, мислех, че Джон е отеца на момченцето ѝ.

Лиза усети, че се притесних и затова ми обясни: Той също е художник, но стилът му е твърде... екстремен. Не набрах смелост да попитам какъв точно е стилът му?

Мат и внучката се сприятелиха, кучетата ни също, а аз станах семеен приятел на Лиза и Джон. Той правеше вино от мед. Алкохолът в Канада е скъп. Кило мед струва колкото бутилка евтино вино. Джон разреждаше меда с вода и го оставяше да ферментира. Така пиячката му излизаше три пъти по-евтино. Запознах се и с майка му – много бедна, груба, безпросветна женица. На чаша вино от мед, тя ми разказа за гъщеря си, починала от рак на гърдите на трийсет години. За всичко обвиняваше некомпетентността, незаинтересоваността, коравосърдечието на докторите към малкия човек. Разказът ѝ беше лаконичен, ограничен от речниковия ѝ състав, без никакво чувство за композиция, за граматургия, за някаква структура, но ме удари в сърцето. Вярвам, че езикът е много важен за всеки писател, но никога не определя стойността на написаното. Най-много са ме трогвали разказите на полуграмотни, мучащи хора...

Две години по-късно, когато внучката и Мат тръгнаха на училище, Лиза сподели нещо, което ни побърка – открили ѝ тумор в мозъка. Пред-

стоеше операция. Започнахме да се срещаме по-рядко. Тя стана затворена, вяла. От Джон научих, че операцията е успешна. Не може да ходи, нито да говори, но щяла напълно да се възстанови.

Инстинктивно, подсъзнателно се откъснах от Лиза. Това е ужасно човешко качество да бягаме, да зарязваме близки, дори приятели, когато изпаднат в голяма беда. Сякаш бедата е някакъв вид зараза, която ни заплашва.

Минаха десет години, мина ковида, дойде 2023-та. Сега пък мен съдбата ме трясна. Синът ми се разведе, пропи се, банкрутира, направо откачи. Жена ми съвсем се пропи. Не ми се живее, бе момче, казва ми тя и по цял ден щрака из интернет да научи безболезнен начин за самоубийство. Само аз, старият войник, вече съм на 75, стоя в строя, а на врата ми висят двамата алкохолици, психически обременени човеци и три внучета. Нямам изход. „За нами Москва“, казват руснаците.

Обявихме къщата за продан, но щяха да ни останат много малко пари, защото синът ми и снахичката (женени са от 12 години), вместо да намалят гълга към банката, са го увеличили трикратно. Явно и двамата страдат от едно много разпространено психическо разстройство, което в Канада хората наричат „money moron“ (вид дебилизъм по отношението към парите) – импулсивно, неконтролируемо желание да харчиш средства, които не притежаваш.

Един ден видях в двора на богата съседска къща Джон. Събираше листата, чистеше. Зарадвахме се на срещата. Каза ми, че Лиза е добре. Обещах да ѝ се обадя, да се видим, но нямах намерение да го правя. Моите грижи ми бяха достатъчни...

Продадохме къщата. Пред нея стоеше злобещата табела „продадено“. Беше късен следобед, когато прибирайки се, видях пред табелата малка групичка хора. Към мен се приближи възрастна, разплута жена с огромен корем и ме прегърна. Никога нямаше да се сетя коя е, ако го нея не се хилеше Джон. Да, това беше скъпата Лиза. Беше едва прехвърлила 40-те. Изглеждаше поне на 65. Половината ѝ зъби липсваха. Останалите изглеждаха черни. Движеше се с помощта на инвалидно столче на колелца. Представих си какво усилие ѝ е коствало да се дотъркала от техния блок, който беше на три километра от къщата ми. Джон беше видял табелата с надпис „продадено“ и Лиза беше дошла да се простим.

Това е Мат, не можеш да го познаеш, нали? Десет години се борих да спечеля попечителството му – представи тя сина си. Мат се беше превърнал в перманентно уплашен, тънък като тръстика, леко извит на една страна тийнейджър. Когато го попитах, как я караш, уплахата му премина в ужас. Последният член на групичката беше Ендрю – 8-годишно хлапе, потно, надуто като плондир. Често издаваше пронизителен кикот, без да има видима причина за това. Ендрю се оказа син на Лиза от Джон.

Не, не е справедлив Господ! За някои дава с пълни шепи та се забравя. А други – като ги емне – бой, бой, бой, няма спирка, няма милост. Затова съм атеист.

Не можех да ги поканя в къщата, защото се местехме и всичко беше нагоре с краката. Преди да си тръгнат, Лиза ми даде честитка, която

беше изрисувала – „На скъпият ни приятел Владимир с много обич и пожелания за нов, щастлив живот!“

Пог пожеланието бяха нарисувани четири човечета, които носеха големи червени сърца. Пог всяко човече имаше надпис кой член от семейството то символизира – Лиза, Джон, Мат и Анрю.

Започнах да рева като крава... Лиза сложи ръка на рамото ми – суха, кльощава, старческа ръка: Не плачи Владимир, аз съм о кей. Аз още рисувам. Изкуството ще спаси света.

2023 г.

Дечко Узунов. „Рисунка“

Любомир Лозанов
ОТЕЦ ГЕРАСИМ

Разказ

Облаци бяха затулили слънцето навън и сега в манастирската магерница беше мрачно. Отец Герасим седеше на гървената пейка, разположена от едната страна на дългата маса от черешово гърво и с лице към прозорците, и замислено късаше залци от почернелия сух хляб пред себе си. Беше около шестдесетгодишен, висок и слаб, с изпито бледо лице и прошарена гъста брада. Дългата му посивяла коса стоеше прибрана и вързана на опашка. Макар и да бе пропуснал общата вечеря, той не чувстваше глад и по-скоро бе влязъл в магерницата, защото знаеше, че по това време тук нямаше никого. В този момент някой се появи на прага и внимателно потропа на вратата. Отец Герасим вдигна глава и видя млад йеродякон, слаб и попрегърбен, все още с рядка брада, която дори не се бе съединила с мустаците над горната устна. Йеродяконът бе облечен в черно расо, като това на отец Герасим, а на главата си носеше калимявка.

– Отче Герасиме... – плахо се обърна към него йеродяконът и бързо преглътна. – Съжалявам, че ви безпокоя...

– Какво има, Паусий? – измъчено въздъхна отец Герасим и го загледа строго.

– В храма... Търсят ви.

– Кои ме търси? – все така строго попита възрастният свещеник, който днес нямаше желание да се вижда с никого. Намираше се в онези дни, когато сякаш черна пелена обхващаше душата му и го правеше навъсен и неразговорлив.

– Една баба с малко дете. „Идвам при отец Герасим. Да се помоли за детето. То е много болно“, така каза...

– Да го заведе на доктор! – прекъсна го отецът и отново се зае да къса твърдия хляб.

– Детето умира, отче – глухо издума отец Паусий и сведе поглед надолу.

Отец Герасим отново го погледна, но този път не каза нищо. Събра залците в шепата си и ги прибра в широкия джоб на своето расо. „Още едно...“ помисли си и стана от пейката. С бавни крачки, от които обаче личеше сила и жизненост, отец Герасим прекоси широкия двор, покрит с плочки от бял камък, премина покрай стария кладенец и се насочи към малкия храм в гругия край. Пред храма извади от джоба си залците хляб и ги хвърли на накачалите наблизко гълъби. Спря се на ниския праг и се прекръсти три пъти. Вътре беше още по-мрачно дори от магерницата

и в първия миг отец Герасим не успя да различи нищо, освен блещукащите пламъчета на запалените свеци. Когато погледът му привикна към тъмнината, той можа да огледа добре познатите му стенописи, наскоро реставрирани и все още покрити с прясна боя. Най-красивият от всички тях, онзи, който се намираше малко по-напред и вляво от входа, показваше сцената с възкресението на Лазар. Отец Герасим се приближи към него и го загледа, както винаги, с благоговение, тъга и някаква скрита надежда.

– Отец Герасиме, вие ли сте? – чу слаб глас някъде зад себе си. Обърна се и видя гребна стара жена, облечена в износени и стари грехи, а белите ѝ коси бяха покрити с черна кърпа, каквито обикновено се виждаха на погребенията. В ръцете си тя носеше увито в зелено одеялце малко момченце, може би три или четиригодишно, чиято глава бе съвсем гладко обръсната. То беше бледо, мършаво, а пог полузатворените му клепачи очите му се движеха разсеяно и безцелно сякаш беше тук, но и някъде другде.

– Аз съм сестро – отговори ѝ отец Герасим като забеляза, че жената бе svela поглед наголу, като че не смееше да го погледне. – Кажу...

– Детето е много болно, отче – бързо заговори жената все така svela поглед наголу. – Родителите му похарчиха много пари и го водиха по разни доктори. И в чужбина го водиха, разориха се, без пукната стотинка останаха, но нищо. Всички казват, че няма надежда. И те, майка му и татко му, моят син, вече не вярват, отчаяха се. То им е единствено дете. Не са вече млади, отче. Дълги години се молеха на Бога за дете. Уповаваха се на историята за Авраам и Сара. Всички манастири и черкви обиколиха. Накрая се роди Ангелчо – жената повдигна детето леко като да го посочи на отца. Гласът ѝ затрепери: – И те бяха толкова щастливи... По-щастливи хора не съм виждала. Плачеха от щастие. И аз плаках. Ала защо се роди то? Защо, отче, кажете ми! За да се разболеє съвсем мъничко! За да разбие сърцата на всички ни! Но какво е видяло то от живота? В какво се е провинило, за да заслужи тази жестока съдба? – треперещият глас премина в тих плач.

Момченцето продължаваше да гледа отнесено и изглеждаше така сякаш е готово да заспи. Отец Герасим извади малка молитвена броеница и мълчаливо започна да си играе с нея. Правеше така всеки път, когато се чувстваше напрегнат. „Как мога да утеша тази жена? Каквото и да ѝ кажа, то ще прозвучи като празни приказки...“, помисли си.

– Защо? – прекъсна размислите му отчаяният глас на жената. Сега тя го гледаше право в очите и очевидно в тях търсеше отговори на много други въпроси, за които дори не смееше да попита.

Отец Герасим въздъхна:

– Неведоми са пътищата Господни... Имайте вяра, сестро. Не губете вярата. – изрече бавно и с огромно усилие. „Не зная защо, сестро.“

– Да ме прости Господ за тези приказки, ако са грешни, но ми се иска да се видя с Него, ей така, както е нарисуван във вашия храм, и да Го попитам... – лицето на жената се сви в болезнена гримаса и тя довърши мисълта си през плач – „Защо? Защо ни взимаш Ангелчо? Защо?“

– Един ден всички ще застанем пред лицето Му, сестро – отец Герасим сви гъстите си вежди и се вгледа в броеницата си. – Тогава всичко ще ни се обясни.

– Чувам ги да казват... – с разширени от ужас очи възрастната жена зашепна и се огледа виновно сякаш се боеше, че светилите от иконите и стенописите ще я чуят -... че Бог няма. И че ние сме съвсем сами във Вселената.

– Не губете вяра – повтори той, но кой знае защо прозвуча така сякаш го казва на себе си.

– Но кой Бог допуска смъртта на дете? – щом каза това жената затули уста със свободната си ръка, а сетне се прекръсти.

– Нека не съдим Божията промисъл, според човешките представи – отвърна ѝ отец Герасим и добави наум: *„Защото, ако го сторим, ще изгубим вярата си.“* – Вярвайте, сестро, защото Бог е велик и невъзможното за човеците е възможно за Него – отецът се усмихна и погали момченцето по главицата. В този миг светлината от свещите падна върху човешките фигури и отец Герасим можа да види колко е жълто лицето на Ангелчо. Пог очичките му имаше тъмни, почти черни кръгове.

– Прочетете му молитва, отче! – примолви се възрастната жена с горещо възклицание сякаш току-що бе открила сигурен цяр за болестта на детето. – Прочетете му молитва и Ангелчо ще се оправи. Вие сте свят човек и Бог ще чуе молитвата ви!

Отец Герасим се усмихна разбиращо и кимна с глава.

– Елате насам, да застанем пред тази икона на Спасителя. Тук много хора се молят – посочи ѝ той една стара икона от турско време, изобразяваща възкръсналия Христос с разперени нагоду ръце, сложена в сребърна рамка, която се намираше точно пред олтара. Върху нея имаше много стотинки, оставени от посетителите на храма. Там отец Герасим прочете молитва за здравето на детето, а в това време старата жена тихо ридаше и се кръстеше със свободната си ръка.

Когато излязоха от храма, облаците се бяха разпокъсали и слънцето отново грееше върху синьото небе. Всичко наоколо беше окъпано в светлина и изглеждаше чудесно. Високата топола, намираща се между каменната чешма и храма, тихо шумеше. *„Какъв прекрасен свят, а колко скръб има по него!“* Отец Герасим забеляза, че върху лицето на старата жена се бе появило някакво блаженство, сякаш тя бе твърдо убедена, че след прочетената молитва Ангелчо неминуемо ще се оправи. Когато погледът му срещна този на малкото момченце, нещо в отецът трепна. Същият поглед, гаснещ и далечен, той бе видял в очите на съпругата си преди много години. В този миг си припомни как я посещаваше и присядаше край болничното ѝ легло, ден след ден. Говореше ѝ ала тя не го чуваше. Погледът ѝ ставаше все по-гаснещ и далечен, а лицето ѝ ставаше все по-жълто. Един ден тя затвори очи и никога повече не ги отвори.

– Вие как сте със здравето, отче? – попита го старата жена с угрижен израз на лицето си и го извади от унеса на спомените му. – Изглеждате твърде блед.

– Малко съм изморен – уморено се усмихна той. *„Не съм спал от няколко денонощия. Четири или може би пет, кой знае.“*

– И на вас не ви е леко. Всеки ден се срещате с отчаянието. Нагърбили сте се с греховете на човечеството. Починете си за малко – усмихна му се състрадателно.

– Ще си почина – увери я той и понечи да я изпрати до изхода на манастира. На сбогуване жената му каза:

– Един ден ще се върна при вас. Ако Бог е рекъл, и Ангелчо ще гоїде с мен. Отец Герасим не каза нищо, но се усмихна тъжно.

* * *

След срещата със старата жена и болното дете отец Герасим почувства нужда да се разходи. Излезе от манастирския двор и пое по една тясна и разбита пътека, водеща все нагоре. Тук-там имаше нахвърляни клони и едри камъни, които запълваха зейналите в пътеката пропасти и неравности. Слънцето се готвеше да залезе и постепенно започна да се смрачава. Бръмченето на насекомите затихна и накрая съвсем замря. Останаха единствено шурците, които сами нарушаваха гивата тишина. Манастирът се намираше в отдалечен и мъчно достъпен край, беше невъзможно да се достигне до него с кола, така че напоследък рядко имаше посетители. Онези, които идваха, бяха отчаяни, загубили всякаква надежда в света и търсеха спасение в онова, което съвсем госкоро пренебрегваха или открито не приемаха. *„Трудно е за човек да остане невярващ и циник, когато чедото му умира“*, помисли си отец Герасим. Прег очите му се мяркаше немигащия поглед на малкия Ангелчо. Изведнъж му се зави свят и той се олюля. Почувства се много слаб и спря да върви. *„Слава Богу!“* каза си, когато видя, че беше стигнал до „Св. Петър“ – масивната канара, откъртена и паднала тук някъде от върха преди много, много години. Отби от пътя и приседна върху камъка. Едва сега забеляза колко е задъхан и как лудо бие сърцето му. *„Или съм остарял, или съм изтощен.“* Вдигна поглед и съзря потъналото в сенки планинско било, чиито гърветата есента бе оцветила в най-различни багри, издигащо се величествено и почти докосващо небето. Вятърът подухваше и люлееше намиращите се наблизко шипкови храсти. Отецът затвори очи и се остави на нежния въздушен допир.

– Мога ли да приседна до вас, отче? – попита някой приветливо.

Отец Герасим подскочи, тъй като не очакваше друг човек наоколо по това време. Останалите обитатели на манастира никога не се качваха чак дотук, а и избягваха да притесняват онеца, когато той се намираше в лошо настроение. Обърна се и видя сянка с дълго черно расо и калимявка. Това го озадачи още повече. Тъй като се бе смрачило съвсем, отец Герасим не успя да различи добре чертите на лицето на странника.

– Да, разбира се – покани го той. – Заповядайте!

– Благодаря ви, отче! – все така приветливо възкликна онзи, приближи се и приседна на белия камък.

Отец Герасим се вгледа в лицето му и остана поразен. Странникът беше млад, може би около 20-годишен, и можеше да мине както за красив младеж, така и за красива девойка. Беше гладко обръснат, а над плътните му червени устни не се забелязваше никакъв мъх. Лицето му имаше сърцевидна форма с правилни черти и нежна, матова кожа. Очите му бяха небесносини и весело оглеждаха хоризонта.

– Чуден свят е създал нашият Бог! – усмихна се многозначително младият свещеник и погледна отец Герасим.

– Така е – кимна с глава отецът. – А вие от нашия манастир ли сте?

– Вие трябва да сте отец Герасим, ако не съм се излъгал, разбира се – сякаш не чу въпроса му.

– Да, аз съм.

– Значи вас търся, отче – говореше все така многозначително усмихнат. Незнайно защо, на отец Герасим му стана неприятно и той скришом извади молитвената броеница от джоба си и се заигра с нея.

– Но кой сте вие? – попита с вежлив и леко тревожен израз на лицето.

Вместо да му отговори младежът свали калимявката си, развърза косите си и по раменете му се посипаха гъсти руси къдрици. Усмихна се с претворена набожност, прекръсти се и подаде ръка на отца:

– Няма да ви мъча. Аз съм отец Саманаил.

Отец Герасим стисна подадената му ръка, но тозчас подскочи назад уплашено.

– Що за подигравка? – извика строго. – Как така отец Саманаил? Вие знаете ли кой е Саманаил?

– А вие знаете ли кой е Герасим? – този път подигравателният израз на лицето на младия свещеник бе очевидно.

Отец Герасим се разтрепера. В началото помисли, че е от гняв, но в душата му се пробуди страх.

– Ще подам оплакване от вас! – заплашително размаха пръст.

– Давайте, свикнал съм да обирам нешкура. И без това ме обвиняват за всичко гадно на моя свят – „отец“ Саманаил се засмя звънко.

– Но вие трябва да сте луг! А ако не сте луг, то значи сте безбожник и се подигравате с Бога и вярата – броеницата играеше в ръката на отец Герасим. Страхът му се засили. *„Това е от безсънието. Халюцинирам.“*

– Кой? Аз? – престори се на възмутен лъжеотецът и вдигна ръце във въздуха. – Никога не бих си позволил да се подиграя на Бога. Гръм да ме удари, ако някога го сторя, още тук и сега – засмя се, а сетне продължи със загрижено лице. – Но успокойте се, отче! Може би е време да се наспите. В крайна сметка аз не съществувам – при тези гуми Саманаил му намизна.

– Как така? – попита отец Герасим.

– Ами не чухте ли какво ви каза старата женица днес в храма? Може би няма Бог и ние сме сами във Вселената. А щом няма Бог, значи и дявол няма.

– Как... – изтръпна отец Герасим... – Как сте чули?

– Е, как, как... Подслувах. Обичам да подслушвам. Особено изповеди. Знаете ли, че отец Паусий бърка в манастирската каса? После отива и залага всичко в казиното, затънал е в дългове. Сам признава. Но това е нищо работа. Да можехте да чуете какви неща си изповядват монахините, особено по-младичките! Такива работи разказват, че дори аз се изчервявам. Е, трябва да отбележа, че хората вече не се изповядват толкова често, колкото го правеха преди. Някак си онова, което някога беше срамно и се шепнеше на ухо, сега е повод за гордост и се разгласява навред. Но чудесно, това наричам аз свобода на мисълта и на душата! Знаете ли,

че аз първи измислих лозунга „Свобода, равенство и братство“? Свобода, равенство и братство в греха... – Саманаил плесна с ръце. – Но вие не се плашете от моите думи. Все пак, отец Герасим, не сте спал от толкова време, че вече ви се приближат и причуват разни работи. Каквото и да си мислите, знайте, че аз не съществувам. Аз съм, как му го пробутах на Юнг... ваша Сянка. Сенчестия ви Аз съм. Онези черти, част от вашата личност, с които не желаете да се отъждествите. Проста психология, нищо повече. Знаете ли откъде идва думата „психология“? От гръцките думи „психея“ сиреч душа и „логос“ сиреч слово тоест „слово за душата“. Но каква ти душа? Нищо повече от функция на нервната система. Щом тялото умре, и душата умира. И Сянката също. – Саманаил прокара ръце през русите си къдрици.

Отец Герасим, съвсем пребледнял и разтреперан, се прекръсти и рече тихо:

– Махни се от мен, дяволе! Върви си обратно в преизподнята!

Саманаил се засмя:

– Закъде сте се разбързали толкова, отче Герасиме? Но спокойно, няма да ви се напращам още дълго. Аз гойдох по работа при вас.

– Каква работа може да имаш ти с мене?

– И дотам ще стигнем. Преди това исках да ви попитам един въпрос. Защо? – Саманаил погледна омеца с подигравателните си сини очи. – Защо сте тук, в този манастир? Защо сте обърнал гръб на света?

Отец Герасим замълча. Наум се молеше.

– Да ви кажа ли защо аз, дяволът, се отчаях, сам сложих расо и тръгнах по манастирите да диря Бога, а? Както Булгаков правилно е забелязал, или по-точно аз му го подказах, аз обичам цирка, фокусите и изобщо представленията пред публика. Обичам да гледам нейния възторг, да срещам възхитените ѝ погледи и да чувам оглушителния шум на аплодисментите. Та, веднъж наблюдавах представление на най-великия илюзионист, някога раждал се на тази чудна земя. Той можеше всичко на сцената, а публиката го обожаваше. Но най-великият му номер беше да премахне някоя част от тялото си – я крак, я ръка, я глава, и след това да я възстанови напълно. И той го вършеше с такъв артистизъм и умение, че зрителите направо онемяваха. Веднъж на първия ред в публиката видях малко момче, родено без крака. То се радваше на всичките номера на илюзиониста, пляскаше шумно, но когато видях как онзи премахна и след това възстанови ръцете си, момчето погледна към липсващите си крака и изпищя възторжено. Разбирате ли, отче Герасиме, за публиката, макар и заплена от магията, това беше просто шоу. Една забавна и майсторска преструвка, но все пак преструвка. Но за момченцето това беше самата истина. В очите му аз видях повече вяра, отколкото намерих из днешните ви църкви и манастири. Илюзионистът, доволен и горд от себе си, гледаше към публиката с ухилено го уши лице. О, можех да усетя, че в този момент той се чувстваше като Бог! Ала тогава погледът му падна върху момченцето без краката. Досети се, разбра. И аз видях как само за секунда, дори за половин секунда, усмивката изчезна от лицето му и се замени с ужасяваща, отчайваща и безнадеждна тъга. Само за миг

той излезе от образ, но веднага се съвзе и продължи шоуто си. Когато приключи, публиката се изправи, аплодира го дълго време и скандираше името му толкова силно, че имах чувството, че арената ще падне върху главите ни. Никога не е имало по-велик човек от илюзиониста в онзи момент. Той живееше, заради това чувство на обожание. Да бъде Бог за него беше всичко! Ала когато представлението свърши и всички се разотидоха, аз видях, че илюзионистът се прибра в гримьорната и се вгледа в огледалото. Лицето му беше тъжно и измъчено. Той вече не се усещаше всемогъщ като Бог. И знаете ли защо, отче Герасиме? Защото не можеше да забрави за онова малко момче без крака. От този ген насетне той вече никога не изпита онова чувство, към което се беше пристрастил като към наркотик. Загуби едничката си радост. Веднъж, по време на друго представление, той не излезе пред публиката в уречения час. Организаторите пратиша хора да го повикат. Когато влязоха в стаята му, го намериха да виси обесен на една грега. А малкото момче... В този ген то завинаги изгуби едничката си надежда на света – тук дяволът замълча като че се замисли за нещо, което не желаше да изкаже на глас. – Толкова се разстроих, че се разплаках. Да, гори и дяволът плаче понякога. Казах си: „Какъв ще да е тоя Бог, който допуска подобни трагедии?. Тогава облякох расото и тръгнах по света да Го търся. Ала колкото и да Го търся, все не Го намирам. През ума ми мина страшната мисъл, че може би Бог не съществува. Да, модерна, съвременна мисъл. В миналото тя предизвикваше галеч по-голям смут, отколкото днес. Но тя е особено ужасяваща за мен. Защото, съгласете се, отче Герасиме, човекът може да си живее и без Бог. Човекът си е човек! Но аз, дяволът, как бих могъл да съществувам без Бога? Не бих могъл да бъда дявол, защото дявол без Бог не върви! А ако не съм дявол, то какво съм тогава? Някакъв мрачен символ на човешката психика, както втъпних на глупавите ви мислители? Та съвсем доскоро с мен се обясняваха всички злини и недостатъци на човешкия род. Нима Иван Карамазов на Достоевски не смяташе, че човек е създал дявола по свой образ и подобие? Тогава значи и аз съм функция на нервната система. И докато има хора, ще има и дявол. Разбирате ли, тези болезнени за мен изводи несъмнено биха били верни, ако действително няма Бог... Как мислите вие, има ли или няма Бог, отче? – изведнъж дяволът се обърна към отец Герасим и впи любопитен поглед в лицето му.

– Има Бог – тихо отвърна отец Герасим като избягваше да гледа Сатанаил в очите.

– Вие виждали ли сте Го? Говорили ли сте с Него? Ама лице в лице! – попита с престорена наивност.

– Не – поклати глава отецът. – Той е в сърцето ми.

– Аах, в сърцето ви, да, вярно! „Не знаете ли, че вие сте храм Божий, и Духът Божий живее във вас?“ М-га... Което ме връща на моя въпрос към вас – защо обърнахте гръб на света?

Отец Герасим се поколеба какво да отговори и гали да отговори изобщо.

– Хајде де, с две-три думи – подкачи го дяволът. – И си тръгвам. Честен кръст! – извади окаченото на шията си разпятие, обърнато наобратно, и го целуна. Засмя се.

– Загубих жена си преди много години – отецът изрече с усилие.

– Потърсихте ли я в отдел „Загубени вещи“? – подигравателно попита Сатанаил и се закикоти. – Простете ми, отче, за глупавата шега, такъв съм си аз. Не мога да се владея! Обичам смеха и забавленията, и неслучайно съм почетен гост във всички девически манастири. Ох, вярно, все забравям, че времената са се сменили. Вече няма такива манастири... И девици няма – отново се закикоти. – Но, моля ви, продължете...

– Върви си, дяволе, и не ме мъчи! – каза отец Герасим сурово.

– Още не сме стигнали до мъките, отче Герасиме! Ако сега ви се струва, че ви мъча, почакайте да се топнете в един от моите връщи казани там долу. Впрочем, това са градски легенди. Е, казани има, но те не са връщи, а пълни с алкохол и блудници. Не е чак толкова лошо, колкото го представя християнската пропаганда – в гласа на Сатанаил прозвуча злоба. – Но аз виждам, че за вас това е болна тема, така че ще продължа да бърникам в нея като с пръст в отворена рана. Знаете ли, отче Герасиме, аз ви следя от много време. Кажу-речи, откакто сте се родили, а може би и от по-рано. Трябва да ви призная, че ви завидях за едно нещо.

– За какво? – повдигна вежди учудено отец Герасим.

– „За какво?“ – подигравателно повтори Сатанаил. – Брей, дяволът да завиди на смъртен човек, нали! За нея ви завидях, отче. За нея! – дяволът сякаш изсъска тези думи и се вгледа в очите на отца с нескрита злоба.

– Завиждаш на човеците, защото Бог те е лишил от гара на любовта, докато на тях им е оставен дори и след грехопадението. Не можеш да обичаш, не можеш и да бъдеш обичан.

– Хайде, хайде, не се големейте толкова! – презрително подхвърли дяволът. – Това, което хората наричат любов, е една лоша и твърде безвкусна шега. Знаете ли колко верни и целомъргрени жени съм прелъстил! Колко сърца съм разбил и колко семейства съм почернил! Не го казвам само, за да се хваля, но и за да подчертая колко е изменчива вашата любов... Но, отче Герасиме, вие с нея имахте истинска любов! – очите на дявола пламнаха. – Истинска!

– Обичахме се... – съгласи се отец Герасим.

– Знаете ли каква е разликата между истинската любов и онази грубата, повърхностната? – внезапно гласът на Сатанаил стана сериозен, дори тъжен.

Отец Герасим замълча. Дяволът продължи:

– При истинската любов се вглеждаш в най-черните кътчета на душата отсреща и не се обръщаш, а оставаш, заради съвсем слабия лъч светлина, който те грее и топли – на отец Герасим се стори, че гласът на Сатанаил се сподави от сълзи. – А при повърхностната любов казваш, че обичаш, но не желаяш да се вгледаш в душата срещу себе си, защото се страхуваш, че ако го направши, ще видиш нещо, което може би ще те накара да я презреш или дори намразиш... Да... Но аз нямаше да ви завидя, ако смятах, че заслужавате подобна благословия. Завиждам ви, защото вие сте лош човек, отче Герасиме. Вас всички, които идват тук, ви смятат за свят и добър, но аз виждам колко сте лош и долен. Обърнахте гръб на света, защото го мразите. Мразите Божия свят, мразите и човека. Не

можете да му простите, че отне великата ви любов. Така ли е или не е така?

– Така е... – изтръгна се глухо сякаш от гърдите на отеца.

– Така е! – възтържествува дяволът. – И по омразата си приличаме ние с вас. Светецът и дяволът. Но защо тогава на вас се даде да изпитате истинска любов, а на мен не? С какво вие я заслужихте повече от мен? – дяволът завика гневно. Отец Герасим разбра:

– Ревнуваш от Божията любов ли, дяволе?

– Ревнувам! Ревнувам! – бесните му кръсъци се разнесоха из планината като кучешки вой. Сетне падна на колене с ръце, отправени към тъмносиньото небе – Ооо, как ревнувам!

Хвана русите си къдрици и започна да ги гърпа, а в очите му блеснаха сълзи. На отец Герасим се стори, че този път Сатанаил не се подиграваше. Когато се успокои, той погледна отеца с омраза:

– И все пак вие я загубихте, отче Герасиме – жестока усмивка се появи на лицето му. – И все пак Ангелчо ще умре, отче Герасиме. Къде е вашият Бог тук?

Сърцето на отеца се сви от мъка. Сатанаил прогължи:

– Ако „Духът Божий“ действително живее във вас, защо не ги спасите? Възкресете жена си и изцелете Ангелчо. Мълчите. Не знаете що да отговорите. А аз ви казвам – вие сте лош човек, отче. Сърцето ви е пълно с омраза и злоба. Боите се, че ако се върнете в отбратителния вам свят, ще убиее някого – дяволът замълча. – Знаете ли, отче Герасиме, че този свят е мой? – изведнъж попита сякаш научаваше току-що. – „Аз няма повече да говоря с вас, защото иде князът на този свят. Той няма нищо общо с Мен.“ „Той няма нищо общо с Мен.“ – повтори с треперещ глас. – „Нищо общо...“ Аз съм князът на този свят, отче Герасиме. Аз, Сянката! Аз, онзи, който живее в хората и обитава най-мрачните кътчета на душите ви. Аз ръководя делата на вашите гържавници и водачи. И аз владеея сърцата и умовете ви така, както Той никога не ги е владял. Аз, Сатанаил! – гласът му стана тържествен. – Поклонете ми се, отче Герасиме! Поклонете ми се доземи, тук, пред „Свети Петър“ и аз ще изцеля Ангелчо.

Отец Герасим се вгледа в злобния поглед на Сатанаил. Лицето му стана решително, сурово. Прекръсти сте три пъти, а устните му зашепнаха молитви. Сатанаил се изсмя жестоко, а гласът му проехтя в далечината:

– Глупак! Зная аз, че не те вълнува съдбата на болното момче. Даже напротив, иска ти се, ако може, всички такива болни да измрат в един миг, за да не угват вече при теб с досадните си молби. Но, ако гетето не може да те трогне, поклони ми се, заради нея. Поклони ми се и аз ще я възкреся от мъртвите! – гласът на дявола ставаше все по-заплашителен и зъл.

– „Ваш баща е дяволът и вие искате да изпълнявате желанията на баща си. Той си беше от началото човекоубиец и не устоя в истината, понеже у него няма истина. Когато изговаря лъжа, говори своето, защото е лъжец и баща на лъжата“ – замълча. – Не можеш. Всичко в теб е лъжа...

– Иване, поклони му се, Иване – познат тих гласец прекъсна отец Герасим.

Той се огледа и я видя на пътеката. Беше такава, каквато я помнеше, когато почина. Съвсем млада, слаба и бледа, с дълбоки сенки под очите, с подпухнало от сълзи лице. Дългите ѝ тъмни коси се спускаха свободно надолу. Бе облечена в бели болнични грехи. Беше някак безплатна сякаш прозрачна. Брадичката на отец Герасим затрепера. Ева се обръщаше към него със светското му име.

– Поклони му се, Иване, и ще ме видиш, каквато бях някога – здрава, весела и красива. Моля те, мили Иване! – по лицето ѝ потекоха сълзи.

С огромни, свръхчовешки усилия отец Герасим овладя първичните пориви на сърцето си и още по-решително стисна юмруци.

– Махни се, дяволе! Махни се от мен! – изкрещя той с гив поглед.

Сатанаил се усмихна злобно и с пръст повика привидението на Ева. Тя покорно се приближи до него и зарови ръце в русите му къдрици. Сатанаил вдигна поглед към лицето ѝ, хвърли последен и пълен с омраза поглед към отец Герасим, и се остави да бъде целунат. Устните на Ева се впиха жадно в тези на дявола. В сърцето на отец Герасим се смесиха ужас и свирена ярост. Той се приведе напред и стисна молитвената броеница между заключените си длани. Устните му шептяха молитви, начесто прекъсвани от сподавени ридания. Лицето на отца бе обляно в сълзи. Без да поглежда към тях чуваше тежкото им дишане и присмехулно кикотене между целувките.

– Ще взема онова, което обичаш най-много, онова, което ти е най-мило и скъпо, и ще го покваря, ще го стъпча в калта и ще го унищожа пред очите ти – чу той изпълнения с омраза глас на Сатанаил. – Това Му казах, това Му казах на твоя Бог! Това сторих с човечеството! Прелъстих го и го обезчестих. Превърнах гушата му в стъкло и го обрекох на гибел. Направих го по свой образ и подобие! – засмя се.

Отец Герасим падна на колене и се обърна към притъмнялото небе:

– Моля те, Господи, избави ме!

– Гледай го този глупак! Гледай как страда! Гледай го колко е смешен и жалък! – каза дяволът и Ева се засмя весело.

– Моля те, Господи! – шепнеше отец Герасим почти в несвяст.

– Но изправете се, отче Герасиме! – чу се съвсем спокойният глас на Сатанаил. – Защо сте така разстроен? Идете и се наспете, моля ви!

Когато отец Герасим погледна към скалата, Ева я нямаше, а Сатанаил седеше сам и го гледаше с подигравателните си очи. Отецът се изправи и понечи да си върви. Загърба си чу гласът на дявола, така приветлив, както и в началото на техния разговор:

– Моля ви, не се сърдете за сцената, която ви разиграх. Казах ви, че обичам фокусите и представленията! Знаете ли какво ми каза веднъж моето момче Бонапарт по време на своето заточение на остров „Света Елена“? Той каза: „Юлий Цезар, Александър и Аз, основахме царството си на насилие и войни. Само Христос основа Своето царство на Любовта. Каква пропаст между моята мизерна личност и вечното царство на Христос. Когато обичат, на Когато се покланят и Който се проповядва по целия свят.“ Наистина, отче Герасиме, каква пропаст между нас! Ала не мислете, че всички човеци са като вас. Ако вие не се излъгахте на моите фокуси и не ми се поклонихте, то други ще го сторят. А аз трябва да ви

призная, че съм приготвил гостатъчно номера, за да заблудя мнозина. Всички! Ха-ха-ха! – смехът му отекна в мрака.

Отец Герасим се обърна към камъка, но там вече нямаше никой. Забеляза, че на небето се бе появила Вечерницата и тази вечер тя грееше по-ярко отвсякога.

* * *

Макар да бе задушен летен ден, в храма беше хладно и приятно. Отец Герасим стоеше прав в своето черно расо и, загледал в стенописа с възкресението на Лазар, размишляваше. Наблизо прегърбената, слаба фигура на отец Паусий се суетеше около иконите и с треперещи ръце събираше оставените монети, които щеше да прибере в храмовата каса за гарения. От време на време хвърляше плахи погледи към по-възрастния монах сякаш искаше да привлече вниманието му и да покаже колко е усърден в своите задължения.

– Как е възможно да обичаш Бога, но да мразиш най-великото му творение, човека? – строгият глас на отец Герасим изведнъж наруши тежката храмова тишина.

Отец Паусий се спря и се поколеба какво да отговори на този неочакван въпрос. Плахите му очи заразглеждаха отец Герасим с любопитство.

– Възможно ли е това, според теб, Паусий? – настоя старият монах и погледна към него.

– Не, отче – Паусий поклати глава. – Не би могло да бъде.

– А да приемем, че... – отец Герасим се поколеба. – Да приемем, че усеждаш обич към Бога, но не и към човека. Тогава какво?

– Тогава... – на свой ред Паусий се поспря преди да отговори... – Тогава или изобщо не обичаш Бога, или се заблуждаваш, че не обичаш човека. Може би го обичаш, но си мислиш, че не го обичаш.

– Това възможно ли е?

– Струва ми се, да. Понякога се случва да мислиш, че мразиш някого, но в един миг, по-особен и различен, нещо в теб се преобръща и всъщност разбираш, че го обичаш.

– Може би си прав. Може би си прав. Как ми се иска да си прав... – шепнеше отец Герасим.

– Вие не мразите човека, отче Герасиме – с твърд глас изрече отец Паусий и сведе поглед надолу.

Отец Герасим отново се вгледа във възкресението на Лазар. „*Но дали го обичам?*”, помисли. Припомни си гумите на дявола за истинската любов.

– Наскоро един... Наскоро ми казаха, че истинската любов е, когато се вглеждаш в душата на някого, ама се вглеждаш упорито и внимателно, и видиш целия му мрак и мръсотия. Виждаш всичко лошо в него, но не му обръщаш гръб, но оставаш до него, защото се стопляш от малката светлинка, грееща отвътре. Като запалена факла в непрогледна и зимна нощ. Мислиш ли, че това е истина?

Отец Паусий се уплаши, тъй като сметна, че отец Герасим му намеква, че знае за откраднатите пари от манастирската каса. Погледна към него с пребледняло лице и разтреперана брада.

– Аз... аз... – запъна се – мисля, че е истина, отче Герасиме. Истина е! Моля ви, простете ми! – прошепна и падна на колене.

Отец Герасим го погледна учудено, но се усмихна, тъй като се досети за какво става гума.

– Аз вече съм ти простил, момче – каза кротко. – Но искай прошка от Бога! – сетне сам падна на колене и с развълнуван глас рече: – И прости и на мен!

– Но за какво да ви прощавам? – изненада се отец Паусий.

– За всичко. Прости ми за всичко. Тук, пред иконите на светиите.

– Прощавам ви... – смутено отвърна отец Паусий, който се почувства засрамен от това, че по-възрастен и висшестоящ от него, който с нищо не бе съгрешил пред него, му искаше прошка.

С радостно лице, по което не се виждаше дори намек за предишната строгост, отец Герасим се изправи и посочи към изображението на Христос на стенописа.

– Той, Той! – поге с развълнуван глас сякаш бе научил нещо ново, което никои друг не знаеше. – Само Той е видял душата на човечеството, ама като на глан я е видял, всичко в нея. Видял е и най-мръсното и най-грозното, заради което всеки друг би загубил вяра в човека и би го намразил. Но Той, напротив, обикнал го е дори още повече. Знаеш ли защо, отче Паусий? – очите на възрастния монах светеха.

– Защо? – развълнува се и младият монах, отново изправен и широко отворил очи, като че очакваше да му споделят велика тайна.

– Заради страданието му – прошепна отец Герасим. – Чувал си да казват тази мисъл: „Който всичко разбере, той всичко ще прости.“ А Той е разбрал! Виждаш ли, отче Паусий, Христос не е като мене и тебе. Ние едвам носим на гърбовете си нашите собствени мъки. Дори и те са ни много, дори и против тях роптаем! А Той... Той е взел върху себе си мъките на всички хора, милиарди и милиарди, които някога са се раждали или предстои да се родят. Не една, а милиарди мъки е изпитал и съпреживял Той! И моята и твоята също! И така е разбрал и не е осъдил. А като е разбрал и не е осъдил, е простил и е обикнал – обърна се и се вгледа във възкръсналия Лазар, и тихо каза. – Децата, отче Паусий, децата.

– Кои деца? – отец Паусий се вгледа в стенописа, но не видя деца.

– „Истина ви казвам, ако не се обърнете и не станете като дечицата, никак няма да влезете в небесното царство“, Матей 18:3.

– Не ви разбирам, отче Герасиме... – промълви младият монах с измъчена физиономия, която показваше, че наистина иска да разбере.

– Христос е пострадал без да има капка вина в себе си. Агнето Божие е Той, непорочен и чист. Като децата. Страдащите деца са като Христос, невинни, и страдат за нашите грехове без самите да са виновни в нещо. Страдащите деца – болните, гладните, изоставените, те са най-близо до Него. Ангелчо... – гласът на отец Герасим затрепера – Ангелчо е по-близо до Христа, отколкото аз и ти някога ще бъдем – той падна на колене и се прекръсти. – Слава Тебе Господи! – извика силно и гласът му отекна из храма.

На лицето на отец Паусий се бе изписало благоговейно изражение. Той потрепера и бързо се прекръсти. В този миг нещо в отец Герасим го на-

кара да се изправи, да излезе вън от храма и да тръгне към манастирския изход. По небето нямаше никакви облаци и слънцето припичаше силно, но възрастният монах не забелязваше нищо от това. Прегъна себе си той видя старата жена, същата онази, която преди няколко месеца доведе малкия Ангелчо и помоли отеца да му прочете молитва. Лицето ѝ бе все така старческо и сбръчкано, но сега по него сияеше радост. За ръка тя водеше малко момче с късо подстригана косица и леки къси дрешки, което стъпваше с бодри и смели крачки. „Ангелчо!“, отецът го разпозна. Щом се приближи до него, забеляза, че предишната бледост и жълтина по лицето на детето бе изчезнала. Сега то изглеждаше румено и здраво, а в погледа му гореше някакъв огън, чист и лъчезарен.

– Отче Герасиме, чудо! – прошепна старата жена. – Чудо! – извика тя и се хвърли в прегръдките му. Когато се овладя, смутено добави: – Простете ми, отче!

Отец Герасим замръзна без да знае какво да стори или да каже. Същата онази сила, която го изведе от храма, сега го накара да падне на колене прегъна момчето. То го гледеше с големи и любопитни, леко уплашени, очи. Когато старият монах се вгледа в тях, сякаш светът около него изчезна и той се пренесе обратно в онази болнична стая, където някога издържана Ева. От прозореца влизаше лъчиста мека светлина, която заливаше всичко наоколо. Сега той бе седнал на леглото до Ева и я галеше по съвсем оределите коси. Говореше ѝ нещо тихо, нежно. Лицето ѝ бе като на мъртвец, а очите ѝ се движеха бавно сякаш разглеждаха нещо, което никога друг не можеше да види.

– Иване... – прошепна тя с последни сили – Иване...

– Тук съм! – стисна силно ръката ѝ. – Ева, тук съм!

– Там е толкова хубаво и всички толкова ме обичат... – от дясното ѝ око се отрони малка сълза, която потече надолу по лицето ѝ и капна на меката възглавница.

– Ева! Ева! – настояваше той, стискаше я за ръката, но тя не каза нищо повече.

Тогава той обърна лицето ѝ към себе си, но видя, че очите ѝ вече не гледаха нито него, нито нищо на този свят. Иван се наведе по-близо, прегърна я нежно и се разплака. В този миг той напусна болничната стая и отново се озова на манастирския двор, паднал на колене върху белите плочки. От очите му капеха сълзи.

– Чудо! – каза тихо и силно прегърна Ангелчо. Стисна го в обятията си и се разрида неугържимо, както тогава.

Величка Драганова РАЗКАЗИ

ДУШАТА МИ Е УБЕЖИЩЕ НА СПОМЕНИ

На разноцветни спомени...

На **сини** като безоблачното небе, когато ме обичаше Р. Той ме обичаше до синьото на бездънното небе.

На **лилави** – като розовите облаци, които се прегръщат с небесното синьо и аз потъвам дълбоко в себе си и творя стихове.

На **жълти** – като слънчевите отблясъци върху разцъфтелите слънчогледи, които осветяват и най-тъмното тъмно в душата ми със своята разкошна светлина.

На **зелени** – като изумрудената майска трева, която попива в очите ми като зелена ласка.

На **бели** – като девствен колежен сняг, чието шумолене слушам дълго в захлас.

На **пурпурни** – като искрите от разтопеното алено злато на залеза, който забързва ритъма на сърцето и то се вълнува от разлятия като човешка кръв пурпур, а аз го успокоявам, знаейки, че утре слънцето пак ще възкръсне и помахвам на деня за сбогом...

И на **черни** – като черната скръб и мъка, които безмилостно заляха душата ми с нечовешката болка от раздялата завинаги и я изпепелиха... Беше четвърти януари 2010 г...

Бих ли могла без присъствието на черен цвят да се възторгам на останалите цветове?

Сега, в житейската ми самота отварям раклата убежище и паметта милостиво връща времето... Спомените ми са цветни. Какъвто беше и целият мой живот.

СЛАДКО ОТ ЗРЕЛИ СМОКИНИ

Почти по обег колата спря под големия сенчест явор. Фордът за няколко минути си отгърна. Мъжът погаде млечнорозовата купа, която преливаше от смокини. Готови бяха за рисуване от художник. Между наситенолилавите зрели плодове надничаха изумруденозелените личица на не толкова често галените от слънцето. Тях то не ги беше докосвало, защото бяха между зашумените клони на гървото. Взех купата и колата отпътува. С още една преливаща от плод съдина. Вероятно тя ще бъде за другата. По-младата и стройна, и богатата. Тоалетите ѝ бяха изискани, а

обувките и чантите минаваха моите фантазии. Имаше едн и същ модел в различни цветове. Бели и черни, оранжеви и електрикави, пембени. Сутрин като отивам до кафенето, виждам Мъжа, понякога сигнал на скамейка, подпрял до себе си бастун, който го придружаваше като аксесоар. Беше някога хубав мъж. И сега е хубав, но преди години пред вратата му имаше върволица от жени. Говореха, че не бил добър любовник, не позволявал да го целуват, но разпалени от този факт, жените трептяха от желание да проверят лично. Не бил от щедрите – говореха. Нито в любенето, нито в живота. А не беше от бедните. Имаше си частен бизнес и работеше много и качествено. Изделията, които правеше, почти не се повтаряха. Влагаше своя вкус и усет за красота в тях и ставаха неповторими. Живееше сам в голямата си къща и се оправяше самичък. Навън беше... не чак бляскав, но добре подгържан мъж. Сега още има от блясъка по лицето му, с капризно присвитите устни, с очи, чиито синьозелени пламъчета никога не гледат насрещните очи.

Сега си мъжът и тази сутрин на скамейката, когато една от бившите му се спря пред него. Премениена, парфюмирана, на път за работа. Те са на еднаква възраст, но на него болестта му се отрази госта. Тя, бившата ге, му се позаусука около него, помъчи се да го провокира, но само с бледото подобие на усмивка, той я спря. Сигурно после я утеша с минал спомен, когато са били разсъблечени в леглото... и тя щастливо се засмя.

Втората купя със зрели смокини вероятно ще е за нея...

С него сме отдавнашни познати. Още от младите години, но не съм била на опашките пред дома му. За него винаги съм специална. И тогава, и сега. Когато случайно се видим, се шегуваме, че той има грях към мене, а аз му отговарям, че ме обича, но не го знае. Затова и днес сме добри приятели. От тези, на които по всяко време може да се разчита. Така че – от него смокините, а от мен е сладкото. Харесва ми, когато мога да му услужа. Защото той също ми е помагал в нужда. С кого ли ще хапва сладкото? Може би с някоя, която той харесва, а може би сам – с филийка с масло и отгоре сладко от зрели смокини. Да му е сладко! Понякога се чудя защо някоя от върволиците пред портата му не е останала в леглото като съпруга. Веднъж си позволих да го питам, уж наистина, уж на шега. Той любопитно надникна в очите ми, сякаш надничаше в душата ми и после отговори: „Нито една не ме обичаше! Нито пък аз съм обичал някоя от тях! Затова. Сигурно си забелязала, но когато завършвахме гимназия, аз бях влюбен в Ирина, от грузия клас. После станахме студенти. През летата тя работеше по морето и аз, глупакът, се влачех след нея. Никога не ме допусна да ѝ се обясня.

После се омъжи. Прибрах се с диплома в джоба и с едно голямо безразличие в душата. Сетне във всяка жена търсех Ирина. Като не я намирах, следваше друга, още една, след нея – още. Така се разминах с живота си.”

Не сме се виждали отдавна и изведнъж без уговорки и прозвънявания, той гоиде със смокините.

Ухаеше целият на лято и зрели плодове. Ръцете му лепнеха от сладост. Когато нежно ме помилва, ги вкусих. Имаха вкус на доброта и сърдечност, на приятелство.

После ми стана тъжно. И двамата сме сами, но не можем да си позволим да унищожим това истинско приятелство! То е по-ценно от една закъсняла с петдесет години, любов.

ЦИГАНКАТА

Старост - нерадост – казват хората. И са прави. Остарях, отслабнах, и съм бедна. Вече не ставам за работа. Къде осемдесетте съм тръгнала. Живея заедно с рогата си, там, близо до реката, в края на градчето. Навремето когато със Забун, мъжът ми, бяхме млади, си построихме първи къщичка там. Малка е, колкото да си сврем главите. Без разрешителни, без планове. Самички си бъркахме калта със сламата, правихме с калъни кирпич и слънцето грееше силно и го изсушаваше. После с братята ни и с други роднини, я струпахме. Голяма радост беше! Местността по-късно нарекохме „Райска поляна“. И други от нашите си струпаха къщурлячета, кой колкото му бяха силите. Сезонно работехме в комбината за консерви, в тютюневата фабрика. Криво-ляво имаше тогава живот и за циганите. То сега какво ѝ това чудо?! Не ми стига другото, ми взех, че се и разболях. Глад и мизерия е. Останах сама, спомина се моят Забун, деца – даде Господ. Поизгледяхме ги, до осми клас на училище ходиха и четиримата ни сина. Сетне дойде туй нещо – преходът. Тъй ли не го преминахме тоз преход, не знам? Но таквази гладория и беднотия в живота ни, не съм виждала. Като ми е по-добре, сутрин рано ставам, взимам ченгела в ръце и заедно с уличните помияри ровя в казаните за боклук. Ама то и там няма нищо. И българите, и циганите, все на един хал сме, на един огън ни пече дяволът. Разпиляха ми се децата по чужди държави да работят, хляб за децата си да изкарват. Вместо да са си близо до мене, че в таз окаяна възраст за нищо не ставам, че ако са си тука и аз няма сама да съм, те чужд хляб няма да ягат. И сега – болестта ме скърши, наставах ли, че времето се позазими, стана и по-студено, и по-влажно.

Тука, гето ми е къщичката, на „Райска поляна“ в началото беше много хубаво. Събирахме се за веселби, я за сватби, я за кръщенета, че отивахме и на „честито“ – за именни и рождени дни. Благословени години бяха. Бяхме млади, работехме, децата ги гледаха бабите, животът си вървеше без големи сътресения. Нямахме и като сегашните суши и наводнения, пожарища.

Чистници сме ние, циганите. Все перем, все метем и готвим. Щом трябва – и си помагаме. Всичките сме с многобройна челяд, но гладни и жадни никога в онез години не сме били.

Там, под двата големи ореха мъжете сковаха голяма маса и скамейки. Че какво като е голяма бе, олум? Голямото става и за много, и за малко. Много работа ни вършеше таз маса. Сутрин с кафе или чай на размумка, по празниците – курбани, че и танци, песни и циганска гюрлутия. Не сме пречили на никого. А сега „Райската поляна“ опустя. Имахме и градинки по наш си, цигански тертип. Пред всяка къщурка имаше здравец и цъфнали китки. Е, малко по-омешани бяха, но аз пък си ги харесвах...“

Разказваше Забуница с милост и тъга за отминалите години, за сешната несрета. Беше дошла в поликлиниката за преглед, при джипито си... Имала висока температура, а кашлицата я моряла и денем, и нощем. Прегледа я внимателно лекарката, поклати глава и аз разбрах, че нещата не са на добре. Изпрати я в болницата за лечение.

Минаха месец ли, два ли, че може и повече да са минали, но Замфира Забунова се появи. Беше позагладила гребена, поналяло се беше сбръчканото ѝ лице, а в очите ѝ пламъчетата бяха оживели и грееха като звездички. Старата жена изглеждаше свежа, подмладена. Влезе в кабинета и надълго, и нашироко заобяснява колко са били внимателни докторите с нея, грижовни били и ето я на – вече е добре. А с какви манджи я хранили, не ти е работа. Похвали се, че едно от момчетата ѝ се върнало от чужбина, че трябвало зъбите си да оправя.

– И понеже, докторке, съм ти благодарна, че всеки път ми помагаш като на майка, че била един път и илачи ми взе от аптеката, а след седмица ще е осми март, заповядай едно подгаръче от мен. Скромно е, докторке, но е от сърце – и подаде малко пакетче на лекарката.

Зачудих се какво ли има в него. А лекарката, каквато си е усмихната, се усмихна още по-широко, благодари и отвори пакетчето. Къси, шарени чоранки.

– Замфиро, ами ти си избрала най-хубавите, най-красивите. Аз точно този шарения стил, много го харесвам.

Циганката, видимо стоплена от отношението на лекарката, тръгна към вратата, но се сети за нещо, че се обърна и рече:

– Аз, докторке, знам, че не е каквото заслужаваш, но е от сърце.

И си отиде.

Д-р Иванова с кърпичка попи влажното от очите си и продължи своята богоугодна работа – да преглежда болни хора.

Георги Чапкънов.
„Графика“

Ивайло Диманов
Из „АМФИБРАХИЙ В ДО МАЖОР“,
Стихотворения

ГРАВИТАЦИЯ

Как да откриеш хвърчащите хора,
ако нямаш криле за мечтите си?
Как да повярваш на клетия скитник,
щом не виждаш отвъд хоризонта?

Нагвечер Господ ще седне на тротоара,
целият в групи, въшлив и небръснат.
Току-виж някой мирянин новопокръстен
хвърли в шапката му димяща цигара...

Съвестта днес е от вестник по-евтина.
Ала скача цената на злото във злато.
Даже най-непорочната муза Ерато
прави фелацио на промоция пет лева.

Как ще простиш на крадеца на мълнии,
ако не палиш в сърцето си изгреви?
Как ще обикнеш грешната Магдалина,
ако сам не отмиеш греха от ума си...

За какво ни е моя живот илюзорен,
ако не храним мечтите си с обич и вяра.
Трябва да има спасение някакво. Трябва.
Някъде там, сред хвърчащите хора...

* * *

И тая есен светлото бъдеще ще почака,
както Ботев има да чака Букър и Пулицър.
Ако Господ Бог бе дал ботуши на Дякона,
щях да живея в чиста и свята република.

Ала Бог не раздава на всеки от всички
 На един дава хубост, на другото – разум.
 На трети – талант в... инвалидна количка,
 а четвърти дарява със сила и храброст.

А на мен, Господи, дай титанично прозрение,
 да провидя смисъл в абсурдния хаос на дните ни.
 В древния Рим тълпата крещеше „Хляб и зрелища!“
 а нима днес не е същото, господа хуманисти?

Тоя свят едни и същи грешки върти и суче,
 като малко дете си играе с кибрита...
 Ако Господ бе пощадил на кръста Иисуса,
 по земята щеше да броди барем един читав.

СВОБОДАТА, САНЧО...

Ех, Санчо! Свободата е мършава грипла.
 Продава плътта си за купичка евтин гулаш.
 Дотам я докарахме, бедни ми рицарю -
 мечтата за свобода е безкраен мираж...

Съдбата е самовлюбен и алчен диктатор
 над нашето краткосрочно присъствие тук.
 Ако днес поръчат Статуята на Свободата,
 Бартолди би изваял Бил Гейтс със сърп и чук.

Ако Смъртта ходеше по-често на театър,
 щяхме да гинем красиво, в сценичен дуел.
 Сърцето е скитник – роднина на вятъра.
 Пусни го да тича на воля, без грижи и цел.

Ако bankerите бяха безсмъртни поети,
 кварталният банкомат вместо да пуска пари,
 щеше да ръси поеми и кралски сонети.
 Светът би бил красив и по-романтичен дори...

Ала денят и нощта хвърчат като лястовици,
 таман да се влюбиш, изчезваш от белия свят.
 Ех, Санчо! Свободата е синята риза на лятото.
 Изтанцувай го моя живот! Ей тъй – на инат...

АРМАГЕДОН

Приижда Злото. По новините му ще го познаеш.
Светът и днес на косъм оцеля. Ала омразата е в нас.
Добрите хора си отиват, Бог развява бяло знаме,
а военните оркестри заглушават моя глас...

Апокалипсисът пътува с българска железница.
Това е хубавата новина в абсурдния мираж...
На гара София стърчи тълпа и чака Ной да слезе,
а духовата музика провлачва погребален марш.

Уви, апокалипсисът ще гойде с гръм и трясък.
Зловещ Армагедон ще ни изпепели. Нима
забравихме – животът се е пръкнал не с омраза,
а с обич. И само с обич ще спасим света...

* * *

Какъв е смисълът да пишеш амфибрахию,
ако едно човешко същество поне
не зарази с любов душата прашна,
докато слуша твоите стихове...

Кому е нужно да създаваш музика,
ако поне един човек, макар веднъж,
не скочи с вятъра да потанцува
на протоара в пролетния дъжд...

Какъв е смисълът да дишаш свободата,
ако не викнеш „Хляб или свинец!“
Това не би допуснал нивга Караджата -
във своята родина да си чужденец.

Какъв е смисълът, че бил си тука,
ако не си умирал от любов поне веднъж.
Животът пукната пара не струва
без глътка обич в цъфналата ръж...

Какъв е смисълът да съществуваш,
ако поне един човек сред тая гмеж
не изтърве сълза, когато отпътуваш.
Поне една сълза. Една сълза поне...

Румен Шомов
ВТОРИ НАНТСКИ ДНЕВНИК
(Откъс)

НЕ СЕ ЗАВРЪЩАЙ!
КАКТО ПРЕДИ ЧЕТИРИ ГОДИНИ

Сергей написал писмо до Администрацията на Института за академични изследвания:

„Моля за Вашето разрешение да поканя за моя сметка на днешната институтска вечеря стипендиантката от 2018 г. проф. Светла Колева и нейния спътник в живота – *Yscrivain cūlubre*, Румен Шомов.“

Отговорът гласял: „Идеята Ви е чудесна! Ще се радваме на посещението им, но ако нямате нищо против, бихме искали вечерята им да бъде за наша сметка.“

Какво да добавиш!? Как да не се вълнуваш и да не ти е драго да отидеш отново там, където са те приемали и продължават да те приемат топло и гостоприемно?!

* * *

В 19.50 Галя и Сергей ни чакат пред Института. Сергей регистрира картата си и „Сезам“ щедро разтваря ввери, за да ни приеме както преди четири лета.

Тази година, поради сериозни съкращения на финансирането, стипендиантите са само 12. С 10 по-малко от 2018: Трима историци: една испанка по националност – от лондонския *Birbeck University*, гама от Боливия (*Catholic University of San Pablo*) и млад мъж от Камерун; един философ от Италия (*Università de Naples Federico II*); свободен писател от Франция на име *Camille de Toledo* и литераторка от Белгия и Египет (*The American University in Cairo*); социален антрополог от Бенин (*Centre de recherche sur les politiques sociales*); канадски социолог, преподавател в швейцарския *Universität de Fribourg*; две исторички на изкуството – американка от *Universität de Hong Kong* и французойка от Чили (*Pontificia Universidad Catolica de Chile*); математичка от САЩ (*Georgetown University*); специалист по история на древността от Австралия (*University of Queensland*); специалистка по международни връзки – италианка от Бразилия (*Pontifical Catholic University of Rio de Janeiro*); еколог от Кения (*Kenyatta University*) и, естествено, демографът Сергей – от Русия.

ПРОВЕТРЯВАНЕ НА УМА

Трябваша ми 49 години живот и най-вече още почти 20 след тях, за да си дам сметка, че когато съм сред... небългари и те сърдечно ми се усмихват, поздравяват ме и се отнасят необичайно дружелюбно за моите манипулирани от детството представи, тези... небългари не ми подготвят капан, не се готвят да ме вербуват за агент, не играят безвкусен театър, не търсят слабото ми място, за да могат накрая да ме яхнат, наранят, жестоко да ме унижат и разколебаят...

Не, проветряването на ума не се случи в Лондон, когато след премиерата на „Гълъбът“ поне 50 човека гойдоха да стиснат ръката ми с думите: „Nice play!“ Тогава просто не осъзнавах случващото се. Чудех се защо всички като щамповани повтарят една и съща банална фраза. Копнеех „циркът“ да свърши по-бързо. Дори отказах на директора на Warehouse Theatre да му дам друга своя пиеса, която да режисира той самият, защото... съм нямал нова неиграна в България. Сякаш в Лондон някой го е грижа дали пиесата ти е играна в България, или не.

Колкото и да е странно, за пръв път нещо призрака в мозъка ми шест години по-късно – на крайморската алея в Кушагасъ. Някакъв презърбен, наподобяващ чироз старец, облечен въпреки солидната жега в изтърган, омачкан, някога достолепен черен костюм, бяла риза и братовръзка, неочаквано се приближи и ми каза нещо. Отвърнах: „не разбирам“. Попита откъде съм. Щом чу „България“, спонтанно възкликна: „О! Добро комшу, добро комшу!“ Думите му ме парнаха под сърцето. За разлика от нас – изпълнените с ненавист към петстотингодишния поробител – обикновените турци не изпитваха омраза към българите. Тъкмо напротив.

Последва въпросът: „Защо ние сме така, а пък те иначе? Защо са ни научили да мразим? Защо постоянно ни гържат в примката на омразата, завистливото презрение, отрицанието на чуждия и най-вече на чуждоземеца?! С майчиното мляко ли сме засукали това?“ Мразим турците, сърбите, гърците, американците, изпадналите германци, префърцунените французи, коварните англичани, искащите да отнемат децата ни норвежци, цветнокожите, власите, гагаузите, циганите, мамалигарите – целокупното... смъртно опасно за нас (без дори да подозира това) обитаващо земното кълбо население! Мразим ги, ей, така! За всеки случай. Най-често без причина. Някак по-сигурно ни е като мразим, по-уютно...

Кой ни изпепели с тази омраза? „Най-прогресивният“ на света обществен строй ли, който понеже не можеше да си върже гащите, се нуждаеше от възпроизводство на врагове и тонове страх, та белким оправдае своята несъстоятелност? Кой спечели от този страх? Онзи, който и днес оглушително бие селския си тъпан, за да сме глухи, докато ограбва живота ни? Толкова ли сме безпомощни да го осъзнаем!?

Едва на шестия месец в Института за академични изследвания, напълно обезсилен пред топлотата и уважението към всички нас – и стипендианти, и придружаващи стипендиантите – започнах да чувствам, че се отърсвам от лъжата, сложила не една спирачка в колелото на собствения ми живот... И все пак големият прелом стана едва след войната в Украйна.

Една привечер в началото на пролетта на 2022 телефонът иззвъня. Беше същата тази Мартин от Франция, на която гостувахме вчера. Помоли ни да се свържем със Сергей и Галя в Русия. Да попитаме какво смятат да правят. Институтът за академични изследвания можел да им помогне да получат френска виза. Не повярвах на ушите си! Престоят в този институт – и техния, и нашия – беше приключил отдавна. Формално, никой там не би трябвало да си разваля хатъра за някакъв си руски стипендиант отпреди четири години.

Но си го беше развалил!

Ще спестя подробности – така или иначе, след немалко перипетии, месец-два по-късно, Сергей и Галя – се бяха озовали отново в Нант. Зачислиха Сергей като стипендиант. Бяха ги спасили от войната, а може би и от мобилизация, въпреки че тогава Путин все още отричаше такъв вариант. Просто на някого му пукаше за хората! Човешките същества имаха стойност и колкото и това да е непосилно за манталитета, изграждан повече от столетие в условията на „вечна (малкия и големия брат) дружба“, трябваше да го приеме. Още от разговора с Мартин беше станало ясно, че когато Националният център за научни изследвания на Франция се обърна с предложение за емиграция и помощ към украински учени, те отговорили буквално: „Трябва да се погрижите и за руснаците!“ Ще го кажа направо: В някои гържави има истинска интелигенция, която не вижда само го върха на собствения си нос и не мисли само за своя личен търбух! Съществува ли такава в родната ни татковина?... Реторичен въпрос...

* * *

В залата, където и преди четири години се провеждаха вечерите на института има само две заредени маси. Помещението изглежда необичайно просторно. Стипендиантите се събират. Не всички са тук – обичайна практика. Липсва писателят де Толедо, боливийка Паола Ревила и още един-двама. Запознаваме се. Влизат новата главна секретарка на Института Емануела Гарсия и новият директор – Луис Мора Родригес – философ, политолог, изследовател на постколониализма. Социологът от университета във Фрибург Франсоа Гутие – усмихнат, очилат, висок, брадат, слаб и пъргав мъжага около четирийсетте, доброволно се нагърбва с ролята на нещо между барман и келнер – носи бутилки червено и бяло вино и с вещина пълни чашите. Споделя, че имал опит, защото в младостта така си вадел хляба. Бил работил като готвач в ресторанти в почти всички континенти.

– Макар да са много по-малко, и тази година не е нарушена традицията сред стипендиантите да има колоритни фигури – казва ми свойски Сергей и изрежда – Франсоа Гутие, Розлин Хамърс, Джудит Милър, Дейвид Причард... Големите чешути!

Франсоа Гутие имал семейство с три деца. Когато научил, че ще бъде стипендиант, най-напред се обърнал към тях: „Какво ще кажете, деца, ако се преместим в Нант?“ „Само ако вземете всичките ни играчки“, поставили условието си те. Играчките запълвали няколко стаи. Цяла седмица

търкали кашони и кутии с книги, компютри, електронни игри, пъзели и останалия безброй от детски и недетски принадлежности. Огромният кемпер на семейството едва ги побрал, като основната част по някакъв магически начин била натаманена с пре-сложна система от ластуци и прикрепващи устройства върху покрива. Как са пътували от Фрибург до Нант, не е ясно. Когато най-после стигнали, кемперът едва влязъл в паркинга. Излизане се оказало възможно само на заден ход – изходът бил по-нисък. А драмата едва сега започвала: „Защо никой не ме предупреди, че апартаментът ни ще бъде... само 160 кв/м?, възкликнал възмутено Гутие, отваряйки вратата на предоставеното му бъдещо семейно обиталище – впрочем, най-големият апартамент в Residhome. Хилядите кутийки, кутишки, кутишчици, трите компютъра с екрани като за среден кино-салон, свързани по начин, с който целокупното войнство за техническа поддръжка на института се справило едва след седмица, запълнили не само жилището, но и личния му работен кабинет в сградата на института. В него, според Сергей, Франсоа можел да бъде открит само с гжипиес.

Тази вечер обаче канадецът е дружелюбен и усмихнат. Облаците на гнева отгавна са отшумели. Дружелюбни са и останалите. Светла с почуда научава, че американката от Хонгконгския университет Розлин Ли Хамърс чете в момента нейната книга „Тоталитарен опит и производство на знания. Социологията в Централна и Източна Европа през 1945-1989 г., публикувана на английски в издателство BRILL. Била я взела от библиотеката и вече я довършвала.

Розлин е висока, определено едра, с големи, изпълнени с топлота очи, жив израз на лицето – излъчва искрена, почти екзалтирана добронамереност. Познава прословутата Александра – от нашата група стипендианти. Нали и двете са в Хонгконгския университет?

Сядаме на една маса с нея, мистичния историк на античността от Австралия Дейвид Причард, пълната и на пръв поглед малко отпусната, неназрачна американка Джудит Милър, Франсоа Готие, Сергей и Галя. Сергей представя най-напред Светла, а след това изважда нантския ми дневник „Крачка встрани“, описващ ден след ден деветмесечните ни преживявания преди четири години в същия този Институт, Нант и Франция. Реакцията е смайваща. Книгата преминава от ръка на ръка. От първата маса към втората. Възбудено я разлистват, гледат снимките, задават порой от въпроси. Следват съжаления, че не могат да я прочетат на български. Питат, няма ли как да се преведе. Някой споменава, че преди мен по време на престоя си, е водил дневник, публикуван впоследствие в родината му, аржентинецът Хосе Емилио Бурукуа. Явно институтските легенди надживяват личния престой – предават се от стипендиантите година след година. Префразирам познатата реклама (която те не са чували):

– Тук – в Института за академични изследвания, на прекрасните вечери които той устройва, човек не идва, тук човек се прибира в своя дом. Благодаря ви за всичко! Благодаря ви, че още една вечер сме на това място със Светла, че сме с вас!

Масата ни е основно англоезична, но Джудит Милър говори и руски. Когато Розлин ме пита как подхождам към всяко свое литературно произ-

ведение, аз посочвам тъкмо Джудит. „Като към математическа задача“, отговарям, „има условие. Малко по-свободен съм от математика в избора на хоговете и способите – колкото по-неочаквани са те, толкова по-добре – но в последна сметка всяко развитие на характеристиките, ситуациите и действието трябва бъде аксиоматично – решението се прегопределя от условието. И математическата задача, и художественото произведение, следват един и същи код – непроменения в уж привидния хаос код на живота: Раждане, Растеж, Разцвет, Стареење, Смърт...“

Джудит се оживява. По лицето ѝ приблязва сдържана, но много елегантна и интелигентна съпричастност. Казвам ѝ, че баща ми беше математик и в семейството ни винаги се е ценяла тази наука на науките, а той винаги е съжалявал, че не е продължил да се занимава с нея. Джудит разказва за безумната си страст към математиката. За дългите нощи прекарани в търсене решение на някоя свръхсложна задача. За удовлетворението, когато безсънното търсене намери верния финал. Питам я откъде знае руски. Учила го още от гете. Нямала руски корени. Просто го учела. Говори го почти без акцент. Няма и помен от типичните твърди американски интонации.

По-нататък разговорът се завърта около войната. Никой няма съмнение кой я е предизвикал. Кой е виновен за нея. Кой е жертвата и кой престъпникът. Няма, както в миламата ни татковина, хора надушали се с лепилото на пунинските безочливи измами.

Питам Розлин страхуват ли се от китайско нападение над Тайван. Лицето ѝ помръква. Да, страхуват се! Със съпруга си не знаят как да постъпят. Дали да останат в Хонгконг, или да се върнат обратно в Америка. Ще решават след Нант. Очевидно, никак не им се разделя с Хонгконг.

Странно е как някой решава, че територията, на която живееш и работиш, му принадлежи и няма и помен от намерение да пита нито теб, нито останалите местни, искате ли ме, или не ме искате? Путин отвори кутията на Пандора. Вече всеки може да посегне със сила към онова, което си е наумил. Нито законите, нито договорите, нито желанията на хората имат значение – единствено силата. Измислете ми нещо по-пагубно от това!

Може би кухнята на новия кулинарен екип е по-скромна, но виното е щедро и гостатъчно. И не размътва човешкия разум до степен на пълна загуба на ценностна система, на представата за морал и порядъчност, изграждана с хилядолетия от човешката цивилизация.

Към 22.30 напускаме сградата. В ситуацията на отлив, Лоара при гигата на Сан Феликс изглежда ужасно – лепкава изпръхнала сивокафява гънна кал. Дигата не пропуска и капчица вода. Само някаква чапла стърчи самотно над нея като знаме над анексиран град.

04 ноември 2022 година, петък

Още докато бяхме в София, имахме уговорка, гоїдем ли в Нант – най-напред в Сен Мало и Сен Мишел. По време на 9-месечния ни престой преди четири години, Сергей и Галя ходиха там с всичките си гости и с дъщеря си Лена – общо 6 пъти. Ние – нито веднъж!

– Наели сме кола, запазили сме хотел... Няма мъргане! Дъжд, сняг, вятър, бури, хали, торнадо... Тръгваме.

– Ти, защо така странно говориш? – питам неочаквано и за самия себе си.

– Как странно? – смущава се Сергей

– Ами така. Защо фъфлиш?

– Питай го, питай го – усмихва се иронично Галя.

– Снощи на вечерята ми паднаха коронките на предните зъби – измънква той.

– Само това ти липсваше! – възкликвам.

– Нецо повече – добавя Галя, – глътнал ги. Докато се усети...

– Вярно ли е? – питам.

Сергей кисело кимва и пали колата.

ОК! Тръгваме.

И Господ е милостив към нас. Нанук на снощното зъбно премеждие и метеорологичните прогнози... Не, че не превалява по подобния на магистрала път за Сен Мало. Пускаме от време на време чистачките, но това е нищо. Някакви си 200 километра със свежа, ярка зеленина – гори и ливади – с нависнали тежки като виметата на хрупащите трева крави облаци, през които чат-пат пробиват мечовете на слънчевите лъчи.

Вали едностранно неутолимата есенна ненасита за още живот и още недвиждани неща. За още приятелство, обич, доверие между четирима души – двама без шанс да се върнат там, откъдето са дошли и двама, които не знаят, когато се върнат, какво ще заварят в... пустия храм на самозалъгванията и надеждите им...

– Знаете ли – неочаквано започва Галя. – На 23 срещу 24 февруари се събудих през нощта от кошмарен сън. Златна змия подобна на питон, но с изострена конусовидна глава съскаше около гърлото и тялото ми. Очите ѝ светеха. Устата ѝ се разтвори. Езикът се стрелна между зъбите. Стоях като вкаменена. Напълно безпомощна да предприема каквото и да било. Болезнено усещах допира ѝ. Не можех да мисля. Нито да дишам. Треперех. Всеки миг очаквах да впие зъбите си. Но не, прехвърли се при Сергей. Уви се около него. Той не реагира. Не разбрах забеляза ли я, чувства ли я, или не. Опитах се да изкреця. Да му извикам. От гърлото ми излизаха хрипове – нито дума. Изведнъж пред змията се появи тежка каменна стена, тя я проби с главата си и изчезна в нея... Дълго тази стена не ми даваше мира – въздъхва Галя. – Откъде, по дяволите, ми е толкова позната?! На сутринта Сергей ме събуди с новината, че Русия е нападнала Украйна. Едва когато пристигнахме в Нант, когато отново видях крепостната стена на Chateau des Ducs de Bretagne, се успокоих. Да, стената от съня беше стената от замъка на бретанските гуюкове.

– Пророчески сън – замислено отронва Светла.

Очевидно сянката на войната няма да спре да ни преследва и в най-прекрасните часове на това толкова жадувано наше бягство. Ще изблуква от сънищата ни, ще засяда на гърлото, ще се свива в стомаха, ще се смесва с храната... Добре, че оголените зъби на Сергей поне не го болят!

Бягството!? Възможно ли е изобщо?!

* * *

Пътуването е нищо в сравнение с лутането повече от час из тесните улици на градчето – неவிжданo изпитание за Сергей заг волана и неговия верен навигатор Галя. Уж, затова сме избрали петък, за да има по-малко хора и да го разгледаме на спокойствие, а какво се получава?! Колите и пешеходците нямат брой. Пълпят като мравки. Към пристанището и крепостната стена се е отправило могъщо множество – семейства с детски колички, възрастни двойки, младежи и ученици – цялото пъстроцветно войнство на света. Никакъв шанс да паркираш... Нито в пламен паркинг, нито на някоя уличка. Запълнени са до откат. Богри, въоръжени до зъби полицаи вежливо ти обясняват, че и тук, и там, а и по-нататък не можеш да оставиш колата си. Кръженето в кръг най-сетне намира решение. На един от паркинзите случайно се освобождава безценното за нас местенце и всички възгъхваме облекчено.

Какво става?

Ами, празник на рома. Толкова! Тук през миналите столетия са пристигали от Карибите корабите с безценната течност. Сиреч, виното си е вино, но и ромът не е за поценяване.

Сен Мало е град-пристанище в Бретан – Северозападна Франция. Възниква в началото на VI век, когато британците, под натиска на англичани и саксонци, започват да се преселват на Южния бряг на Ламанша. Първите му обитатели са келтски монаси. Златното време на Сен Мало датира от XVI век, когато градът си извоюва висока степен на автономност от кралските наместници. През 1590-1594 жителите на Сен-Мало прогонват наместника на краля и се обявяват за самостоятелна република. През XVII век градчето продължава да бъде западна столица на френските каперси – Дюге Троен, Сюркуф и др. – морски пирати, упълномощени от държавата да нападат и ограбват кораби на чужди страни срещу дял от плячката.

Грандиозните градски крепостни стени са издигнати по проект на прочутия инженер на фортове Вобан и за онова време го правят непревземаем. Сен Мало е основно пристанище за търговия с френските колонии докрая на XVIII век, когато започва да запада.

По-късно, по време на десанта на съюзническите войски през 1944 година в Нормандия, старият град, изграден от камък, е изравнен със земята – там са базирани основни сили на Вермахта. Възстановен е в абсолютно същия вид през периода 1948-1960 година.

От Сен Мало е световно известният мореплавател Жак Картие – изследовател на Огнена земя и Фолклендските острови, откривател на Квебек и Монреал – след смъртта му тленните му останки са погребани в катедралния храм „Свети Викентий“. В Сен Мало е роден философът-материалист Жуиен Офре дьо Ламетр. На намиращия се на няколко километра остров, за първи път е видял бял свят и е погребан изкушеният и от политиката писател-романтик Франсоа Ръне дьо Матобриан. През 1998 година Тони Блеяр и Жак Ширак тук обсъждат европейската безопасност, а днес живее и твори прочутият писател от грузински произход, известен с псевдонима си Борис Акунин – един от първите руски интелектуалци, подписали протестното въззвание срещу агресията на Русия в Украйна.

Назобани с цялата тази информация, бавно, но упорито се придвижваме през гъстата човешка маса около пристанището с множеството му яхти към вътрешността на каменния град.

Тук човешкият поток не е по-малък, но поне се върви спокойно. Времето напредва и след изтощителното шофиране, Сергей се нуждае от подкрепа, а ние – от същото, плюс халба бира. Още с преминаването на високата каменна порта успяваме да намерим място в едно от непроброимите малки заведения с маси на улицата. Хапваме колкото да убием глада – времето за вечеря не е далеч. Бирата е специална, произведена от монаси по стара рецепта. Вкусна, плътна на цвят, ароматна, отлично охладена, отжадняваща...

Празникът е в разгара си. Улични музиканти от всякакво естество – от алпийски рог, сто вида дървени флейти и окарини до вечния несменяем акордеон, китарата и барабани огласяват града. Двойки подпяват заедно с певците; някои дори танцуват върху идеално погрегените, непоклатими за поне две хилядолетия павента. Деца се гонят и играят с разноцветни балони пълни с хелий в ръцете си, а смехът им потъва в общия микс от музика и уличен говор.

Изкачваме се на стената на форма. Пред очите ни като от калейдоскоп се разтваря изумителната гледка на Ламанша в обилната му предзалезна светлина, окъпала хоризонта иззад сгъстяващите се сиво-черни облаци, а също така и малките каменни острови недалеч от крепостта. Ето го и паметникът на Сюркуф в героично-претенциозна поза, подкаляща не знам кого, да го последва сред бушуващите мастилено-тъмни вълни – не знам срещу кого. В юношеството си съм гледал филма „Сюркуф – тигърът на седемте морета“ (копродукция между Франция, Испания и Италия от 1966 г), посветен на пиратските му подвизи, но освен, че въпросният пират бе представен в романтично-положителна светлина, друго не помня. За сметка на това, сега научавам, че за действията си срещу британския търговски флот, Сюркуф дори е бил награден лично от Наполеон с орден на Почетния легион и титла барон. „Великият“ му подвиг включва превземането и ограбването на общо 47 английски, холандски, португалски и испански търговски кораби.

Определено предпочитам подвизите на природата, наградила това място с предизвикващи чиста наслада чудеса!

В старата градска част тържествата не стихват. Сергии предлагат коктейли с ром на спираци гъха цени. Е, трябва някой от групата да се жертва, а на Сергей му предстои да шофира... Съгбата отново отрежда за мен... най-тежкия си дял. Поемам чашката безценна течност.

Така е – ромът също не е за подценяване!

* * *

До Le Mont Saint Michel са около 40 километра. Градчето обаче не е в Бретан като Сен Мало, а в Нормандия. Пътуването го там е доста понапрегнато. Смрачава се, а движението е наситено. И в срещуположната, и в нашата посока. Фаровете на колите ни заслепяват. Петък вечер е. Работната седмица е приключила и французите се прибират у дома.

Някои просто бързат към местата, където са планирали да прекарат почивните си дни.

* * *

Хотелчето, в което Галя и Сергей са запазили стаи е само на 10 километра от Сен Мишел. Нарича се Hotel Le Beauvoir. Цените тук са в пъти по-ниски, отколкото в световния туристически център и околностите му. И нещо, което не съм виждал никъде досега: водата, с която се измива тоалетната чиния е гореща. Как? Откъде? Защо?... Тайна!

– Сега е сезонът на стригите – като опитен познавач отбелязва Сергей, след като се настаняваме на масата в малкото, спретнато ресторантче на хотела.

От ясно по-ясно е какво ще вечеряме. С една кана от наливното домашно бяло вино на собствениците.

05 ноември 2022 година, събота

Le Mont Saint Michel, наричан „европейският Ерусалим“, е най-големият от трите малки скални острова – Мон Сен Мишел, Томблен и Мон Дол – на Северозападния бряг на Франция. Превърнат е в крепост. Според легендата тук някога се е намирало подземното „Светилище на гракона“, но Архангел Михаил поръчва на местния епископ Обер да построи на върха катедрала. Статуята на водача на ангелите и небесен покровител на воините, издигната в негова чест на върха ѝ, е на 170 метра над морското равнище. Строителството на абатството продължава от XI до XVI век. Сен Мишел съществува като град от 709-та година. Днес наброява само няколко десетки жители. Годишно го посещават 3 млн. туристи. През 1979 ЮНЕСКО го признава за част от световното човешко наследство. Освен като важен туристически център, известен с историята и архитектурата си, за острова са характерни и уникалните за Европа приливи и отливи. Морската вода се оттегля на цели 18 км. от сушата и навлиза в дълбочина на крайбрежието до 20 км.

Приносът на Сен Мишел за развитието на човешката култура е следният: Според френския медиевист Силвен Гугенхайм монасите от абатството са изиграли важна роля за превода на трудовете на Аристотел от древно гръцки на латински. Сен Мишел е вдъхновил Ги дьо Мопасан за страховития му разказ „Орла“ (1887), а в по-ново време – Урсула де Гуин за романа ѝ „Планета за изгнаници“, 1966 г. Вдъхновен от Сен Мишел е и декорът на замъка във филма „Властелинът на пръстените: Завръщането на краля“.

Спираме колата на специално пригоден за безбройните туристи паркинг и вариантите са два: пешком до провлака към каменната планина или с безплатен автобус, по леко обиколен път, за да бъдат поети и пасажери от няколкото хотела. Опитва се да ръми – избираме втория вариант. По невъобразим начин Сен Мишел се появява ту от лявата, ту от дясната страна на претъркания с хора превоз, сякаш някакъв великан го мести с невидима ръка.

Когато достигахме крайната точка, пред смаяния поглед, изригнала сред пясъците, се изправя самата Вавилонска кула – конус от камък ус-

тремен към небесама. Да, прилича и на замъка от филма, който споменах. И на каменно цвете. И на... Нещо между Вавилонска кула, приказен замък и каменно цвете...

Отлив е. Под сивото ниско небе пясъкът е почти бял. Десетки хора – деца с родителите си, ученически групи с водачите си, възрастни двойки, самотници – събуват обувките и чорапите си, набиват крачолите на панталоните и поемат боси по пясъчната пустиня. Не събират стриги както сме виждали да го правят по време на отлив в Ноар Мутие. Пилигрими са. Или подражатели на пилигримите. Или просто надяващи се на някакво мистично изцеление. Или просто вярващи в някаква мистична превенция.

Преминавайки крепостната стена и изкачвайки безбройните виещи стъпала нагоре към La Merveille, ние продължаваме да ги виждаме през бойниците или над покривите на каменните къщи. Колкото по-високо стигаме и колкото повече те се отдалечават по гъното на временно напуснатия лоното си океан, толкова по-малки стават – превръщат се в точки, в редици черни точки върху белия лист на пясъка.

* * *

Стотици стъпала! Питам се, как е строено всичко това?

Никога не съм бил наясно с техниката. Още по-малко със строителната. Нито пък с технологиите. Но тук става дума за времена, отдалечени със столетия от съвременните ѝ възможности. Как върху този отпращен в небето камък са изкачвани огромните гранитни блокове, положени в градежа на готическия шедьовър? Как са обработвани в такава поразително правилна форма, че да легнат идеално един върху друг, как са оглаждани, как и откъде са пренасяни тук през пясъчната пустиня около града? Каква е била тази неустова воля и вяра, трудолюбие и сила, това потънало във времето знание не по-малко удивително от знанието, издигнало пирамидите в Египет?!

Всичко тук е необичайно голямо, сякаш гледано през лупа: месинговите чешми, от които са пълнили с вода дървените си ведра монасите, външните и вътрешните стени, барелефите с религиозни сцени, колонната зала с поне 20 метра високи, преплитащи се във таванната си част като корони на палми гранитни колони, които в ниската са идеално кръгли и могат да бъдат обхванати само ако четирима възрастни мъже се уловят за ръце. Съставени са от свършено напасващи се овални късове камък – кръгли и дебели като гигантски писти кашкавал – по-малките върху по-големите.

Излизаме от базиликата „Сен Мишел“. Ръми ситен гъжгец. Щом се появяваме, милостиво спира. Поемаме обратно по Grande Rue край малките магазинчета за сувенири, ресторантите и хотелите – сгради от 15-16 век – кафяв гранит, зелени дървета, храсти с цъфтящи камелии, саксии с циклами и мушката по прозорците, цветни метални изображения на прословутия символ – френския петел... Отново започва да препръсква и влизаме в малко заведение за сандвичи, което има изход към крепостната стена. Какво е удивлението ми, когато виждам голу – поне на 400 метра по диагонал пог мен – върху белия пясък с огромни тънки и дебели черни букви и поразително калиграфско умение, изписано „Le Mont Saint Michel“

– невъобразимо артистично предизвикателство от един или повече художници, които няма как да не са си давали сметка, че калиграфският им шедьовър ще просъществува само до следващия прилив... Но ще влезе в електронната памет на хиляди фотоапарати и смартфони, и ще поеме своя път по целия жаген за добри чудеса свят. Снимам и аз. Снимам и снимам, и снимам. И го качвам на своята фейсбук страница.

Точно преди да преминем през „Кралската порта“ и да се разделим с Мон Сен Мишел, виждаме опашка от чакащи пред гостилницата на странноприемница „Ла Мер Пулар“ („Мама Пулар“), известна с великолените си палачинки с яйца на очи, шунка и местни видове сирена, приготвени в меден тиган върху огън от дълбоки дърва. Ако декорът не беше толкова различен, бих си помислил, че машината на времето отново си е направила шега, връщайки ме в далечните години на моето следване в Москва, където пред ресторантите се чакаше на опашка да се освободи маса, за да влезеш. Тук, дори да искам да се пожертвам, изчаквайки реда си, би било невъзможно. Престои ни път и още един великолен стар бретански град преди да потеглим обратно към Нант.

* * *

След известно лутане по полупустите улици под смраченото, проплаквачо от време на време небе, най-сетне Сергей намира временен приют за колата ни.

И така:

Dinan/Динан се намира на 21 км. от Сен Мало. Разположен е на хълм с поглед към река Ранс. Основан е през XI век, като го предшества бенедиктински монашески манастир. По-късно са изградени солидни укрепления и крепостни стени, за да бъде контролиран пътят от Нормандия към Северното крайбрежие на Бретан, в който Динан е важен пункт. Това продължава до 19-ти век и прокарването на железопътна линия. Днес броят на жителите на Динан не надвишава 12 000. Сред безбройните забележителности е 43-метровата часовникова кула от XV век Tour de L`horloge, от втория етаж на която може да се види в оригинал движещия стрелките механизъм. А от кулата – целия град.

Още преди четири години бях казал, че във Франция няма място – град, село, градче, паланка – за което да кажеш: „Не си струваше да го посетя!“

В Dinan/Динан обаче историята гиша с пълни гърди. Има цели улици със сгради от XII век. Първото им реновиране е било през XIV век. Всяка епоха е добавяла свой характерен щрих без да посяга по никакъв начин на предшестващото я. Тук се съчетават сгради от същия онзи кафяв гранит, характерен за Сен Мало и Сен Мишел с повече от 150 постройки с външен гредоред, оцветени в бледа охра или яркочервено, или меко бяло-зелено, или нежно бледакафяво... Кръстосани и рамкирани. Обсипани със златистозелен бръшлян и висящи кашпи с цветя. И две невиждано високи върби пред Tour de L`horloge – с ръста и големината на столетни платани. Крепостната стена също е обвита в зелена патина, мъх и дори папрат.

И целият град свети от чистота. А галериите му са осветени от деликатно акцентираща върху картини, графики, антикварни предмети

или порцеланови съдове светлина. Ресторантите, книжарниците, клубовете, локалите и кафенетата са препълнени с озарени от вътрешно удовлетворение и спокойствие млади и несъвсем млади хора...

Динан, Динан, Динан... Никога не бих и чул за теб, ако не бяха скъпите ни приятели Галя и Сергей.

06 ноември 2022 година, неделя

Най-сетне проливният гъжд ни застига. В леглото. Пред телевизора. Навън да вали колкото си ще, не ни пука – пътуването свърши снощи. Неделя е. Телевизорът е включен. В програмата Public Senat показват документалния филм „Откраднатата памет на франкмасоните“. Става дума за архиви от XVIII век – от времето на Великата френска революция и оригинали на ръкописи от Волтер и Русо, също франкмасони въпреки, намерени случайно от американска изследователка в съветските архиви. Въпросните документи били откраднати от Франция и екстрадирани в СССР след победата над хитлеристка Германия.

Когато научават за откритието, френските масони молят Митеран да направи нещо. Той се обръща към Елцин.

Франция заплаща 4 млн. евро на крадеца, за да си възстанови откраданото от него: 6 линейни километра листовки, съдържащи миналото на една нация, събрани в 150 картонени кутии, потеглят с камиони през 1991 година обратно към своето първоначално местообиталище! Толкова! Коментарите са излишни! Аналогите с цинизма на днешните събития в Украйна са повече от очевидни.

* * *

Пороят затихва едва към 11. 00. Светла прибягва под канките, стичащи се по ускорено жълтеещите есенни листа на уличните брези и дворните тополи до близкия „Карфур“, най-вече за да развали банкноти на монети. Пералнята в „Адажио“ приема единствено монети и прането струва точно 6 евро.

Обаче... Освен с пустите му монети, тя се връща и с франзела гарнирана с две бутилки вино от Сомюр. Съвсем по френски. Блясък!

Каквото и да говорим, колкото и Пол да ни убеждава, че живеем в самото сърце на буржоазния Нант, „Адажио“ не може да стъпи на малкото пръстче на Residhome. Чисто е, погредено е с вкус, но е тясно. Сбутан кухненски бокс, тънко бюро с два стола... Няма масичка. Закачалките в гардеробите са неподвижни и малобройни. Три вентилационни отвора или клапи постоянно продухват помещението, обменяйки въздух от една стая с въздух от другите. Нещо като смяната на бельото в Сибирските концлагери – първа палата сменя бельото си с втора палата и обратно. Стар виц, и не много подходящ... Но вентилацията безапелационно ни докарва простуди още от втория ден. Като капак на всичко, тоалетната е толкова голяма, че можеш да настаниш в нея цял кон. Затова пък в тясната душкабина влизаш с вазелин. Е, наплаквах се!... Сега ще трябва да свикнем.

Спира да вали едва към 16.00 и решаваме все пак да се раздвижим. Светла, явно под влиянието на загадъчната, изречена почти със завист,

реплика на Пол, че „Мизерикорд“ („Милосърдие“) е „много хубаво гробище“, решава да го посетим. Аз съм минавал през него преди четири години, когато имах предостатъчно време да скитам из целия град. Загубвал съм си дори шапката в него. Въпреки дълбокия ми поклон към културата, уважението към живите и мъртвите, изумителните мраморни скулптури и семейните гробници, това... милосърдие наистина не е най-привлекателното място на света. Особено със следите от днешния яростен гъжд... Особено в контекста на хилядите убити и непогребани в Украйна.

Светла интуитивно е почувствала същото. Припряно напускаме „Мизерикорд“ и поемаме към винаги магнетичната и изящна „Жарген Жапоне“. Тук също има печал – капещите в Ердгър пъстри листа от гърветата, почти завършили своя кратък балет под музиката на есенния вятър, оголяващите клони, самотните, оставени на пристан лодки, нацацани от гарги и гларуси.

Светла печал, криеща в себе си увереност, че не след дълго новото слънце ще събуди заспалите земни соковете и те ще потекат към ново възкресение, както е било от веки веков до днес.

Само дето ние тогава няма да сме в Нант.

07 ноември 2022 година, понеделник

Днес е рожденият ден на Путин и годишнина от убийството на Анна Политковская. Колко трябва да си човек, колко трябва да си мъж, на каква гържава трябва да си президент, как трябва да си гресирал своите безгръбначни подлоги, та за рождения ти ден да ти подаряват убийството на жена?

* * *

По телевизията съобщават, че цените на хранителните стоки във Франция са нараснали с 12%. В интервю с министъра на икономиката и финансите Брюно Льо Мер, водещата пита „Защо?“. Отговорът е: „Няма виновни. Всички трябва да бъдем солидарни в тази ситуация.“ Не шикалкави, не се измъква, не се опитва да тропоса вината на някой друг, управлявал гържавата само шест месеца и брутално свален от мафиотската му парламентарна група.

А „ситуацията“ е войната. Амбициите на един диктатор да пренареди света. В долния край на телевизионния екран тече надпис: Кличко: „Русия извършва енергиен геноцид над Киев“. Ракетни атаки са унищожили електроцентрали и друга инфраструктура, свързана с производството и доставката на светлина и топлина за столицата. И това е само началото на отмъщението към мирното население заради украинските военни успехи и влошаващата се за агресора ситуация на бойното поле.

* * *

През целия ден качвам снимките от Сен Мало, Мон Сен Мишел и Динан в профила си и ровичкам из НЕТ-а. Днес било годишнина от онова, което някога наричахме Велика Октомврийска Социалистическа Революция. Пълно е с какво ли не по този повод. Както се случва много често от на-

чалото на войната, попадам на цитати, преобръщащи (за кой ли път?!) фундаментално и възпитанието от детството ми, и знанията от ученическите и студентските години: „Семейството е форма на частно собственичество, която трябва да бъде премахната“. Карл Маркс. Фридрих Енгелс е още по-грастичен – проповядва, че трябва да бъде насърчавано „неограниченото сексуално общуване с цел разпадане на традиционния брак и окончателното премахване на семейната институция“.

Виж, ти! Че не са ли днес тъкмо техните идеологически последователи стражи и пазители на „традиционните семейни ценности“? Не заклеят ли с пяна на устата Европа и Запада като техни рушители? О, да! Как не се сетих!? Маркс и Енгелс също са били. западняци. Ами, значи няма противоречие...

* * *

Към 16.00 – както сме се разговорили – идват Сергей и Галя да ме вземат. Предстои голямо пазаруване. Днес е последният ден за колата по наем. Утре я връщат. Предварителният анализ на Сергей показвал, че френският „Rent a car“ е финансово най-изгоден, когато автомобил се наема за четири дни. Така и сторили.

Изобщо нямам представа къде отиваме. Въртим се повече от половин час в града. Джиписът се оказва безпомощен пред безкрайните промени в автомобилното движение заради строежи на нови сгради и реновиране на стари. А и трафикът в този час започва да се съгъстява. Най-сетне успяваме да преминем моста над ръкава Пермил и потегляме в позната посока – към Трантму. Сергей с вещина (а вече и с опит) преодолява безбройните кръгови движения и безпроблемно улучва съответните улици, отредени за автомобили.

„E.Neclere“ е една от веригите гигантски супермаркети, които преди четири години, ако изобщо ги е имало, не сме посещавали. Паркираме на незапълнимия паркинг, взимаме по една гигантска количка и се понасяме! И пълним, и пълним, и пълним...

На кого да вярвам? На сметката, която плащам или на телевизията?

* * *

Връщаме се обратно, когато последните светлини на деня вече са минало. Още на паркинга сме взели решението: Куфарът. тесен за моите покупки е. Техните ще натрупаме на задната седалка на реното, а моите – в предвидливо взетите от тях торби и сакове. Ще спрем колата пред „Адажио“, Сергей ще ми помогне да ги качим горе, Галя ще остане при аварийните светлини, осведомяващи избралите да преминат по ул. „Рюсей“ автомобили, че там има, уж за кратко, но неособено идеално паркирана кола, а като разтоварим покупките, Сергей ще си вземе торбите обратно.

Не точно така става обаче.

И „МАШИНИТЕ“ ВЪВ ФРАНЦИЯ НЕ СА СЪВСЕМ ЧУДОВИЩА

Светла вече се е прибрала от Архива и ни посреща много разстроена.

– Оказва се, че са ми взели не 16, а цели 32 евро! – размахва тя два броя от бележката, изплюта от апарата, при злополучния ѝ опит с банковата си карта да закупи автобусни билети миналия вторник. – Можеш ли да попиташ Загира къде трябва да направя оплакване?

Сергей оставя тежкия куфар, поема бележките и се вторачва в тях. Аз запристъпвам от крак на крак – голу Галя чака, лампите на аварийното осветление мигат, но това явно изобщо не смущава демографа.

– Взетата сума е „нула евро“ – не след дълго тържествено оповестява той и посочва изписаното в края на бележката с микроскопични букви, контрастиращо доста очевидно с размера на изписаните като поискана сума.

Следват въздишки на всеобщо, заслужено, почти възторжено облекчение: „Чудовищата-машини“ може и да отказват да обслужват българския изследовател, но поне не го крадат!

08 ноември 2022 година, вторник

Нантските гъжгове доста се различават от софийските. Ако у нас „денят се познава по сутринта“, тук човек има чувството, че небесната атлантическа краварка, след като е прогала млякото и е напълнила гюма с вода, за да го измие за новото мляко, отведнъж лисва съдържанието му над града. Пороят може да трае минути, но свари ли те без покрив, угавен си. После небето става синьо, слънцето – ярко. След час – отново гюмът... След гюмът – слънцето. Така, цял ден!

Някъде към 11.00, подмамен от синьото като песен небе, потеглям към прословутите килнати сгради на Quai de la Fosse. Те са построени през XVIII век върху 20 години запълвания с пръст ръкав на Лоара – така нареченият остров (île) Feudeau. Издигнали са ги върху шестметрови бетонни пилони, които се оказват твърде къси и сградите започват бавно да се наклоняват. Успяват да спрат процеса. Как? Нямам понятие – инженерски им работи. Френски инженерски работи! Всяка година обаче генивелацията се измерва и го ген-гнешен. А те не продължават да се навеждат. Местните хора обаче се шегуват, че високата сградокула на Tour de Bretagne – пилон в центъра на Нант – е построена върху наклонена плоскост, килнатите сгради – върху погравнена територия, но сградокулата стои изправена, те – не.

Явно Лоара ми липсва и покрай „Музея на робството“ продължавам по брега в посока към „Дар Маритим“ – пристанището, откъдето поема параходче към отсрещния бряг на Лоара и някогашното рибарско селище Трантму с характерните му цветни къщички като тези на Хундертвасер в Австрия. Както преди четири години военният кораб-музей си е на мястото – закотвен до брега. Реката е пълноводна, сива и светла като острие на нож. На отсрещния бряг един от символите на града – гигантският механичен слон-робот продължава да чака поредния съботен и неделен ден,

за да се задвижи, да пръска вода с хобота си и да вози на гърба си деца и възрастни. Издига се както преди четири години гигантският кран над някогашната бананова борса, превърната днес в културен и развлекателен център. В Нант съм! В припомнения и обичан Нант!

Вятърът се засилва и изпарява желанието ми да продължа към „Дар Маритим“. По небето препускат черни облаци – и аз бързам да се върна в „Адажио“ преди краварката да се залови с поредното хигиенизиране на небесния гюм.

Е, ВЪВ ФРАНЦИЯ ИМА И ИСТИНСКИ ЧУДОВИЩА...

И това е системата на чиновническата бюрокрация.

Кандидатурата на Светла в програмата на френското правителство за водещи изследователи е одобрена, стипендията ѝ – отпусната, но отпук нататък едномесечното ѝ пребиваване – от 01 до 30 ноември в Нант се поема от Campus France, която управлява всички стипендии на чуждестранни студенти, докторанти, постдокторанти и учени и е към Министерството на външните работи. Имаме закупени самолетни билети за Париж за 01 ноември. Седмици преди датата, полетът беше канселиран. Предупредихме Campus France, че ще летим на 31 октомври. Никакъв коментар. Попускаха копие на билета на стипендиантката. Изпратихме им го. Никакъв коментар. В последствие – когато вече сме във Франция – се оказва, че Campus France няма да поеме разходите за придвижването до Нант, тъй като е станало ден преди да настъпи датата на стипендията. Едва сега научаваме и друго: че разходите за пребиваването ни в „Адажио“ са за сметка на стипендията.

– Ако предпочитате да си осигурите сами квартира, трябва незабавно да ни осведомите – следва великодушното пояснение на чиновничката.

...На осмия ден от пребиваването ни...

– Да не би да не си видяла договора си? – опитвам да оправдая въпросната институция.

Отговорът е:

– Никакъв договор не ми е изпращан!

Стипендията се свива наполовина. Как ще се получи дори и в този си вид е допълнителен, госта тежав въпрос.

Но да си гойдем на гумата: контактното лице, представляващо Campus France, е българка.

09 ноември 2022 година, сряда

Времето позволява пешеходство и аз слагам на гърба си раницата с всичките необходими атрибути за работа на Светла в Дипломатическия архив на Нант. Спускаме се към потъналата в есенната си медитация „Жарген Жапоне“, после по брега на Ердр пресичаме реката по знаменития железен мост „Дьо ла Мот Руж“ и поемаме по-нагоре по улица със запазени къщи от 1757 година и липи с обрязани корони. Когато стигаме поредното кръгово движение, насреща – немного далеч – се вижда в почти цял ръст прословутата. всъеобозрима Tour de Bretagne. Тук се разделяме. Аз поемам към нея, сиреч към „Адажио“, а Светла – към архива, който е наблизко.

* * *

Към 16.30 излизам на разходка из стария град. Познатите тесни улички, заведения с насядали отвън млади момичета и момчета пламенно обсъждащи някакъв важен за тях проблем пред чаша вино или бира, множество минавачи, облечени непретенциозно, но артистично и с вкус, едва проходили деца, които родителите им са оставили на десетки метри след себе си без да се страхуват, че ще им посегне някакъв психопат, просяци, приближаващи към теб с „Bonjour“ и отдалечаващи се с „Merci“, защото, макар и нищо да не си им дал, си ги изслушал.

Отново всички места, улички, магазинчета, стари къщи, атрактивно осветени ресторантчета, галерии и табели са пред очите ми. Отново накъдето и да тръгна, знам, че няма да се заблудя, нито да се объркам – Tour de Bretagne се грижи за това. Всички посоки са ми ясни, ориентириите – също! А стигна ли го Tour de Bretagne, прибрал съм се.

Христо Баракoвски. „Графика“

Десислава Стоянова
СТИХОТВОРЕНИЯ

ЛЪЧ ОТ УСМИВКА

По лъч от усмивка слизам надолу
и плъзвам се сякаш по стопляща мисъл,
а ти ме покриваш с пръсти до голо,
сякаш магьосник в копнеж ни е орисал.

В трепет от въздуха помежду ни,
рогени са всички любовни сонети
и всичките точки телесни са струни,
и раждат наново страсти възпети.

Скрит е амулетът, изплетен от сливане,
от любовта, преляла в душите скачени,
с усмивката слизам до преоткриване,
в очите, където лъчите ѝ са приютени!

РЪЦЕТЕ НА ИЗМЯНАТА

Ръцете на измяната са криви,
пречупени през мрак-вина,
продажни като жилки сиви,
подмамили геня.

Ръцете на измяната са черни,
поели своя дял порочен,
живеят във времена модерни,
където праведникът е нарочен.

Ръцете на измяната се честни.
Нима, но как така, човече?
Щом са в кръг делата грешни,
светилник стават блазнец вече.

Ръцете на измяната нашеват,
ела, хвани се с нас на тази пранга
и няма вече правда да ти лепват,
хорото дълго ще ти сложи ранга.

Ръцете на измяната се вечни,
те в своята заедност се израждат,
от всички краища галечни,
характера на грешника израждат.

Ръцете на измяната са страшни,
рисуват дух, затворен във кутия,
потънал в свят от прахове домашни,
в който демоните свои крият.

ЕДИН В ДРУГ

Тръгнах към теб през ръкава на лятото,
малка точка светулчена ме повеле натам
и омеси от глина захласа на тялото,
и превърна нащърбена глина в плам.

Изпиваше нощния вятър насън
и от жажда разцъфваха устните алени,
и листенца от мигове, от цветя или трън
ти засаждаше някак в очите погалени.

В твоите длани притихнал светът оцелял
се изпълваше сякаш в предела на времето
и събираше себе си в тях – ставаше цял,
и отпускате своите крака върху стремето.

Звънваше нощният сребърник в нас
и намирах те в клетките свои навсякъде,
ти кълтеше със своя приказен глас
като ехо, което ме води нанякъде.

Отпусках опщта глава в твоя skut,
сякаш нямаше друго такова обятие
и на пейка polegнали един в друг,
ние носехме своето общо разпятие!

Елена Враджалиева
СТИХОТВОРЕНИЯ

ТЕАТРАЛНА ИМПРЕСИЯ

Сцената понякога е като уморена,
звучите са изтерзани,
неми тонове и струни –
отсъствие и тишина.
И сякаш заспива песента,
мълчанието да пробуди
докато ангели запечат
през границата на мълчание
и засвири флейта
в изстиналата тишина.

ТОЗИ СВЯТ

Изтече златото зад хоризонта
и вчера, вече днес изчезна.
Вчера мисълта не беше окончателна,
но днес пристигна Раздавач
на вести нечакани и отлагани
с усмивките на Вестителя от вчера.
Те отлитаха край нас незабелязвани.

Улични неони,
фанфарни шумни речи
уверяват, че безкрайно
времето ще ни намира,
всеки ден,
във този свят,
който сякаш днес изтича
вместо златото на древен Вавилон.

Стефания Данчева
СТИХОТВОРЕНИЯ

ДВАМА НА ВЕЗНИТЕ

Той е от тежките томове,
които трудно отваряш,
но не можеш да оставиш.

Аз се крия зад Екзюпери
в малките книжки
с многото истини.

Той е в хладното безвремие на морето.
Стрелките на часовника ми се заплитат
в пяната на къдравите му вълни.

Аз съм и нежна, и бурна,
понесла рибките на горското поточе,
мисълта ми неспокойно криволичи и шуми.

Той е бляскавите преспи
във вечната студена зима,
говори и гори като камина.

Аз съм топлината на всички сезони
и в същото време
на нито един.

КВАРТЕТ

Изгрев.
Един изгрев ми трябва
да закукуригат петлите у мен.

Слънце.
Едно Слънце ми трябва
да гримира лицето ми в розов тен.

Полъх.

**Един полъх ми трябва
да почувствам щастлив момент.**

Дума.

**Една дума ми трябва да ми припомни,
че имам всичко, ако ти си до мен.**

ДУБЛЕТНА ФОРМА

**И когато усмивката ми
срамежливо се крие,
и за гърлото тъгата я стиска –
искам да вярвам:
животът ме иска!**

**Животът ме иска –
когато сме с тебе на плажа
и чета по очите ти – сините,
и ти рисувам по Фотев пейзажа,
и тайни нашепвам
в ухото на мигата.**

**Животът ме иска:
двойно по-ярко да светя!
Два пъти да бъда
по-силно засмяна
за тези, които още са тук
и за тези, които вече ги няма.**

Георги Драмбозов
ЛИРИЧЕН ПОЗДРАВ
ЗА ЮБИЛЕЯ
Стихотворения

„ТЕРИТОРИЯ НА ДУХА“

В памет на Димитър ТАНЕВ

На цялата ни територия духовна,
наг незаслужено мълчание до днес –
и мъгрите ти книги ще четем отново,
и ще възкръсва тя, писателската чест.

Живя ти с оня вечен „Пламък“ на сърцето,
а ние учехме се – ямб или хорей? –
ти беше благосклонен – „младите поети“
и цяла гилдия сега ще те възпей.

Но теб – срещу хвалебствия имунизиран,
престъпно скромн и докрай, по мъжки, вечно горд –
от паметта не могат да те изолират,
към незабвението си намерил брод.

Един „Диагностик“ на тази територия,
ти пръв посочи днешния „книгопоток“
на „обезлиствено поле“ за дух се бори,
на днешните Бай Ганювци не стана роб.

Благодаря ти, че те имаше в живота! –
че с мъдър дух ще ни събуждаш от съня...
Къде е твоят кръст, пренесен до голгота? –
да го намеря... и се поклоня.

ЗЕМНО И НЕБЕСНО

... Земен и небесен е животът.

А еднакво скучна е смъртта...

Георги КОНСТАНТИНОВ

С тази своя „философия несложна“,
с тази „двойственост“, Маестро, си гарен –
ти по земята, по небето синьо вече можеш
да се зарееш просто в стих свещен.

Даже връх Парнас да стигнеш – тъй, научким –
там от деветте избирай по една,
къпи се в извора Касталия, Ерато слушка
и ще отпива земна светлина...

С тази своя мисъл – вечно ще живеем,
с този вечен страх, че утре ще умрем –
десетки нови звънки песни можем да изпеем,
за да пристъпим горди с теб в Едем.

Колко земен и небесен е Поетът –
стих и песен, само капка суета...
Стоим сега със тебе двама на брега на Лета –
о, Боже, пълна скука е смъртта!

МОНОЛОГ НА СВЕТИ ГЕОРГИ

На Тина

Кълна се в името си! – ти ще ми пристанеш –
в театъра пред твоя стан немеех
и както бях на кон, юздите хванал,
тъй вбивах копието в гърлото на Змея...

За мен оставах си Момата неродена,
спасявам те от Змей и от Гордана –
аз твоя Принц съм, ти ще си спасена
и под венчило ще застанеш с мене в храма...

Ще носим с тебе двама кръста към голгота,
в гнездото ни ще пърхат рой гечица
и ще стареем гордо през живота,
и ти ще си оставах все тъй хубавица.

**Кълна се в името си! – няма да ревнувам,
когато мъжки погледи събираш –
в градините на любовта пътувам,
а любовта след нас не трябва да умира.**

**А пък да ражда пак Светци, моми свенливи,
да гасне завистта, да стене Змеят,
да бъдем влюбени и в Божиите ниви...
А приказките мъдри да ни надживеят.**

Евгени Босяцки. „Рисунка“

Ивайло Христов
**ЗАВРЪЩАНЕ КЪМ ПЪРВИЧНАТА
 СИЛА НА ЖИВОТА**

Познавам и следя творческото развитие на писателя Трендафил Василев. В навечерието на своя юбилей той ни зарадва с триптиха „Слънчев наниз“ (Лиричен животопис“), „Свидетелства за времето“ и „Попътни съпричастия“, който е синтез на неговите усилия да събере част от своето творчество през годините. Въпреки че поставя под един „покрив“ текстове с различен облик – лирически миниатюри, пейзажни стихове, импресии, публицистика, „трилогията“ на Трендафил Василев притежава единна творческа концепция, подчинена на идеята за литературата като самодоказване и самоутвърждаване, а не начин за самоизтъкване и маниерни пози.

В него доминират няколко основни тематични полета. Най-напред поплакът за бащиния край, за родното огнище, за „художника и корените“. Като поет Трендафил Василев винаги е подчертавал своята любов към България, влюбеността си във всичко българско: било то „Момино“, „Чавгар лъка“, „Караиванов Геран“ и пр. Пишейки за тях, той ги усеща като живи същества, с които е намерил някакво вътрешно родство. Паралелно с естетизацията на родния, тук е налице синтеза на лиричното и изповедно начало, целувката на интимния полъх. Най-общо казано в част от своята поезия Трендафил Василев разказва откъде тръгват неговите следи. Затова те са пронизани от дух на откровеност: родната стряха, старата майка, гърветата сред двора – това са обичайните образи в лирическия свят на Трендафил Василев. Когато четеш тези стихове, ти става леко и радостно на душата, усещаш първичната сила на живота. Непоклатимостта на неостаряващите ценности, соковете на природата, ето кое подхранва неговия поетически възторг. И същевременно усещането за едва прикрития печал, за поезия на носталгията по умиращите светове:

*Тъй често идват нощите
 непосилни,
 непреклонни...
 И крътосан от тревога,
 домът ти, майко, как осъмва...
 Но ти не спиш,
 не свиваш крак,
 злите духове прогонваш.
 И няма миг,*

*във който до тебе да е
 безответно, тъмно.
 И сетен дъх опазила,
 през скали и пропасти
 на пътека стръмна, тъмна,
 в очите си пренасяш
 два пламъка от залеза
 и с тях запалваш утрото...
 И жив, и цял,
 домът ти съмва.*

(„Светло“)

Със своята здрава селска природа Трендафил Василев усеща как неусетно идва краят на простите неща, на непосредственото и естествено. В отговор на това той противопоставя живата красота на земята. Неговите стихове се раждат от спомена за нагиплените поля, от близостта до хляба, от досега до нивите. Неслучайно едни от най-хубавите текстове в книгата са интимните, и особено темата за любовните трепети и трусове, за нравствената чистота и достойнство на човека. Тъй като в любовта, казва ни Трендафил Василев, човекът е най-цялостен, най-пълноценен, неопитомен, „незаптен“ от лицемерието и „дрогата“ на цивилизацията. Любовта в неговите стихове е солта на живота, носеща и радост, и напрежение, и сладост, и болка.

Четейки стиховете на Трендафил Василев не ме напусна едно усещане. За него създаването на литература, освен естетическа даденост, е и едно своеобразно пътуване към себе си. Текстове издават усложненото мислене на модерния човек, който бленува за някаква загубена хармония, но същевременно е и дистанциран от нея, съмнявайки се в нейната постижимост и автентичност. Тази позиция отговаря на творческия почерк на автора, отличаващ се с въображение, топлина на чувството, но и трезва мисъл. При Трендафил Василев отчетливо присъства тревогата за съвременния свят, за неговите плодове и послания. В творчеството му като въпросителна с главна буква стои проблемът – дали човекът ще стане „по-човек“ или ще се сруне в дълбините на нравствената деградация? Трендафил Василев осмисля съвременното общество като стихия, все повече подлагаща на изпитание човека и неговите духовни радости. Вълнуват го колизиите около изразеното пренареждане на ценностната система по посока на комерсиализацията и агресивността. Така или иначе, част от традиционните общочовешки черти като семейната традиция, чувството за дълъг, пестеливостта, солидарността, саможертвата, отиват в миналото, заменени от стремежа към благополучие и развлечение. В самите тях няма нищо лошо. Трагично е, когато все повече хора, за да ги достигнат, прекриват прага на морала и труда на останалите. В творчеството си Трендафил Василев утвърждава знания и ценности, които не са загубили своето значение и днес. Създава една идея повече на нещо хубаво, което обогатява мисловно и емоционално, напъня мисълта, волята и въображението.

*Препускаме към градовете – етажи, над етажи.
И люлката на своето житие завързваме
все по-далеч от кълн на жито, от цвят на ябълка.
Но сред димния си труд ще се забързаме
и тук ще спрем да кажем:
„Два хляба, моля!.. Два хляба“*

*Творим-горим. Не стихва евристичната ни жажда...
И анахронизъм е сега да си припомняме на
машината за първата бразда и шумна слава.
Но след безсънна нощ ще вдигнем рамена
и тук ще спрем да кажем:
„Два хляба, моля!.. Два хляба!“*

*Звезди докосваме с небесните си екипажи...
И тъй отдавна буйни гъждове и снежни думи
не спират нашия космичен набег.
Но след далечен полет ще се приземим
и тук ще спрем за кажем:
„Два хляба, моля!“.. Два хляба.“
(„Хлебарница“)*

Ето защо авторът търси онези човешки стойности, които винаги гържат съвестта нащрек; стреми се към осъзнаване на човешката преходност, на задълбочаваща се самота на фона на абсурдната технизация и урбанизация, вълнува го нарушеното съзвучие между човека и природата, между човека и човека, между родното и чуждото. Така или иначе вече със сигурност можем да говорим за „българина на ХХІ век“, носещ ценностна система, различна от тази на „българина на ХХ век“. Оттук и възловият въпрос: този „българин на ХХІ“ век ще запази ли чувството си за етническа принадлежност, ще остане ли българин или ще бъде претопен в мултикултурното пространство на глобалния свят. В този смисъл творчеството на Трендафил Василев не е съвкупност от елементарни строфи, а разкрива как в духовната ни сфера започва дълбоко изменение на базисните ценности по посока на парите, печалбата, богатството. Те сричат дълбоко традиционната ни нравствена система, отваряйки място на духовната безпътица и въртопите на мизерията, обхванали нашия народ през последните две десетилетия. Поезията на Трендафил Василев се вълнува от изчезването на границата между „добро“ и „зло“, кое „трябва“ и кое „не трябва“, кое „може“ и кое „не може“. Лирическият глас на поета е в непосредствена връзка с реалността, без чието дихание той не може да живее.

Трендафил Василев не е самогостатъчен поет, а се вълнува от проблемите на своята съвременност. Поезията му е рефлексия на активна творческа позиция. Тя раздвижва душите, стопля сърцето, провокира мисълта: „Нашият съвременник носи своето битие, споделя авторът, обич, близост, вяра, самота, болка, кръстосано с проблемите и конфли-

кните на съвременния свят. Той възвисява любовта като най-светлото и въздигащо човека чувство, благородството и съчувствието, създанието и красотата. Страда от егоизма и алчността, от бруталността и насилието, от загърбването на земята, разрушаването на природата, войните и убийствата. И въздига в себе си надежда и сили в живота ни да надделеят добротата и красотата, България да преживее ново възраждане и да се превърне отново в цветуща и плодородна градина, светът да стане по-хуманен и по-мирен.“

По тази причина в стиховете на Трендафил Василев присъства и проблемът за измененията в чувствителността на човека. Неговият светоглед, където определящи са били трудолюбието, родолюбието, песненето, търпението, коректността, невзискателността, почтеността, въобще една неконсумативна психологическа нагласа, вече принадлежи на миналото, погменено със стремежа към по-лек живот, по-малко усилия и девалвация на отечествените идеали. В този нравствен модел парите придобиват все по-нарастващо, доминиращо значение, извън тях почти всичко губи стойност. Далеч в миналото остана възгласът на Иван Вазов: „Да работим, тази славна гума, нека екне кам камбанен звън“. Повечето погржават на този социален модел, разбирайки, че успял не е онзи, който повече знае и умее повече, а който е богат. Вече не е важно да си образован, а хитър и пресметлив, не е важно какво можеш, а какво имаш.

Творчеството на Трендафил Василев е с облик и позиция. В него той застава срещу един от най-щедро финансираните процеси на изминалите десетилетия – този на националното безпамятство. Това проличава най-вече в неговата публицистика. С усета на поет и гражданин той усеща, че няма нищо по-страшно за народ като нашия, който е с къса историческа памет, от изличаване на миналото му. Не е тайна, че днес наблюдаваме разпадане на идеята за единството на националната общност, на националното тяло и разкъсване на връзката между държавата и нейните граждани. Твърде значеща за Трендафил Василев е опасността от девалвирането и омаловажаването на понятия като „родина“, „патриотизъм“, „православие“, „отечествен дълг“, смятани в момента като ненужни и остарели, анахронични за съвременния европейски хуманизъм. За значителна част от младите те нямат особен смисъл. Това са други хора, с друга ценностна система, не казвам, че е по-лоша, но в мисленето и чувствата на повечето от тях липсва национална багра. На практика това означава дебългаризация на страната.

За Трендафил Василев художественото слово не е просто артистична игра, а израз и възплъщение на националната ни самобитност. Защото въпреки огромното въздействие на информационните технологии върху човека, те не го направиха нито по-добър, нито по-справедлив и почтен. Това определя изключително важната роля на художествената литература, и на изкуството въобще, като средство за възпитание в хуманност и родолюбие, като неразделна част от съграждането на националното ни съзнание и естествена противоотрова срещу нихилизма и духовната стерилизация. „Литературата, изкуството са дошли в името на усъвършенстването и осъществяването на човека. Те са спътници на неговия

възход, на неговото оцеляване. Именно възвисяващите идеи, заедно с художественото майсторство, правят едно художествено произведение устойчиво във времето. Литературата, която цели упадък, разрушение, гибел, е в противовес със съзидателната природа на човека, с възраждащата същност на живота. Поколенията пренасят със себе си от духовната памет онова, което им служи в това толкова привлекателно, но и трудно земно битие. Истинската, въздигаща и утвърждаваща човека литература ще го съпровожда неотменно в земния му път.“

В своята публицистика Трендафил Василев основателно се спира на трансформациите на ценностите в духовната сфера - част от извилата се след 1989 г. над България отрогителна вихрушка, която постави интелектуалеца в загния двор на действителността, превръщайки го едва ли не в стара и неособено потребна вещ. Усилията за неговото постепенно, но методично унищожаване е начин за разчистване на геополитическото пространство за чужди идеи и ценности, водещо в крайна сметка до обезличаване на нацията. Разбира се, едва ли можем да мислим за публично организиран „поход“ от тъмни сили, решили да смачкат на всяка цена славянството, българската самобитност и култура. В значителна степен тази работа я вършат част от нашенците, водени от стремежа „да се харесат“ на една или друга конюнктура. Без да си дават сметка, че унификацията на различията, на „другостта“, означава духовна немощ. Ясно е, че подобни процеси засягат цялостното „преустройство“ на българската духовна област, подложена на деформации и „пренагласяване“ и залята от вълните на комерсиализма и графоманството. Тези атаки са елемент от засилването на центробежните сили и установяването на хаос в моралната сфера. Не на последно място – те са и средство за въвличане на интелектуалния елит в изкуствено противоборство – най-лесния начин за неговото отслабване, а след това и ликвидиране. Така или иначе през последните години сериозна част от българската интелигенция изпадна в депресия. От една страна, тя показва слаби съпротивителни сили срещу наглостта и демагогията на новоизлюпващите се политици и богаташи, а от друга – оказа се много подкупна. Така лесно и съзнателно бе поставена в изолация, за да не наднича в новата кухня на живота с трезво око.

Като тук не става дума за чисто художествените и стиловите аспекти на литературата, а за нейната роля като опора на българщината, като фундамент на нашата култура. И особено въпросът какви ще бъдат нейните бъдещи форми и дали ще се сбъднат опасенията на Маршал Маклуън за края на цивилизацията на печатното слово; за тоталната доминация на аудиовизуалната култура и виртуалната реалност. Не помалко провокативна е дилемата, която занимава и Трендафил Василев: как ще се определя душевността на българина оттук нататък, след като традиционните за това институции като семейството, училището, църквата, казармата са маргинализирани и обезценени. И разбира се, до какви промени в българската народопсихология ще доведе знакът на новата епоха – либералната демокрация, както и формирането на ценности, опиращи се на пазарната културна индустрия.

Прогрум Димов
**НЕУДЪРЖИМО ТЪРСЕНЕ
 НА ЧОВЕКА**

Тазу тема все повече натезжава като опасен Дамоклев меч в живота на съвременното ни общество и не слиза от мислите на здравомислещите хора, които постоянно недоумяват и постоянно се безпокоят от вземащото все по-тревожни, даже грастични размери – обезчовечаването на нашето време. А тези разрушителни морални процеси вземат все по-пагубен характер, особено застрашително след настъпването на така наречените демократични промени.

И това е внесло не по-малко дълбоко вътрешно напрежение в творческия и човешки свят на Валентина Атанасова от Плевен, за да потърси услугите на художественото слово и да изрази натрупалите се несъгласия в себе си, породени от главозамайващия ход на необуздаемата нравствена разруха на нашия ген. И това авторката го е сторила по един твърде убедителен начин в сборника си от разкази „Диви вишни за Задушница“. Книгата беше предложена съвсем наскоро на читателите ни от печатница „Кентавър-66“ – гр. Плевен.

Името на Валентина Атанасова е добре известно и се ползва със заслужено уважение като талантлива авторка в родните ни литературни и читателски среди. В град Плевен тя се утвърди като авторитетен и ревностен популяризатор на наши, руски, румънски и македонски писатели и поети.

Работила дълги години като библиотекар в плевенското читалище „Никола Ракитин“, тя отрано сътрудничи със свои творби не само в местни, но и в престижни столични литературни издания. А от началото на 90-те години навлиза със силно впечатляващи самостоятелни книги в българския творчески поетичен свят. С изключително радушен прием се посрещат първите ѝ стихосбирки – „Неотменима среща“, „Натежали тайни“, „Мълчанието на тревите“, „Знамение“ и други заглавия, които я наредиха сред най-надарените творци в съвременната ни поезия. Между другото се занимава и с преводи на руски, македонски и сръбски автори. През 2020 година тя издаде една чудесна монография, посветена на Никола Ракитин – „Луната – кърваво лале“. Това е първото и единствено досега издание от този род, което обогати историята на българската литература.

Следя отблизо творческото ѝ развитие и съм приятно изненадан и от навлизането ѝ, при това на високо професионално ниво, в сферата на родната ни белетристика с появата на бял свят и на дебютната ѝ

прозаична творба „Диви вишни за Задушница“. Изданието се състои от 33 разказа, които представляват едно своеобразно тематично пъстроцветие. Те са плод на интересни съпреживявания и творчески хрумвания, но всички са пропити от дълбок хуманизъм, горещо съпричастие, състрадание и съчувствие към човека, изпаднал в беда. Във всяка една от тях авторката упорито търси и изравя потулената доброта и сърдечност в душевността на своите герои, за да извиси на подобаващ пиедестал толкова потребните ни високи човешки стойности. Тази благородна идея завладява читателите още от първия разказ „Мощите на светеца“. В него биялукбашията Ибрахим организира обир на манастир в подножието на Осоговската планина и задигат скъпоценни мощи на светец, но гори и конят му осъжда това варварско злодеяние, като отказва да тръгне обратно и това застава господаря му да преосмисли поведението си. Поведението на животното разтърсва съвестта на самозабравилния се османски властелин, който се опомня и се принуждава да върне откраднатата светиня. Нещо повече – вразумен, той изсипва цяла кесия с жълтици, като заповядва да се издигне специален паметен знак, за да напомня на поколенията за събуденото му благородство. Тази приказна легенда ни подсказва, че гори и при поробителите жестокостта е отстъпвала на човещината.

Валентина Атанасова е творец с ненаситна любознателност и сетивата ѝ са изключително чувствителни, улавят и най-малките детайли не само от нашата действителност, но изпитват неукротим пиетет и към историческото ни минало не само под българско небе, но и към българските следи извън границите на днешното ни отечество. В тази насока твърде характерен е разказът „Остров Свети Ахил“, обгърнат сякаш завинаги в прегръдката на буйна зеленина от Преспанското езеро. Авторката е щастлива, че се докосва до едно от скъпите места на отколешната българска твърдина, за жалост, останала завинаги извън границите на родината ни. Вълнението ѝ от този своеобразен живописен рай я кара да пристъпва с рядък трепет и в знак на почит коленичи със своите сподвижници пред гроба на последния голям цар на Първото българско царство – Самуил, рухнал, покосен от злощастната участ на хилядите си ослепени войници от византийския император, останал завинаги с позорното си име „Василий – българоубиец“. Наред със запознаването ни с оскъдния бит на бедните местни хорица, авторката ни пренася в невероятната красота и обаяние на околната природа, от която душата ѝ прелива от възхищение, породено от живителните краски на пленителния пейзаж. С подобен афинитет към природата писателката ни завладява и в много други свои разкази, които разкриват гарованието ѝ на изкусен словесен художник.

Творческото ѝ ползрение обаче е неразривно свързано със съдбата, нерадостните преживявания, пороците и уродливостта, които не представат да битуват в днешния ни тревожен ден. Някои от творбите ѝ са провокирани от личните ѝ наблюдения в нелицеприятното ни всекидневие, което се задъхва от недопустимо социално неравенство, заселено с бедстващи и често бездомни хорица, с които ни удостой днешна капита-

листоческа България. Типичен в това отношение е разказът ù „Самота“. Бедността и негодимът изхвърлят на улицата нещастния художник. Той търси избавление пред храма, където нощем преспива, а генем се промъква в божията обител, но и Всевишният не му се притичва на помощ. И макар че няма и коричка хлябец, за да успокоява празния си стомах, е доволен да го стопля поне с една добра дума, която жадува да получи от случайните минувачи.

Силно съм впечатлен от благородните усилия на Валентина Атанасова да ни отвежда все сред обитателите на днешното социално гръно, което ни потиска не само от присъствието си по улиците, при кофите за смет, пред гробищата, а даже и в болницата. Ето я и изтормозената селска труженичка Тана, чиито тежки, непоносими преживелици я спасяват от голямото тегло в „Среднощен спомен“. Преживяла последиците от гва адски брака, с пет деца, тя е бита го припадък от обезумял мъж и с болен, измръзнал крак търси лечение при хората с бели престилки. Болките ù са непоносими и не я оставят на мира ден и нощ. От връхлетялата я злина едгнствено ръка ù погава ведър сън, който я препраща в младите ù години на полето, което я е гарявало с грукките ù на село, с весели закачки, задявки и песни. Тези щастливи мигове, макар и насън, я освобождават поне за малко от неумолимата съдба.

Пътувайки из новия творчески свят на Валентина Атанасова, оставам удивен от умението ù да вниква в самите дълбини на душевността на разнообразния си персонаж, а това ù отрежда място сред най-ярките ни сърцеведи в днешната ни художествена литература. Нейната задача в това отношение е улеснена, защото самата тя е едгн своеобразен морален барометър. Авторката търси и намира човешката доброта дори и в поведението на животните в разказа „Сръндакът“. Да не говорим за неоценените стойности на сприятеляването на човека с примамливия горски свят („Язовецът“). Сродена с природата, Валентина я обожава и заради добронамереността и на растителния ù свят („Ступчивия вкус на къпина“).

Подобно на Диоген, Валентина Атанасова, търсейки човека днес, за да го извиси в обезчовечаващото ни общество, не остава чужда и за лошия отпечатък на престъпността върху психическото здраве на нашия съвременник. Човек наистина потръпва, когато се потопи в неспокойните страници на разказа „Кристина и слънцето“. Напразно младата Кристина е потърсила семейното си щастие в гом, разтърсван от адска жажда и ламтеж за имоти. Новият ù съпруг Фори е бесен, че бащата отказва да му припише всичкия им имот, лишавайки рогната си сестра. Обезумял, грабва тежко желязо и поваля несговорчивия си баща мъртъв на земята. Снахата е изумена и незабавно напуска окървавения гом на безразсъдния си престъпен съпруг. Съкрушена от зверската разправа, тя намира спасение в слънцето, което ще грее тъжно и през този, и през следващите дни. Поведение, което не е изолирано явление и съпътства днешните ни напрегнати дни. Затова и перото на авторката не остава безразлично към човешката неправда, ратувайки за топлина и взаимно уважение, подлага на заслужен прицел низостта и падението, унижаващи човешката личност

и нейното достойнство. Неслучайно в разказите ѝ присъстват и жени – „героини“, които лекомислено си позволяват да прибегват до всевъзможни кражби и попадат в полезрението на полицията. Тук му е мястото да се подчертае хуманната роля на хората в униформа, които намират начини да стигнат до сърцата на провинилите се наши съвременници.

В сюжетно-тематичен план, както споменах и в началото, творбите ѝ се характеризират с биещата на око многообхватност. А това се забелязва и от имената на различните разкази: „Кокичета“, „Заемът“, „Дете-индиго“, „Пироманът“ и др. И все пак, пренасяйки се в топлата атмосфера, която облъхва това четиво, което ни грабва с напористата си добронамереност, не може да не се спрем и на разказа „Човещина“, който играе една своеобразна флагманска мисия в изданието. На преген план е изведен образът на Станьо – беген, осиротял и отхвърлен от обществото човек, който пренебрегва сиромашията и си попиива, за да се разтоварва от постоянните си несгоди. Притискан от безмилостната немотия, все търси отдушник, за да изпроси някое спасително подаяние от добрия „Бабу Вали“, който ще се смили и ще му подхвърли нещо, за да го отърве от перманентните му тревоги. А гласът на милостта никога не заглъхва в отзивчивото му сърце. Човеколюбието всякога се притичва на помощ на изпадналия му в беда комшия. Подобен въздух дишат пълнокръвно и разказите „Добринка Добрева“, „Да прелъжеш смъртта“, „Объркана гуша“ и други, в които витае властно духът на добротата и човечността.

С това си определено успешно заглавие Валентина Атанасова прекращава с нескрито самочувствие в света на съвременната ни белетристика, като се е постарала да открива добротата повече сред обикновените хора.

Намирам за достойнство показаното умение на авторката да подхожда твърде професионално при изграждането на образната система, като прибегва до услугата на подходяща речева и авторска характеристика на типажа, пълноценно поднесен хармонично с победението на околния пейзаж. А това безспорно е допринесло и за емоционалния рисунък на действащите лица. Освен това, не бива да се забравя, че авторката притежава натрупан творчески опит и солидна литературна грамотност, които са позволили да ни предложи едно госта актуално четиво, което обогатява съвременната ни белетристика, особено в областта на късия разказ.

5 февруари 2024 г.

Арсо Арсов
„СИМВОЛИЧНАТА ВОЙНА“,
каквато я видя и преживя
едно момче. (1941–1944)
Втора част

ПОВЕСТ ЗА ЗАГУБЕНАТА ЧОВЕЧНОСТ

Из „Цялата история“
 Книгите различно казват и ръцете
 различно пишат – разликата е в ръцете.
 Събития,
 започнахме да сте било и не било!
 И трудно,
 притулена иззад годините,
 историята се долавя все по-трудно.
 Добре, че в паузата между двете книги
 се среща някой оживял по чудо,
 да си показва белега, да казва:
 Така си беше, стреляхме с куршуми...
Велизар Николов

ЕВАКУАЦИЯ В СЕЛО СЛИВНИЦА

7.

Композицията се изниза от покрайнините на града и пред нас се ширна софийското поле – мрачно, сиво, заснежено, безлюдно. От близките край линията къщурки се извиваше дим. Значи имаше живот в тях. Макар и близо до София тези хора не живееха в обречения град и си оставаха по домовете. А ние!?

Влакът се движеше бавно. Тъкмо колелата му запяваха познатия ни еднообразен ритъм и му се налагаше да спре. Защото на всяко населено място, независимо колко голямо е то, слизаха евакуиращи се хора с непосилен за носене багаж. За мен това пътуване беше и събитие с друго измерение. Отивах на село! За първи път!

За селски живот бях слушал само от увлекателните разкази на моя приятел Коцето. И затова имах романтична престава за него. Какво щеше да се случи оттук нататък, не знаех. Но въпреки напрежението, в което се намирахме всички, дълбоко в мен се таеше някаква надежда за

добро. Не беше ли това само една празна надежда, само едно усилие към така нужното ни успокоение след преживения ужас?

...Спирачките заскърцаха, композицията намали хода си и влакът спря на гара Сливница. Трудно се спуснахме от високите стъпала на конския вагон. На гарата – малка стара двуетажна сграда, с традиционна, но отгавна почерняла табела, на която беше изписано името ѝ – нямаше никакви хора. Слязоха и други като нас. Денят вече прехвърляше своята половина. Беше слънчев, но студен и снегът поскърцваше под краката ни. Идвахме от град, опустошен, обгорял, в който трудно се дишаше. Тук всичко ми се видя неопишимо различно. Въздухът – свеж, чист, светнал на яркото слънце като кристал. И аз, градското момче, разтворих гърди и дълбоко задишах тази непозната за мен селска свежест. Дишах и чувствах, как в тялото ми се наливаше съвсем различна, неусетена досега от мен сила.

Заг гарата ни чакаха 7-8 конски каруци на местни хора. Селяните седяха в тях, загърнати в дълги, топли ямурлуци. Вероятно са били изпратени от общината, да помогнат на евакуиращите се.

– Кой за къде е? – провикна се техният отговорник.

Хората започнаха да казват към кой край на селото трябва да отидат и човекът им посочваше „тяхната“ каруца.

– А вие за къде сте? – обърна се той към нас, останали последни.

– Тръгнали сме към Ганчо и Петра... – смънка леля ми Иванка. – Ама това беше много отгавна и не помня къде точно живеят.

– За първи път идваме тук... – обади се и майка ми.

Човекът спря поглед върху нас – седем оклюмали, премръзнали деца. После и към багажа, който не беше по силите ни дълго да носим. И се замисли.

– Е па, сега що че праїме?. Дека да ви карам? Кои са тея Ганчо и Петра?

– Имат двама сина. Гошо е по-големия, а малкият е Митко... – помъчи се да помогне леля ми.

– Двама сина? Ганчо и Петра? – замисли се човекът. – Па да не са онея от Горнята махла?

– Не знаеме, не знаеме – отвърнаха жените.

– А-а-а, они са, они са! Требе да са они! Нема други у селото Ганчо и Петра. Онея от Горнята махла, под Войнишката, до реката...

И като посочи към последната останала каруца рече:

– Е-е-е, оная оги тамо!

Отидохме до „оная“. Селянинът отметна качулката на ямурлука от главата си и ни посрещна усмихнат:

– За Горнята сте, нали? Я съм за там. Качвайте се!

Той запригържа конете с юзди, а ние един по един се наместихме в каруцата, заедно с багажа. Аз като момче, естествено, се натъквих отпред до човека, но веднага на гъската до мен приседна и братовчедка ми Тодорка. Две години по-голяма от мен, палава и малко „мъжко момиче“.

– Айде, гий-и-и! – подвикна селянинът, гръпна юздите и конете по-теглиха.

Стъпихме на пътя от София (сега има нов път) и полека, полека стигнахме до Паланка. Така местните хора наричаха центъра на своето село. Някакво кръгло пространство, в средата с внушителен паметник в чест на

падналите герои от „Сливнишката епопея“ през 1885 година. Забихме наляво покрай самотна и безформена, охлузена отвсякъде мръсна къща. „Общината“ – информира ни селянинът. Заслizaхме по улицата надолу. От двесте ни страни се редубаха дворове с малки или по-големи къщи. Някои оградени с каменни зидове, или просто с колове и плет между тях. В дворовете им се виждаха каруци, обори, купища с гюбре. Въобще, типично за западните краища село. След малко отгясно се появи продълговата сграда, с обширен двор зад нея. „Гимназията“ – пак ни информира селянинът. Продължихме да се подрусваме по заледената улица, а снегът край нас блестеше на следобедното слънце. Стигнахме малко, празно пространство, нещо като безформено площадче. Свихме надясно. Вляво от нас подминахме една двуетажна – значи богатайска къща. Веднага след нея каруцата спря пред празен двор. Някъде навътре в него се виждаше ниска къщичка. Снегът вероятно отгавна неизриван, така я беше затрупал, че единият ѝ край въобще не се забелязваше.

8.

– Те това е къщата на Ганчо и Петра – рече селянинът и слезе от каруцата.

След него – и ние. Свалихме багажа, и... вместо да тръгнем, майките ни останаха на място, като се гледаха изпитателно една друга. Вероятно се питаха, как ли ще се поберем всички в тази малка къщичка?

– Е па, айде да ви помогнем на багажо – разбухта изненадата ни селянинът и хвана двата най-тежки вързона. Всеки от нас взе по нещо и тръгнахме след него. Той правеше пъртина в снега и ние се мътрехме по нея. Стигнахме до гървена врата – по-скоро на барака, отколкото на къща. Мъжът почука. Закакахме... Никакъв отговор. Повтори, но по-силно. Отново тишина... Жените тревожно се спогледаха. Отново удари по вратата. Най-после някой я задърпа отвътре и след известни негови усилия, тя се отвори. Показа се жена, която изглеждаше, като че сега е станала от сън. Мрачна, разрошена, неумита. Обута в цървули, облечена в отгавна износено нещо като рокля, на гърба с почерняло от времето елече.

– Дойдо’те ли, дойдо’те ли? – по-скоро на себе си отколкото на нас, заговори жената. – А-а-а, убаво, убаво... Де, улазите де, улазите. Оти стоите...? – покани ни тя. Но в поканата ѝ се усещаше по-скоро съжаление, отколкото радост заради нашето пристигане.

Вътре ни посрещна тясно тъмно коридорче. По средата – две врати. Една срещу друга. Зад тях – по една стая. Петра ни посочи дясната. Влязохме всичките девет души и я запълнихме. На дясната стена имаше малка, правоъгълна дупка, запушена с отгавна немито стъкло, през което едва се процеждаше светлинка. Нямаше пог, а само замазана някога кал. Но може би специално за нас беше покрит със слама. Като замляска и запрегълца, Петра продума: „Те това е вашата стая!“. Кръстоса и мушна ръце по мишниците си, за да ги затопли. Постоя малко, погледа ни и се скри в отсрещната стая. Оставихме багажа на пода. Майките се засустиха и взаимно се питаха „Как ще я караме тука?“. Но нуждата не питаше и не чакаше отговор. По-малките казаха: „Гладни сме!“ И това сложи началото на живота ни в Сливница.

Както се хранехме прави, вратата се отвори и отново влезе Петра.

– Де, йе’лате при нас тамо, да се постоплите малко...

Без да чака отговор тръгна напред, а ние, както бяхме помръзнали от пътуването, не чакахме да ни покани отново. Още щом отвори вратата на нейната стая, отвътре ни лъхна топлина и пушек от дърва. Същата стая по размери, но с по-голям прозорец, който гледаше към двора и можеше да се отваря. В единия ѝ край имаше дървен креват. Върху него – набързо нахвърляни стари, домашно тъкани черги. В средата – коптор (ниска, малка ламаринена печка), от който идеше топлината и пушекът. От задната му страна почти до тавана се издигаха кюнци, свиваха към една от стените и се скриваха там в опушен комин. Надвесен над коптора, на ниско трикрако столче седеше и се грееше мъж на около 45 години. Облечен беше с груби, госта поизтрити шаячни дрехи, обут в църбули, заметнат с измърсен и тук-там прокъсан кожух. Не помръгна и гума не продума при нашето влизане. Леля ми Иванка го поздрави от Богдан – нейния мъж и негов роднина. Човекът смънка нещо, но си остана на ниското столче, да се грее над коптора. Този човек беше Ганчо. Всичко, което съм запомнил от него са безизразното му лице, тънкото стърчащо напред носле и очите, за които нищо не можеш да определиш – ни живеи, ни цвят. И още нещо. Той рядко говореше. И все пак, ако продумваше, то беше кратко, незавършено и неясно. И двамата с Петра бяха неграмотни. Макар да живееха близо до София, едва ли бяха ходили до нея. Нямаха представа какво ставаеше в страната. Дори в селото. Да не говорим за света. Знаеха, че има война и това бе всичко. Но кои воюват, за какво воюват, как се развива войната – за тях нямаше значение. И не ги интересуваше. Както после разбрах, единственото, което ги вълнуваше, е да има какво да ядат. А за това трябваше някой човек да им даде неговата нива „на изполица“ – те да я работят и после да делят добива. И още – да могат да си наливат вода от някой съседски кладенец, защото техният отдавна бил запушен. Имаха двама сина. По-големият – Гошо бил войник, а Митко – ученик. Изглеждаше да е малко по-голям от мен. Но кой клас беше, така и не се разбра.

Първата нощ прекарахме облечени, зарити в сламата. Завихме се с това, което носехме. И няколко стари изпокъсани черги, които Петра извади отнякъде. Така изкарахме близо седмица. Ние, децата, оглеждахме околността край „нашата къща“. Слизахме и до реката, която течеше до самия долен край на петриния двор. Казвам „петриния“, защото веднага се разбра, че Ганчо „нямаше думата“ в този дом. За всичко тя казваше какво и как да се прави в него.

Така в мръсната и студена петрина стаичка започна да тече нашият нов живот. Майките намериха отнякъде стари черги, постилаха ги върху сламата на пода и така нашите нощи станаха малко по-човешки.

9.

Не помня колко време живяхме така при Петра. Може да е споделила между съседите за нашите притеснения в малката стаичка, за трудностите, които им създаваме с присъствието си? Не знам. Един ден при нас дойде гребничък, слабичък, възрастен съсед. Той, нашите майки и Петра говориха дълго в нейната стая. После отидоха заедно някъде. Като се върнаха, казаха, че ние ще отидем да живеем при този човек, а леля ми с децата ѝ ще останат при Петра.

Взехме си багажа, слязохме долу до реката и поехме по широката пътека край нея. Минахме една къща (после разбрахме, че е на богатия Симчо Шебеко – тук хората си имаха прякори) и през една широка, порутена отдавна някогашна каменна порта, влязохме в двора на стария човек. Къщата му не беше на заможен селянин, но чиста и спретната. Едно стъпало пред нея ни въведе в тясно коридорче, в дъното на което имаше огнище. От дясната страна – стая, от лявата – също. Влязохме в „нашата“ – дясната, малко по-голяма от петрината. В левия ѝ край – двоен дървен креват, застлан с черги. На две от стените – прозорци. Нямаше печка. Оставихме багажа и гядото ни покани в тяхната стая. Там гореше същият нисък коптор, като при Петра. На единствения дървен креват седяха бабичка и сравнително млада жена. Край тях – две деца любопитно ни гледаха. Момче на около 11–12 години и малко 4–5-годишно момиченце. Още щом влязохме, жените станаха и се ръкуваха с нас. Нека кажа веднага: хората, които ни приютиха в своя дом, бяха Кръстан Зарков Колев, който за нас стана просто гядо Кръстан, неговата жена баба Гюра и снахата им Драга. За мен и двете ми сестри още на другия ден тя стана леля Драга. Момчето носеше името на гядо си, а момиченцето се казваше Виолета или Вилето, както после я наричахме. Стоян – единственият син на гядо Кръстан и съпруг на леля Драга го нямаше. Бил мобилизиран войник и изпратен с окупационния корпус в Сърбия.

Така се запознахме с тези хора. Естествено, и през ум не ни минаваше тогава колко близки ще станем един за друг и колко добри и лоши неща ще преживеем и делим заедно! Стаята, която ни отстъпиха, била на младото семейство. А другата – на старите. След като разбрали, че някакви там евакуирани при Петра софиянци са в много трудно положение, решили всички те да се съберат в едната стая, а другата да отстъпят на непознатите им хора. Пък като се върне Стоянчо, все някак ще се нагласят нещата. И дори сега, след толкова много години, като пиша тези редове и разсъждавам за постъпката на гядо Кръстан, продължавам да се вълнувам. Той беше обикновен, почти неграмотен селянин, но природно интелигентен. И преди всички изключително човечен!

Само помисли, граги читателю, ако си баща като него, а синът ти **не по желание, а насила** е изпратен в страна, където се водят боеве и всеки ден оттам може да долети най-тъжната вест? Помисли, ако той ти е оставил жена и деца да се грижиш и за тях в тези трудни военни години? И още – когато цялата мъжка работа по дома, по стоката, по нивите е оставена на твоите немощни плещи! Помисли, граги читателю, какво сърце трябва да имаш, та **сам да си създадеш** допълнителни грижи, като приютиш някакви си хора, които нито знаеш кои са, нито какви са!

Първата нощ всички се сместихме на големия креват, така напърно. Умората веднага ни надви и спяхме непробудно до сутринта. Когато отидохме в топлата стая на хазяите, баба Гюра тъкмо сваляше от коптора, току-що сварен качамак. Щом започна да го бърка с качамилката – кръгла 50–60 сантиметрова здрава тояжка, отидох при нея да ѝ помогна, както помагах и на моята майка в София. Стиснах коплето с крака, хванах го здраво с ръце и така работата ѝ стана по-лесна. Вероятно още рано сут-

ринта дядо Кръстан е изгоил кравичката и сега встрани на коптора ни чакаше пълна съгунка сварено мляко, с дебеличък каймак отгоре. Леля Драга беше наредила на масата панички, канчета, лъжици и всичко необходимо за първата ни обща закуска. Насяхахме децата и жените. Дядо Кръстан беше навън, зает с работа по двора. Много пъти след това ядохме качамак с мляко, но сладостта на тази първа закуска запомних завинаги! ...

След закуската майка ми и леля Драга започнаха да мислят, какво да сготвят за обяд. Явно между тях бе започнало да се заражда някакво взаимно доверие. Ние носехме някакви продукти. Но те не бяха и не можеха да бъдат много. Малко картофи, непълна бутилка олио, две-три шепи ориз, домашна юфка, сол и други подобни гребелии. Но разчихахме на баща ни, който щеше по-често да идва при нас и да донесе всичко, което можеше да се намери и купи в опустошената София. Постепенно, без да се говори и обсъжда, някак от само себе си се създаде необявено споразумение: каквото те имаха и каквото ние ще имаме, да се приготвя общо за всички и да се храним заедно. Като едно семейство. Беше много добре, че едната кравичка си имаше теленце. И всяка сутрин, и вечер дядо Кръстан изготвяше пълна съгунка. Баба Гюра го сваряваше и част от него подквасваше на кисело мляко. Много ми харесваше, когато започваше да „бие“ млякото, за да получи масло. Тя сипваше и прясното, и киселото в „бучката“ – кръгло, към 1 м. високо, издълбано отвътре с еднъкъв диаметър дърво. Нещо като висока, грамадна водна чаша. В нея плътно влизаше кръгла дървена плочка с дупки по нея, през които да се проточва млякото. От центъра ѝ нагоре излизаше здрава гръжка, по-дълга от височината на бучката. Това беше „буталото“. Баба Гюра хващаше тази гръжка, движеше буталото нагоре-надолу в бучката и така постепенно маслото се „избиваше“ и изплуваше на повърхността. Тя го събираше и оформяше на топка. Ние, децата, чакахме именно този момент. Всички държехме чаша или канче и тя навеждаше бучката и отсипваше от „мътеницата“ на всекиго от нас. Но не забравяше и теленцето. Занасяше и на него. И то също като нас изпиваше всичко докрай и дълго се облизваше.

Това, че вече живеех на село, за мен имаше особено значение. След толкова увлекателните разкази на Коцето за селския живот, сега и аз имах възможност да вкуся от него. И още – и аз вече си имах и баба, и дядо и то на село! И две крави си имахме, даже и теленце. Когато дядо Кръстан работеше нещо из двора, бях все около него. Внимателно наблюдавах какво и как прави. Преценявах дали и аз бих могъл да свърша тази работа, та да го отменя. Така постепенно започнах да му помагам.

Първата ми работа беше с дървата. Щом забележех, че привършват край коптора, отивах при гръвника, грабвах секирата и започвах да цепя дебелите трупчета. Отначало ми беше трудно, но постепенно се понаучих....

Започнах да влизам и в обора при двете крави и телето. Може би ми се стори, но първия път ме приеха като чужд за тях. Изринвах фъшките и ги изхвърлях върху гюбрето до вратата на обора. Кокошките веднага налитаха. А петелът, като за благодарност се изкачваше отгоре на купа, напъваше се колкото може и тържествено изпълняваше неговата си единствена песен. На кравите занасях и храна. Най-често им давах „шашанье“.

Така тук наричаха сухите царевични стебла. Обичаха ги много. Но най-приятно им беше, когато ги чешех с ръбестия гребен. Тогава извъръщаха глава към мен, гледаха ме кротко и като ги погалвах по главата, облизваха ръката ми за благодарност.

И друго нещо като задача ми възложиха жените. Да донесам вода в големите стомни – за пиене и за готвене. Вода се наливаше от кладенеца на Джавалиите, които живееха през няколко къщи от нас. Бунарът беше извън двора им, близо до реката. Веднага грабнах гвете наистина големи стомни и тръгнах да излизам. Леля Драга ме погледна някак закачливо и продума:

– Па гледай тамо около бунаро, ако има мо'ми, дошли за во'да, не мой да земеш да им напиеш водата...

Не можах да разбера какво точно иска да ми каже леля Драга, затова я попитах :

– Че защо трябва да пия от тяхната? Нали ние си носим за нас! Ще си пия от нашата!

– Е, оно така е. Ама не мой да ти ареше някое момляче, па да ти се заще да ѝ напиеш водата... – смеят се жените.

Смее се и дядо Кръстан, но се обръща с присторен укор към тях:

– Я го оставете момчето, що сте се фанали за него! Ти, Арсо, не ги слушай них. Они си немаат друга работа.

Послушах дядо Кръстан, взех гвете стомни и тръгнах. Но все се питах какво означава тази дума „напиване“. И не щеш ли, отгалече видях три-четири момичета край кладенеца, дошли също за вода. Ами сега?. И както си бях срамежлив, зачудих се какво да правя? Като отида до тях, трябва ли нещо да им кажа? Ама какво да е то, като не ги познавам? ... Да се върна обратно, никак не върви... Нали вече ме бяха видяли със стомни в ръце, значи, идвам за вода!... Продължих напред, а те там си говорят нещо, обръщат се към мен и все се смеят...

Дойдох някак до бунара. Застанах встрани, с което исках да им кажа „хайде, първо вие си налейте, а после и аз след вас“. А те ме гледат, пошепнат си нещо и се смеят. Това още повече ме смущава. Стоя встрани и чакам с наведена глава от срам. Те въртят синджира, вадят вода, наливат стомните си, хвърлят ми погледи и продължават да се кискат. Една от тях ме подкани:

– Айде, йела и ти да си налееш! – и ми правят място до кладенеца.

Няма как, щом ме канят, трябва да отида. И отивам. Но на всичкото отгоре притеснението ми става още по-силно, защото за първи път ще вадя вода от кладенец. А те стоят и чакат да видят, как ще се справя. Както и да е, хващам аз кофата, придържам с ръка синджира и бавно я пускам надолу. Но за беда той се отплесва от ръката ми, макарата, на която е навит, се завърта, заскрибуцва и кофата полита надолу.

Плясъкът ѝ във водата се сля с подигравателния смях на момите. Опитах да напълня кофата голу, но все не успях. Тогава една от тях гоиде при мен, побутна ме встрани, размърда синджира и бързо-бързо напълни кофата. Извади я горе и ми наля вода в стомните. Взех си ги и засрамен си тръгнах. Още щом влязох вкъщи и ги оставих на пода, заявих:

– Повече за вода няма да ходя!

10.

Януарската зима си беше истинска януарска зима. Облеклото ми, макар и доста извехтяло, вършеше своята работа и ме топлеше. Но обувките ми бяха в окаяно състояние. Прихванати с тел за кожата и подметките, макар и протрити, те все още се държаха, но не топлеха. Затова над памучните чорапи увивах всевъзможни хартии. Бяха ми казали, че не пропускали студа. Върху им надявах старите вълнени чорапи на баща ми и така донякъде задържах топлината. Дядо Кръстан съчувствено гледеше на тези мои изобретения и един ден ми каза:

– Слушай, бе момче, ако ти направя едни опънци, че ги носиш ли? Они че ти топлят повече от тая обуца, гека имаи!

Никога не бях носил опънци. Дори не знаех как се връзват и прикрепват към краката. Но гледах, че местните хора ходеха обути в такива. И Кръстанчо, и малката Виолетка. Особено на нея ѝ отиваха новите малки опънчета с шарените чорапки, натъкмени като за малко „момляче“, както казваха тук.

– Па защо да ги не нося, дядо Кръстане – отговарям и вече се виждам в нови цървули с топлите чорапи на баща ми.

– Добре, я че ти направя, само тебе да найдем по съседите свинска кожа, оти ние немамо – не гледаме пра'се.

Милият дядо Кръстан, така и не можа „да найде по съседите“ кожа и аз продължих да студувам през цялата зима.

Един ден, на празното пространство, точно пред къщата на баба Съвета, заби барабанче и леля Драга ми каза:

– Тичай да чуеш, какво че каже расилнио от общината!

Затичах се нагоре през „гумното“ (гворната ливада), излязох на празното пространство и виждам един нисичък, пълничък, брадясал човек, в износени шаячни войнишки грехи, препасал пред себе си барабанче и угря по него с две дървени палки. С това иска да каже „Елате, бре хора, оти имам нещо важно да ви кажем!“ И наистина, от близките къщи придойдоха хора и всички застанахме да чуем „важното нещо“. Расилният от общината спря да бие барабанчето, събра палките в едно и ги мушна в пояса си отпред. Оттам извади някакъв лист, разгъна го и като се прокашля за авторитет, с висок глас зачете:

– Ва-а-ажно собце-е-ение!... Всички софиянци, що са ева...ева-а...ева-а – тази дума определено го затрудни, дълго се взира' в листа и накрая изрече – що са ева-кура-ни... пак се загледа в листа и накрая отсече: – а бе тия, гека са бегали от София. Та да гойдат тиа у общината да им дагеме каруца заедно с коньете и човеко, та да идат у София, да си докарат що сакам от'дома. Требе да гойдат, та да им кажем, кой че ги кара.

И като повтори още веднъж съобщението, извади палките от пояса и заугря барабанчето за финал.

На другия ден с Митко Ганчин се отбихме в общината да научим „кой човек че кара нас у София“. А вечерта отидохме при него, да се уговорим, защото аз трябваше да го водя. Голям гвор, ограден с висок каменен зид, с тежка порта по средата. Отвори ни едно от децата. На къщната врата излезе жена. Казахме ѝ кои сме и за какво сме дошли. Без да се покаже, отвътре се чу гласът на стопанина:

– Утре рано, у пет часо, момчето да гоїде тука, та да ми показва пато у София.

Помислил за мен, Мумко се пробикна към гласа отвътре:

– Па да земете да дадете нещо топло на момчето – я кожух, я некој ямурлук, оти оно е градско момче, да гем... Не мой да го оставите да озъбнее (да студува) по пато! – и пак изпопържи с неизменното за сливничани „да гем!“.

– Добре, добре, че земем, че земем, да гем – отвърна онзи.

Така уговорката завърши.

Прибрах се в къщи и започнах да преживявам утрешното ми дълго пътуване. Да оставим, че разстоянието беше цели 30 километра. Но през студена януарска нощ, на конска каруца – това ми предстоеше за първи път и, естествено, ме плашеше. Все пак, успях някак да погремна малко, но майка ми – едва ли! Приготви ми най-топлите грехи, с които разполагахме, и сигурно е бугувала от страх да не пропусне събуждането ми навреме.

В уречения час бях вече при човека. В двора той запрягаше двата коня към каруцата, а вътре в нея видях голям ямурлук, две черги и два-три чувала, натъпкани със сено – храна за конете. Качих се в колата. Селянинът ми помогна да облека ямурлука и като посочи чувалите, наредени един до друг, рече:

– Айде, сега легай тука върху них и се увий с чергите.

Завих се добре и веднага почувствах прилив на топлина и приятния мирис на сено. Той седна отпред на дъската. Наметна своя ямурлук, но се изправи, прекръсти се, седна отново, дръпна юздите и каруцата затрака по калдъръмения двор. Отзад се чу глас:

– Е, айде на д’обър ви път!

Излязохме на улицата поехме към Паланка – центъра на селото. То спеше притиснато от студената зимна вечер. През погледа ми смътно преминаваха в тъмнината притихналите, отрупани в сняг къщи. Понякога пролайваше куче, събудено от тропота на каруцата по неравната замръзнала земя. Стигнахме центъра и като забивахме надясно, за да стъпим на пътя за София, вляво се очерта силуетът на високия паметник, напомнящ за „Сливнишката епопея“. Преминахме моста над малката река, която протича под боровия хълм и излязохме от селото. Бях се свил в дебелия ямурлук и забит с вълнените черги, не усещах студа. Конете бяха млади и силни, добре охранени. Теглеха равномерно и през целия път не се умориха. От време на време селянинът им подвикваше и те преминаваха в лек, дълго неспиращ тръс. Поуморени, те сами се връщаха в по-спокоен ход. Човекът ги оставяше да си отпочинат и отново ги подканяше да бързат. Сгушен на топло, в полусън долавях тропота на копитата им по замръзналия път. Също и онова неповторимо и характерно за конете пръхтене, което още повече ме унасяше в съня. Това нощно пътуване сякаш ме потопи в някаква вълшебна нощна приказка, напълно непозната досега за мен, градското момче.

Събудих се от нея, когато едва беше започнало да се развиделява. На пътя не срещаме почти нищо друго, освен някой забързан военен камион. Денят вече просветваше, когато започнахме да навлизаме в покрайнините на София. Реших, че е време да напусна уютното си местенце. Станах и

увит в ямурлука, седнах на дъската до човека. Започнах да го направлявам по пътя към дома. София беше неузнаваема – черна, мрачна, порутена, безлюдна. Бездомни кучета и котки, уплашени и гладни, се стрелкаха сред развалините да търсят храна. Помислих си за нашето коте, което обичаше да го галя в скута ми и доволно да мърка, като премигва със зелените си очета. Изчезна след нощната бомбардировка и повече не го видяхме. Какво ли беше станало с него? Дали бомбите или някое прегладняло куче... Не ми се искаше дори да си помисля...

Стигнахме до нашата къща. Човекът загърна изпотените коне с чергите и остави сено то пред тях. Зарадван, баща ми ни покани в тясната кухничка. Печката бумтеше и от тенджерчето върху нея идеше мирис на липа. Топлината ни подкани да се разсъблечем.

– Приготвил съм ви липов чай и малко сирене, но с купоните не можах да купя хляб – фурната спря да работи.

– Нема нищо – прекъсна го селянинът. – Я съм донел и леб, и сланина.

Свали торбата от рамото си, бръкна в нея и остави на масата всичко, което имаше. Похапнахме, постоплихме се и се захванахме за работа. Баща ми беше разглобил железния креват, беше завързал на генк два юргана и две одеяла. Започнахме да товарим каруцата. Взехме примуса и шишето с газ за него. Останалите в бараката възлища пренесохме в каруцата. Не забравихме картофите, лецата, киселото зеле, заровения в земята праз лук и други храни, които имаше у дома. От нашата „библиотека“ – старо сандъче в бараката, в което със сестра ми Мария си гържехме книжки, изучавани в училище – взех няколко, за да има какво да си четем. Всичко това извършихме много бързо, за да не ни изненада тревожният рев на сирените, което обикновено ставаше около обяд. Събра се госта багаж. И за да не мълчим конете, ние с баща ми решихме в Сливница да се приберем с влака.

11.

Когато уморените коне спряха пред дома на дядо Кръстан, бяхме много радостни. Вече ще спим на два кревата, ще се забиваме с юрганите и одеялата и ще ни бъде по-топло. А от донесените продукти майка ми и леля Драга ще пригответ по-различни обеда от досегашните. Това, разбира се, зарадва най-много нас, децата. Но качамакът на баба Гюра и млякото, което дядо Кръстан доеше всяка сутрин и привечер, си останаха наша основна храна. Мляко се даваше и на телето, което видимо порастваше с всеки ден. И когато с двете крави го подкарвах до реката да се напоят с вода, то се разиграваше и припкаше край тях. Засилваше се изведнъж напред, спираше внезапно и отново готичваше до майка си.

Вечер всичките девет души (а когато и баща ми беше при нас – десет) се събирахме в стаята на... не казвам хазяите, защото те никога не показваха, че са такива. Бързо се сближихме с тях и заживяхме наистина като едно семейство. Всичко, което те имаха и което баща ми донасяше от София, ставаше общо, без да се смята кой какво е дал. Единствената фурна в центъра на селото, макар и не всеки ден, продаваше хляб. В няколко други малки магазинчета по главната улица можеше да се купи и нещо

друго за ядене. Баща ми, рискувайки живота си в София, изкарваше по някоя лев и с тях майка ми обикновено пращаше мен до Паланка, да пазарувам.

Вечер всички се събирахме в стаята на дядо Кръстан. Там, точно в средата ѝ, гореше единственият коптор в къщата. Всеки си имаше свое място, където седяше. Майка ми, леля Драга и Кръстанчо – на гърбения креват. Двете ми сестри, Вилето и аз – на трикраките столчета. А дядо Кръстан и баба Гюра – на двата единствени високи стола. В тенекиения коптор пращяха и пропукваха нацепените от мен гърба. Проточилите се през цялата стая кюнци излъчваха приятна топлина. Мирис на горящи гърба изпълваше стаята и допълваше оная непозната ми дотогава романтика на зимните селски вечери, край горящите огнища.

В такава една вечер, без да зная как и защо, нещо ме накара да стана, да отида в нашата стая, да взема една от книжките, които донесох от София. Върнах се, преместих столчето си по-близо до коптора, придърпах газената лампа към мен, повдигнах фитила ѝ, за да имам повече светлина, и им рекох:

– Сега ще ви прочета нещо... – и започнах да разлиствам книгата.

Като помислиха, че става дума за приказка, Султанка и Вилето веднага се прилепиха до мен. Другите останаха в любопитно очакване – какво ли ще е това, което искам да им прочета?

– „Пог изото“ от Иван Вазов – изрекох заглавието.

– А!... Я гледай ти! – възкликна доволен дядо Кръстан и забелязах как малките му уморени от годините очи се втренчиха в мен.

Така започнаха нашите „литературни четения“ край бумтящия коптор. И всяка вечер, преди да разтворя книгата, те бързаха да ми припомнят докъде сме стигнали и нямаха търпение да разберат по-бързо какво ще се случи по-нататък. Дали двамата турци, които са влезли във воденицата на дядо Стоян, ще разберат, че в нея се е скрил и Огнянов; дали слепият Колчо ще успее да стигне преди заптиетата в църквата, за да го предупреди; дали чорбаджиите ще направят нещо лошо на учителката Рада, когато на годишния изпит нейната ученичка Събка пред всички нависоко изрича, че от турското робство ще ни освободи „Дядо Иван“ от Русия!.. Четях аз „Пог изото“, а те – и малки, и големи – преживяваха всичко, което писателят разказваше. Всеки образ за тях се бе превърнал в жив човек, всяка случка – в истинска. Затова, когато в романа достигахме до някой напрегнат момент, усещах как те притихваха и замираха в тревожно очакване, дали всичко ще завърши добре, или ще се случи най-лошото. И когато героят успееше, чувах как дядо Кръстан възкликваше:

– Брей... брей... брей!... Ама, че работа, брей... Добре, че всичко се размина...

Така, сравнително спокойно, започна да тече животът ни на село. Тук не свистяха сирени, не падаха бомби. Но останалите в София живееха в очакване на следващия ужас. Не знаеха, кога точно ще ги връхлети, но атаката можеше да се завихри всеки момент. И през деня, и през нощта. Сякаш и въздухът в София трептеше в очакване на предстоящата беда. Баща ми споделяше – нощем си лягал полуоблечен. До него винаги била раницата с всичката храна, която имал, с шише вода, както и най-важните

документи. Целта била колкото може по-бързо да се измъкне от града, преди самолетите да започнат да сеят смърт.

Следващото нападение стана на 24 януари 1944, пак по обяд.

– Но се случи нещо невероятно – споделяше баща ми, щом се прибра при нас. – Когато сирените зададоха тревога, макар и мъгливо навън, все пак нещо се виждаше. Побягнах към „Факултета“, преминах ж.п. линията и се скрих в боровата горичка. Да е минало, да е минало... 15-20 минути. А през това време, за наше щастие, се спусна гъста, непрогледна мъгла. Нищо не се виждаше. Наг нас вече се чуваше злобещият грохот на самолетите, но градът беше напълно скрит. Тези отгоре не можеха да се ориентират дали ще изсипят бомбите си върху хората в града, или те ще паднат извън него. Започнаха да кръжат, в очакване да просветне. Не зная колко време слушахме страховитото бучене на моторите им, но по едно време техният шум почна да намалява. Вероятно от командването са им съобщили, че скоро не се очаква вятър да разсее мъглата. Така и този път мъглата ни спаси.

Спасила е тези, които са били в София. Но наг Враца било ясно. Злобещото ято се насочило към нея. Налетели на вълни и изпразнили търбусите си. Убили хора, разрушили домове. Не стига това, но като си тръгнали, стреляли по хората от околните села.

12.

След особено жестоките две бомбардировки на 10-ти и вечерта срещу 11-ти януари, внушаваната от правителството илюзия, че обявената война на тогавашната антихитлеристката коалиция ще бъде само „символична“, напълно се изпари у хората. В нея вече влизаха 48 държави от целия свят! И все повече ставаше ясно, че Германия губи войната, а заедно с нея и България. Едва на 25-ти януари побегналите главно в Чамкория (Боровец) и по цялата страна депутати и членове на правителството, успяха да се попомнят и да се съберат в Народното събрание, за да решат какво да правят. Ще цитирам части от споменатата в началото книга на колежата Кирил Янев, работил с парламентарния архив и от това заседание.

„Това е 32-то поредно заседание, денят е вторник. Отбелязано е – председателствува Христо Калфов. Часът на откриването – 15.40. В скоби е записано: *„Поради разрушаване на южната част на сградата на Народното събрание и причинените големи повреди в заседателната зала от въздушните бомбардировки над София през деня и през нощта на 10 януари 1944, заседанието става в залата на мнозинството“*. Влизането на министрите начело с министър-председателя Добри Божилов е посрещнато с ръкопляскания, „Ура“! и „Браво“. Депутатът **Петко Стайнов** – демократ (да не се бърка с композитора) извика: *„Защо викате „браво“? На кого? За какво?“*. Но няма кой да чуе, нито да му отговори“.

В своето изложение министър-председателят Добри Божилов казва, че е много развълнуван от положението, в което страната е изпаднала след нанесените удари от англо-американските въздушни сили и продължава: *„...За лишен път аз трябва да подчертая... че нашият народ не е дал повод с боеви действия или с нещо друго, за да бъде нападнат по този*

начин...“ По-нататък отново повтаря: „...За лишен път аз трябва да подчертая становището на България, че не можем да намерим нищо, в което тя се е провинила, за да бъде по този начин нападената и за да ни се плаща смърт и разрушение...“

Със словесни увъртания Добри Божилов се мъчи да оправдае присъствието на нашия окупационен корпус в Сърбия, където фашизирани офицери избиваха бойци на тамошната съпротива. Той и дума не казва, че предоставихме нашата територия за нападение срещу съседите ни – сърби и гърци. Че от нашите пристанища тръзваха снабдителни конвои, които доставяха всичко необходимо на немската армия, за да воюва в Съветския съюз. Не казва нищо и за трагедията на евреите в България.

И отново депутатите ръкопляскаат, но няма го оня ентузиазъм от декември 1941, когато със ставане на крака и с многократно и мощно „ура“ обявиха война на Англия и САЩ. А според договора между страните от антихитлеристката коалиция това означаваше, че обявяват война на всичките 48 страни в него. Нямаше ги и пълномощните министри на Германия и Италия, които им отвързаха с фашисткия поздрав – вдигната напрег ръка. И сега депутатите стават прави, но с набедени глави, за да почетат паметта на хилядите невинно загинали хора – жертви на онази война, която гръзко и наивно ни се представяше от същите тези депутати, че ще бъде нито повече, нито по-малко само „символична война“.

Един-единствен депутат виждаше истината и има' смелостта да стане и да им я каже. И той беше, споменатият вече Петко Стайнов – един от тримата демократи в опозиция: „Текстът на Тристранния пакт... не ни задължаваше да обявим война на Америка, нито на Англия... а защото такова беше искането на Германия. Ония от народните представители, които тогава демонстративно гласуваха обявената война на Америка, не са си давали сметка за последиците от това съдбоносно решение. **Войната бе обявена от нас на Америка, а не обратно. И престъпно безумие беше да се твърди, че това нямало да бъде ефективна, а само някаква символична война. Господа! Символична война няма. Войната е война.** И ние вече имаме доказателства, че войната ще се води с всичката суровост, с която се водят войните... И ние не трябвахме през 1941 година, както не трябва и сега, да си правим илюзии по този въпрос“.

По-нататък Петко Стайнов повдига и един друг не по-малко важен въпрос. Ние го видяхме по улиците, когато с тежкия за детските ни сили багаж, едва се мътрехме към гарата, за да се евакуираме: „...Аз считам, че се налага на правителството незабавно, с всичката необходима суровост да предприеме анкета и да наложи неумолими санкции: затвор, уволнение и лишаване от заплата на ред български чиновници. Първо, това трябва да се направи по отношение на всички, които бидейки отговорни държавни служители, особено висшите, безразлично от кое ведомство, се измъкнаха от поста още в първия ден на бомбардировките и не само дадоха лош пример на останалото население, но внесоха смут в изпълнението на държавната служба и дори парализираха функционирането ѝ със своето бягство. Щом тия хора с повече отговорна държавна служба, която функционира за обща полза, щом им се плаща от държавния ковчег за нея,

тези лица с риск за живота си неотклонно, като войници на поста си, е трябвало да стоят на разположение на държавната власт, а не първи да се разбягат, и то най-често с разполагаемите от тях държавни превозни средства и едва сега, след 10-15 дни, се прибират като мокри кокошки, за да си получат заплатите“.

В такъв дух протича 32-то заседание на Народното събрание. Преданите на Хитлер управници не виждаха, или не са искали да видят фаталните си грешки. А какви решения взимат на това заседание?... Продължават си мандата в Народното събрание, не за още една година, каквото предложение е направено, а за неопределено време. Също така приемат и нещо много характерно за политиката, която водят срещу своя народ. Създават специална жангармерия, която да се бори срещу съпротивата в страната. Защото с напрегването на Червената армия тя все повече укрепва. В жангармерията влизат най-фашизираните офицери от армията и полицията и то срещу високо заплащане. Дадено им е най-модерното оръжие, което има страната. За всяка глава на убит партизанин решават да се дава по 50 000 лева. Ето защо, тази жангармерия не се спираше прегушно. Убиваше не само партизани, но и запозозрени помагачи. Заедно с техните бащи, майки, жени и деца. Изгаряше къщите им. Без всякакъв съг – единствено по решение на офицера, който провежда акцията. И това ставаше през 1944 година, когато и за най-обикновените хора беше напълно ясно какъв ще бъде краят на тази война. Защото нищо не можеше да спре погрома над немците в Русия. А вече се очакваше да бъде открит и Вторият фронт във Франция, подготвян отдавна от Англия, САЩ, Канада и другите страни от антихитлеристката коалиция.

13.

В това тежко и напрегнато време животът в Сливница не се различаваше особено от подобните на нея села и малки градчета в страната. Както винаги работата на стопаните през зимата беше главно около животните, да нацепят дърва за огрев, да свършат нещо по двора и къщата. Жените – да приготвят храна за през деня. Ако брашното не е свършило, да омесят и да опекаат хляба, да донесат вода от бунара. Особено важно беше да се пести горивото за газената лампа, защото трудно се намираще. Повечето хора в селото не бяха богати и едва преживяваха в това напрегнато военно време. Както в цялата страна, така и тук стопанският живот беше замрял. Но имаше хора, които печелеха точно от тази обстановка. Тези, които успяваха да се гоберат до местните власти – като кметове, бирници и всякакви други общинари. Или търговци и снабдителни на държавните служби – предимно военни и полицейски. За тях това време беше „добре дошло“ и се превърна в „златна мина“. Те трупаха своите богатства сред недоимъка, нищетата и бедността на останалите. И, което беше най-отвратително – за сметка на жертвите, давани предимно от обикновените хора. Точно за такива „изедници“, както хората ги наричаха, партизаните нападаха отделни села и малки градчета и ги ликвидираха. В западните краища на България се разказваха легенди за известния партизански командир Славчо Трънски. От него местните

хора очаквали и закрила, и отмъщение, също както в турско време са чакали от войводите и комитите. Чул съм сливничани да разказват колко неуловим бил този командир. Слизал сред хората, даже обядвал в някоя местна гостилница и като си тръгвал, оставял под чинията бележка: „Тук обядва Славчо Трънски“. А в София действаха бойни групи на съпротивата.

Но това, което рязко отличавахе Сливница от другите села беше присъствието на „25-ти Драгомански полк“, който от години се беше настанил тук. Казармите му бяха след селото, вляво на пътя, който водеше от София до граничния пункт със Сърбия – Калотино. Освен шосето, край селото се проточваше и жп линията. Те имаха стратегическо значение, защото ни свързваха с Европа. Близо до центъра на селото съществуваше военен клуб. Той беше вдясно на пътя, преди казармите. Заемаше двуетажна къща със сравнително голям салон. Вероятно, в добри времена офицерството си е устройвало балове в него. В определен ден от седмицата сега той се превръщаше в кино. Наредждаха столове за публиката, а на сцената опъваха бяло платно. Забележително беше, че в селото имаше и гимназия за младежите от Сливница и околните села. Онова, което ме впечатляваше беше не сградата, а обширният ѝ двор с нормално по размери футболно игрище в средата, с две гървени врати. Около него имаше писта за бягане. Разбира се, без настилка – само тук-там погравнена земя. На двора – лост, халки, върлина и въже за „набиране“ с ръце. А до тях – трап за висок и дълъг скок. Но безспорно, най-забележителното в селото беше паметникът на падналите в Сръбско-българската война през 1885 година. Той прави и сега силно впечатление на всеки, който за първи път влиза в Сливница.

Тогавашният „25-ти Драгомански полк“ съставляваше основата на окупационния ни корпус в Сърбия. Неслучайно негов командир беше небезизвестният полковник Монеv. Още като млад офицер, той се бил прочул с жестокостта си, а сега и с разстрелите без съг на войници с леви убеждения. В Сливница, а и в окупираната от неговия полк Сърбия, Монеv беше всичко. Думата му не търпеше възражение. Каквото кажеше, се изпълняваше безпрекословно! Полковник Монеv беше страшилище за всички – военни, полицаи, общинари, търговци, учители, ученици, обикновени хора и който и да било друг.

Веднъж бях отишъл в центъра на селото. Вероятно да купя хляб, ако случайно има във фурната. А и нещо друго за храна от няколкото магазинчета наоколо. Намирах се недалеч от паметника – на пътя за София. Денят не беше така студен и много от местните хора бяха плъзнали из центъра и край общината да си свършат някаква работа. Изведнъж настана оживление. Хората панически се втурнаха да напускат главната улица, да се скриват в магазинчетата по нея, или да бягат от центъра към страничните улички. Попитах местен човек „Какво става, какво става?“... Той дори и за миг не се спря, а в движение ми извика: „Монеv,... Монеv иде!“ и сви край общината нагоду към реката. Като не познавах още нещата в селото, чудех се защо е тази паника. Но си рекох, щом всички бягат и аз трябва да бягам. Най-близо до мен се оказа единствената малка сладкарница точно на ъгъла, където сега има просторен, но занемарен хотел. Мушнах се вътре и зачаках да видя какво ще се случи. Другите хора в нея също се бяха притаили в очакване.

Откъм страната на казармите по вече опустялата главна улица се загаде луксозен файтон, теглен от два охранени коня. Като доближи сладкарницата, видях в него отпуснал се на задната седалка немного пълен, явно с висок чин офицер. Отпреде между краката му стърчеше изправена сабя, на която с двете си ръце се беше облегал. На отсрещната седалка го придружаваше млад офицер. Файтонът прочатка край нас и след малко се чу да спира.

– Отива при Цоло! – тихо ни рече сладкарят.

Не знаех кой е Цоло, но щом споменават със страх името му, значи е важна личност в селото. Още повече, че самият полковник Монеv го посещава!

Така за първи път разбрах и зърнах за миг страшилището Монеv. Вторият и последният път е толкова гързък и отбратителен, че и до сега не мога да го изтрия от съзнанието си. Но... няма как!... Трябва да го разкажа. Не сега, а по-нататък.

Вероятно Монеv беше освободил файтона, защото той премина обратно по главната улица и се загуби в посока към казармите. Едва тогава хората започнаха да се появяват, но не се задържаха на главната, а бързаха да се приберат у дома.

Попитах сладкаря защо е този страх от Монеv? Вместо отговор, на свой ред той ме попита:

– А ти, момче, откога си в селото?

– Ами, от около месец – рекох.

– Затова не знаеш. От Монеv всичко може да се очаква. Както сега във файтона, като види нещо, което не му харесва, чука със сабята си войника по гърба и той знае, че трябва да спре. А да не му хареса нещо, този човек винаги ще намери. Било на военен, било на стражар. Я не му козирували както трябва, я копче по униформата им не било закопчано. А и към нас обикновените хора – или сме го погледнали лошо, или не сме го поздравили както трябва, или не сме му махнали с ръка. Слиза долу и, ако е ядосан и от нещо друго, може и шамар да ти зашлеви. А ако си военен – и някоя сабя по гърба си да изягеш.

Слушах сладкаря и сега разбрах, защо беше тази паника по главната улица и защо бягащият селянин уплашен ми отговори само „Монеv, Монеv иде!“

Като споделих с дядо Кръстан случилото се в центъра, той ми рече:

– Да не ти дава Господ, Монеv да те нарочи за нещо. Свършено е с тебе! ...Рано или късно ще те унищожи. – И като снижи гласа си, приведе се към мен, сякаш да не го чуе някой и прошепна: – Говори се, че на бунището в казармата сам разстрелвал войници... Ей така, без съд... Само по негово решение! – и поклати глава, като да ми казваше: „Сега разбра ли, защо бягаме от него!“

След толкова години, когато пишех тези редове, отидох в Сливница и се срещнах с възрастни хора, за да уточня някои факти от тогавашните събития. За моя изненада един от тях неочаквано каза, че Монеv не бил толкова лош човек. Дори бил справедлив. И ми разказа две случки, на които той бил свидетел.

Къщата му била близо до казармите. В една от стаите си пуснал да живее млада и красива учителка, тъкмо завършила университета в София. Млад офицер от полка се влюбил в нея и вече отношенията им отивали към

сватба. Често идвал в нейната квартира и щастливи обмисляли бъдещия си живот. Веднъж останал да ношува при нея. Но за зла участ, точно тогава Монев го потърсил за нещо. Дигнал се посред нощ и право при момичето. С ритници разбил вратата на стаята ѝ, свалил колана си и още в леглото започнал да удря младия човек. Биел го и крещял защо не е в казармата, а при някаква шафрантия. Така за миг от офицерската чест на младежа не останало нищо! Ти, драги читателю, помисли и оцени както намериш за добре постъпката и на полковника, и на младия офицер. А сливничанинът направо отсече: „Не можем да кажем, че Монев беше лош. Он много гържеше за дисциплината! Даже беше добър човек“. И приведе втория си пример. Минавал Монев покрай киното и забарил група деца пред него. Попитал ги, защо не са влезли вътре да гледат филма? Отговорили му, че нямат пари за билет. „Така ли?“, рекъл им той. „Я, елате с мене!“ и наредил веднага да бъдат пуснати без билет. Опитах се да не се съглася с възрастния човек. Но той гържеше на своето. Какво да се прави – всеки си има свое мнение.

Ако Монев беше военния диктатор, то Цоло беше икономическия властелин в селото и околността. Чувстваше се силен, защото заг него стоеше Монев. Свързваха ги „галаверите“, които вършеха заедно. Единственият търговец, който снабдяваше полка на Монев, беше Цоло. Нямаше, а те и не допускаха друг да влезе в тяхната доходна игра. На главната улица имаше един-единствен магазин за месо. И той беше на Цоло. Негови хора обхождаха селата и търсеха стопани, които имат животни за продан. Да ги купува можеше само Цоло чрез тези негови хора. Цените, естествено, определяха те. Защото, както казах, за конкуренти нямаше място. Основната част от закупеното месо се заделяше за полка на Монев, а каквото останеше, се предлагаше в магазина. То и без това тук малко хора купуваха месо за вкъщи. Цоло снабдяваше полка не само с месо, но и с всякакви други храни, каквито хората му успяваха да „изтъргуват“ от селата. Сами се досещате, как са се оформяли документите в тази голяма търговия. Полкът беше многолюден, а и все повече, и повече хора биваха мобилизирани в него. За всичко това бяха нужни огромни суми, което означаваше и огромни печалби за Монев и Цоло. Ето защо, тях ги свързваше такава вярна гружба, от която се плашеха всички.

Особена личност в селото беше и синът на Цоло. Казваше се Боко. Забележете и какви странни имена са имали и бащата, и синът – Цоло и Боко!.. Беше към 23-24 годишен. Имаше самочувствие на човек, за когото няма ограничения. За неговите своеволия се носеха много приказки. Вероятно е бил ръководител на местната организация „Бранник“. А за фасон – и на легионерите. Или просто се изживяваше като селски подражател на лидер от „Hitler Ugen“ (Младежката организация на Хитлер). Видях го веднъж, яхнал силен кон, да се завръща от „Опицетското бламо“. Премина жп линията и на галоп долетя до центъра на селото, като през цялото време стреляше с пистолет във въздуха. Беше облечен изцяло в черни грехи. За какъв се вземаше в този момент, не знам. Но хората гледаха да бъдат по-далече от него!

Мисля, тук е мястото да разкажа, как гружбата между Монев и Цоло се докосна и до нашето семейство. Това стана някъде по средата на престоя ни в Сливница.

Световната икономическа криза отпреди войната естествено засегна и България. Напълно замря всякакво строителство. Работниците от този бранш, в който беше и моят баща, останаха без работа. Петчленното ни семейство беше обречено на глад. Кварталният месар съжалил баща ми и го наел като жива сила да задвижва мелачната машина в магазина му. Плащал му в натура – малко месо, колкото да не гладуваме. Въртял баща ми машината, но се вглеждал и в работата на собственика. Така с времето постепенно усвоил неговия занаят. Като преминала кризата, явил се на изпит, получил майсторско свидетелство и добил право на собствена дейност. Вероятно е взел паричен заем от банката, или от месаря и на „две крачки“ от къщата, където живеехме, открил малко магазинче. Когато в селото видял месарницата на Цоло, без да знае с кого ще си има работа, предложил да му продаде няколко топчета останала му специална хартия, в която увивал смяното месо на хората. Без съмнение бил останал без пари и искал да си помогне в издръжката на семейството. Пазарлъкът станал, но в този месар от София Цоло видял голяма заплаха от конкуренция. А баща ми нито имал намерение, нито имал възможност да разкрива търговска дейност в селото. Но Цоло бил нащрек. Чакал да види накъде ще тръгнат нещата. Изглежда се уморил да чака и след месец изпратил един от хората си в къщата на гяро Кръстан. Разбира се, след като се уверил, че баща ми е в селото. И му направил първото предупреждение – да не смее да започне каквато и да било търговска дейност в Сливница! Защото нищо добро не го чакало. Баща ми решил, че са го объркали с някого. Съвсем спокойно им обяснил, че дори и не си помисля за такава дейност. Но те си знаели своето. И мине се, не мине седмица, друг от цоловите хора идвал и за пореден път, все по строго, и по-строго го заплашвал, че не само той, а и семейството му ще пострада. И баща ми не издържал. Бомби, не бомби, взел решение да се върнем в София. Чух го един ден да казва на майка ми:

– Ценке, тук вече живот за нас няма! От тези хора може всичко да се очаква. Да грабваме децата и да се връщаме, пък каквото стане...

Така преждевременно се прибрахме в София. Но да прогължа разказа си последователно.

14.

Изнизаха се студените януарски дни заедно с най-кръвавите бомбардировки. Дочакахме февруари и се питахме, какво ли ще ни донесе той? Особено на баща ни в София. За щастие бомбардировки нямаше. Но общото напрежение оставаше. Все повече млади хора биваха мобилизирани. Военните ги откъсваха от нормалния им живот, разделяха ги със семействата им и насила ги пращаха да воюват срещу все повече разрастващата се борба за свобода в окупираните части на Сърбия и Гърция. Да, имало е кадрови офицери, които там са се отличавали с жестокост към хората. Но насила мобилизираният селянин, работник и интелегент, при всяка възможност проявявал доброта, човечност и състрадание.

Някои намирали други начини, за да не участват в тази безсмислена война. Не оставали да живеят на официалните си адреси. Така разносвачите не можели да ги намерят, за да им връчат лично повиквателната

заповед за мобилизация. А близките им отказвали да я приемат. Казвали, че той отдавна не живее на този адрес и не знаят къде е. Или имал някаква приятелка, заминали някъде с нея, без да им кажат къде. Други пък, щом получили заповедта, просто не се явявали в поделението – смятало се за дезертьорство и се наказвало със смърт. За да се укрият, обикновено призованите се запилявали някъде по селата. Други, с леви убеждения се присъединявали към партизаните. Това било възможно само в градовете, но не и в селата, където почти всички се познавали добре.

Един ген Крум, 24-годишният син на леля ми Иванка, който не се евакуира с нас, неочаквано пристигна в Сливница и то не сам, а със свой приятел – Наско. Връстникът му не носеше със себе си нищо друго освен хармоника. От двамата вероятно само той беше получил военна призовка и бяха решили да се укрие в Сливница. Братовчед ми Крум го говеде и на другия ден се завърна в София. Наско свиреше много добре на тази хармоника, а също така притежаваше и чудесен глас. Братовчедките ми Тодорка, Лиляна и Костагинка също пееха добре. Към тях се присъединих и аз – нали все пак участвах в училищния хор. Така неусетно образувахме група и, колко ни трябваше, къщата на Петра се огласи от песни. Не знам дали Митко беше причина, или хората бяха чули веселбата у Петра, но почнаха да ни канят на гости у тях. Просто да им попеем, да прогоним несгодите на трудното военно време. И така – тази вечер у съседа, утре в друг от махалата, постепенно „артистичните“ ни прояви нарастваха. Даже Руско, селският полицаи, който живееше наблизко, ни покани да му гостуваме. Но хората като ни канеха, слагаха и нещо за ядене и пиене. А селото неслучайно се казваше Сливница – ракия колкото щеш. Песните бяха както народни български, така и сръбски. Не липсваха и любовни, стари градски и какви ли още не.

Но още не се бе изнизал февруари и братовчед ми Крум отново неочаквано дойде. Навярно и той вече бе получил зловещата заповед на военните. Преспана и рано на другата сутрин двамата заминаха нанякъде. Повече не видях Наско, а братовчед ми – едва след събитията на 9-ти септември. Къде са били, какво са правили, остана загадка за мен.

15.

Животът ни в Сливница вървеше повече по установения от нас начин. Дядо Кръстан си гледаше работата по двора и животните. Аз вече се бях научил и умело цепех гървата за огрев, ходех след него, готов винаги да направя каквото е необходимо. Леля Драга и майка ми се грижеха за храната на всички. По-голямата ми сестра Мария им помагаше. Баба Гюра месеше и изпичаше хляба във фурната на двора. Кръстанчо и малката ми сестра Султанка все се гонеха, все имаха спорове, все се клеветяха пред майките си и търсеха справедливост от тях. А Вилето тихичко си играеше с гъщеричката на съседа Кола Димшин и проблемите на възрастните въобще не я засягаха.

Веднаж дядо Кръстан сподели с мен:

– Ще земем да отидем е-е-е там, по-горе в махалата, при Димчо гърводелецо. Май трябва да му поръчам да ни направи един креват. Туко виж изведнъж Стоянчо си дошел. Дека че ги турим младите да легнат?

Това ми каза старият човек, макар, че от сина му, мобилизиран от военните и изпратен в Сърбия, не идваха никакви весту. Дали военната поща не работеше, дали той не се обаждаше, или обстановката при тях беше такава, че съвсем не им беше до писане. Причините за това тягостно мълчание той не можеше да знае. Вероятно най-различни черни мисли са тегнели в главата на добрия човек. Но надеждата, че все пак някога Стоян ще си дойде, и може би най-неочаквано, не беше напуснала стареца. Ще дойде той, ще отвори вратата и ще прекрачи прага на бащиния си дом!... Та ето за това завръщане той трябваше да е подготвен.

Взе ме дядо Кръстан със себе си и отидохме при Димчо гърводелеца. Този човек, наближил вече 70-те години, като че ли не се зарадва от нашето посещение. Може би затова, че посред зима искахме да му създадем работа. Но на Кръстан, с когото вероятно са другарували на младини, не можеше да откаже. Работилницата му беше почти порутена, построена кой знае кога в двора зад къщата. Естествено, в нея нямаше никакви машини. Ако е трябвало дори дупка да направи, майсторът я е извъртявал на ръка. Един стар тезгях и всевъзможни инструменти закачени по стените – това му беше всичко в старата работилница. Майсторлъкът му си беше в него! Двамата уточниха размерите на кревата, вида му, цената и срока. Накрая си стиснаха ръцете. Тръгнахме си. По пътя дядо Кръстан вече говореше по-бодро. Като че след решаването на този въпрос малко му беше полекнало. Сега оставаше само Стоянчо да си дойде.

Когато старият майстор се обади, че креватът е готов, впрегнахме двете кравички в колата, дядо Кръстан хвана поводите отпруг, кимна ми да се кача и поехме към гърводелеца. Телето се обади от обора, като да ни упрекне: „А защо ме оставяте тука само“?.

Натоварихме кревата, или по-точно неговите части. Димчо ни обясни как да го сглобим. Дядо Кръстан бръкна в дълбокия джоб на бозавите си шаячни панталони, извади кърпата с парите, развърза я и плати. Отново си стиснаха ръцете и поехме към дома. Когато го сглобихме в тяхната стая, разкри се цялата прелест, изпипана от ръцете на стария майстор. Замириса на току-що обработен бор. Всяка негова дъска и най-малката му частица, бяха направени с любов и старание. А на таблите в двата края Димчо беше извалял с длето красиви орнаменти на цветя. И както гледахме и се радвахме на новия креват, баба Гюра с болка въздъхна:

– Ох, гано само сега и Стоянча да си дойде!

Леля Драга тихо промълви:

– Чул те Господ, мале, чул те Господ! – сви пръсти и бавно описа голям кръст на гърдите си.

– Дай Боже!... Дай Боже! – сляха се гласовете на дядо Кръстан и на майка ми. Прекръстих се и аз, та Бог да помогне на този човек да се завърне у дома...

А отвън на двора гецамата се търкаляха и боричкаха по снега. И тяхната весела и безгрижна връва идваше през прозореца и изпълваше смълчаната стая, където трептеше и едва мъждукаше плахата надежда и човеишката мъка. Плаха и несигурна, като пламъче на малка свецица, което се огъва под напора на вятъра. А за нас този вятър бе злокобен, защото

идеше от Сърбия, където „символичната война“ погубваше хора – и наши, и техни. И нямаше с какво и как да съхраним това пламъче живо, освен да търсим упование в Бога...

16.

Един ден Митко Ганчин долетя при нас и възторжен ни съобщи радостна вест:

– Па що сте се заседели у’ дома, бре. Не знаете ли дека довечера у Руско стражаро че има седенькя!? Че има мо’ми и ергенъе от махалата. Па йе’лате и вие, гражданы’ете, та да видите що е това седенькя! И грамофон че има, ей-й! – убеждаваше Митко и не знам защо, все гледаше към Мария. Като че ли преди всичко канеше нея. Не можех да разбера, но на сегащата ми стана ясно.

Съгласихме се да отидем. На мен ми беше интересно да видя какво е това „седенькя“ по сливнишки. За тези вечерни събирания на младите по селата имах представа само от книжките, които изучавахме в училище. Знаех, че момите и ергените се събират през зимата в някоя къща, за да помогнат на стопанина да орони царевичката си, или да му свършат някаква друга работа. Пейт песни, шегуват се, хвърлят си многозначителни погледи, закачат се скришом. После се прибират доволни у дома. Интересът ми се засилваше, защото у „Руси стражарино“, щяло да има гори и грамофон.

И така, трите ми братовчедки, сестра ми Мария, а заедно с тях и аз, водени от Митко, отидохме на сегащата. В една от стаите на Руско заварихме моме и ергени, насядали на двата кревата и на столове, поставени до стените. А в средата – празно пространство. Там именно, според моята представа за сегащата, трябваше да има куп царевични кочани, които гостите да оронят и така да помогнат на стопанина. Нищо подобно! Стана ми ясно, че тук няма да се работи. Както и да е, направиха ни място да седнем и... Настана неловка тишина. Може би притеснени един от друг, защото с много от тях се виждахме за първи път. Но постепенно атмосферата се разведри, разговорите тръгнаха, понесе се и смях. Огледах момите и ергените и прецених, че от всички тук най-малкия съм аз. И се питах какво ще правя между големите, като няма и царевичка за ронене? ...Но един от младежите привлече вниманието ми. По поведение и облекло рязко се отличаваха от другите. Имаше вид на около 25-годишен. Наричаха го Младен Дяката. Както вече имах възможност да кажа, тук повечето хора си имаха прякори. Така ставаше ясно за кой Младен, за кой Иван или Драган става дума. Облеклото на Дяката беше съвсем различно от това на другите. Носеше си в костюм. Вярно, не по негова мярка, доста износен, но все пак – костюм! Беше среден на ръст, леко пълен. Лицето му – грубичко, закръглено. Може би така се получаваше заради изпъкналите скули и дългите бакенбарди, проточили се по ъвете му бузи. На челото му отпред нарочно падаше перчем, който той често и демонстративно отмяташе назад. Под веждите му гледаха неспокойни, хитри очи, с неестествен блясък в тях. Те постоянно шареха из стаята, за да не изпуснат нищо, което става около него. Все обичаше да каже нещо особено, от което да проличи, че той не е като другите, а много повече

от тях. И ето, както другите си говореха и се смееха, той изведнъж се изпъчи в средата на стаята и обяви:

– Слушайте сега, що че' ви кажем я! Сега ората у Берлин вече не танцуват валс, оти он бил руски. Сега тамо танцуват само танго! – и очите му зашариха да уловят реакцията от току-що казаната „новина“.

За да прави по-силно впечатление и за да бъде винаги в центъра на вниманието, почти не сядаше, а стоеше прав в средата на стаята. Но гледаше все да е обърнат към момите от София. Помълча, помълча и отново гаде знак, че ще говори. И отново с нескрита усмивка всички отпразвиха поглед към него. Този път новината се отнасяше за Козяк. Така се наричаше хълмът край селото, където хората си пасяха животните:

– И че ви кажем още нещо. Под Козяк има големо богатство. Римски цар го е закопал! – Младежите пригнаха да се смеят, но той продължаваше да ги уверява. – Я не гугам току-така. И оно скоро че се докаже! И че видите, дека скоро че почнат да копат Козяко!

Тук младежите не се угързаха и пригнаха да се смеят. Но вероятно им готегнаха приказките на Дяката, защото едиг младеж се провикна:

– А бе, що чекаме още?!... Я да пуснем грамофоно, на да танцуваме!

Грамофонът ги чакаше на масата до мен. Доиде едиг младеж, нави пружината вдигна мембраната и опря иглата ù върху плочата. Отначало прозвуча едго к-ррр, к-ррр, к-ррр, но след него нежен акордеон заля стаята. И когато доиде моментът, много известният по това време Аспарух Лешников нежно и запрогващото запя тангото „Красив роман е любовта, /написан без начало и без край. /Започнеш ли, / четеш го цял живот“. Настана пълна тишина. Момчетата гледаха наголу в очакване дали и кой ще ги покани. А момчетата се притесняваха и очакваха някой друг да започне пръв. И тук за Дяката се откри нова възможност – всички да видят, че той не е кой да е! Забелязах го да погръпва наголу и без това дългото си сако, като че искаше с това да го поизгладу някак. После пое дълбоко въздух, издуха едго „ху-у!“ за кураж, метна перчема от челото си назад и отиде да покани избраницата си. И коя мислите беше тя? Да, готетихте се – сестра ми Мария. Застана пред нея, изпъна се като царски офицер на руски бал пред гама, отсече глава наголу и зачака. Мария никак не очакваше това, но прие поканата. И други двойки станаха – танците започнаха. Гледах аз, гледах какво става пред мен и си мислех: „Що ли доидох тука, като няма царевица за ронене!? И защо продължавам да стоя, като на всичкото отгоре не знам и да танцувам... Я да взема да се дигна и да си отида!“ Тъкмо да стана, плочата свърши, иглата заграци и отново се разнесе готсадно „к-ррр, к-ррр, к-ррр“. И тъй като аз бях най-близо до грамофона, рипнах и вдигнах мембраната. И веднага се чува гласове:

– Я пусни, я пусни още нещо!... За танци, за танци! – настояваха младежите.

Можех да боравя с грамофон, защото братът на майка ми имаше същия. Веднага завъртях гръжката на пружината, смених плочата и грамофонът засвири отново. Доволни, младежите продължиха да танцуват. Така неочаквано се намери работа и за мен – да пускам музиката.

17.

Всяка сутрин майка ни ставаше преди нас и отиваше в другата стая. Там с баба Гюра и деля Драга приготвяха закуската. После се провикваше оттам:

– Хайде всички на закуска-а-а-а!

Но тази сутрин се застоя дълго при другите. Когато гоїде при нас, веднага пролича, че е в необичайно добро настроение. Гледаше ни усмихнато и закачливо ни попита:

– Я да видим сега, ще познаете ли кой е дошъл?

Ние с Мария се замислихме, но малката ни сестра Султанка веднага извика:

– Тамко! Тамко е дошъл! – Навярно много ѝ се е искало тамко ѝ да гоїде от София.

– Да, един тамко си гоїде, но не твоя, а тамкото на Вилето. Нашият ще си гоїде в неделя. А сега бързо се пригответе и елате на закуска – и отиде оттамък.

Значи Стоян, за когото толкова много се говореше в този дом, се бе върнал. Как ли изглежда този човек? Дали ще ни приеме и той така добре както другите? – питах себе си, докато се обличах и усещах, че неизвестността ме притеснява. Може би това беше причината, която ни накара и тримата да се спрем пред вратата на тяхната стая. Никой не се решаваше да влезе пръв. В този момент тя се отвори и усмихната се показа баба Гюра.

– Бре, деца, оти стоите тука, а не улазите? Де ѝелате да видите кой е дошел!

Влязохме и се спряхме в края на стаята. Стояхме и не знаехме какво да направим.

– Не се срамувайте, не се срамувайте, а минете напред и се ръкувайте с чичо ви Стоян – насърчи ни майка ни. – Той е бащата на Кръстанчо и Вилето.

Пристъпихме напред и се здрависахме с него, като си казвахме имената. Когато поех ръката му, усетих една голяма, силна длан, през която е преминал много селски труд. Той ме погали по главата и ни похвали:

– Бре какви убави и добри деца са дошли у нашата къща. Стойте тука при нас, деца и се не бойте. Тука бомби нема да падат, като у София.

Стоян пристигнал рано сутринта. Дошъл му редът и му дали 10 гена отпуск. Да си иде у дома, да си види баща, майка, жена и деца. Беше облечен в обикновените си грехи. Както казваше дядо Кръстан, щом дошъл, веднага захвърлил военните. Не го видях да ги облече, докато беше при нас. Чужди му бяха те, ненавиждаше ги. Никога не го било теглило към военните работи. Но сега, ще не ще, докато е насила взет войник, трябваше да ги носи, да мълчи и да се подчинява. И да се наядва, че това негово тегло скоро ще свърши.

След закуската жените се захванаха с домашната работа, а дядо Кръстан и Стоян излязоха на двора да огледат кое как е. Аз и Кръстанчо, естествено, отидохме с тях. Най-напред влязоха в обора. Стоян пристъпи към кравите, погали ги, поговори им нещо, потупа ги свойски. Най-вече се порадва на теленцето. Усещах любовта, с която се отнасяше към животните, като че ли те бяха неговите близки хора. Споделиха с баща си какво още се налага

да се направи за тях и дали имат достатъчно храна до пролетта. После се спряха пред колата в двора. Дядо Кръстан посочи какво по нея трябва да се поднови, как смята да го направи, от кой съсед ще потърси помощ.

– Ти сега, не се захващай всичко сам да свършиш. Докато съм тука, каквото мога аз ще направя. Като замина, работи само важното, без което не може. Не се преуморявай, пази се! Гледай да издържиш, докато се върна... Па после – лесно. Аз пак ще поема всичко, а ти само ще ми помагаш!

И като се обърна към мен и Кръстанчо, с бодър и приповдигнат глас продължи да успокоява баща си:

– Па я погледни какви помощници имаш край тебе. Тия двамата юнаци бая работа могат да свършат!... Давай им, да видат как се изкарва хлебо! Нали така, момчета – обърна се с усмивка към нас Стоян.

Той беше едър, снажен мъж. Силен, но добряк по характер. Истински селянин, който знаеше, че земята го чака. Обичаше я. Сърцето му беше свързано с нея. Усещаше я като жива под дебелия сняг и я чакаше да стане готова за оран. А сега все нещо вършеше из двора, по къщата. И всичко правеше с усмивка, с желание. Радваше се, че двете семейства се разбираме и си помагаме взаимно. Дядо Кръстан го гледеше със скрита надежда, че всичко ще завърши добре. Майка му се стараше да приготви това, което Стоян най-много обича. Леля Драга сякаш се възроди и усмивката не слизаше от лицето ѝ. Кръстанчо все беше около баща си. А малката Виолетка отначало се стесняваше от него, но скоро отчуждението изчезна.

За дядо Кръстан изникна и един груб труден въпрос. Какво да прави с теленцето?... Имаше намерение да го пази за „домазлък“ – с него да замени по-старичката крава. Но сега, когато Стоян си дойде, искаше да го посрещне и нахрани както трябва. Предстоеше му да избере или едното, или другото. Мисли ден-два и бащиното чувство надделя. Така се реши съдбата на теленцето. Мъчно ни беше за него, но през тези дни, всичко се правеше за Стоян. И жените се стараша да угодят на човека, който за кратко се е върнал у дома. Тук майка ми бе призната за по-опитната готвачка и тя прояви изцяло своите умения. Всичко, което знаеше и можеше, тя правеше с много старание и любов.

Така се затъркаляха 10-те дена на Стоян, че не усещаме как един по един бързо се изнизват и безвъзвратно си отиват. В къщи идваха хора от селото да питат за техни близки, които като него бяха мобилизирани и изпратени в Сърбия. Питаша дали ги е виждал, чул ли е нещо, тежък ли е животът им там, не се ли чака скоро да ги пуснат да се приберат. Каквото знаеше за някоя, казваше им. Най-вече, че са живи и здрави. Но за лошото, което става, не говореше. И без това тежка беше мъката на близките им тук, а още повече на войниците там. Затова мълчеше. За тези неща не говореше и с жените у дома. Виждах понякога баща и син да се усамотяват някъде далече в двора, замислени и загрижени да споделят нещо като мъж с мъж. За какво са говорили двамата, тогава не знаехме. Но, че е нещо значимо, беше ясно на всички. След тези разговори между двамата, старецът гледеше да се захване за някаква работа и не приказваше с никого...

Добре помня посещенията, които направихме в селата, където живееха сестрите му. Особено интересно ми се видя пътуването до по-далечното –

Хераково. Там се беше омъжила по-голямата – Мариука. Наричаха я Марица. Дядо Кръстан помоли близък съсед да му услужи с каруцата и конете. Всички се бяха облекли в най-хубавите си грехи, с бели блузи и ризи. А ние – с каквото си бяхме дошли от София. Но това не ни пречеше да бъдем радостни и щастливи. Накачихме се в каруцата. Отпреди на гъската седнаха Стоян, който пое юздите. До него, разбира се, седна Кръстанчо. Дядо Кръстан, жените и сестрите ми – зад тях. И понеже за мен почти не остана място, за да не ги притеснявам, настанах се отзад на проточилата се навън стърчишка. Това беше второто ми пътуване в каруца и бях много доволен. Излязохме от Сливница и поехме по неравен заснежен междуселски път. Той се виеше по безлюдното поле. Тази година зимата рано си отиваше и снегът на много места се беше стопил. На оголената земя се зеленееха първите кълнове и само чакаха слънцето да ги стопли, та след няколко дни да тръгнат неспирно нагоре. Прехвърлихме хълмиста местност и долу пред нас се откри селото.

В дома на сестра му ни посрещнаха сърдечно. Почерниха ни с каквото бяха приготвили. Дядо Кръстан разказа кои сме, спогели как научил за нашите притеснения в малката петрина стая и решил да ни помогне. Не че имал кой знае какво да ни предложи, но ни прибрал. И не съжалявал – живеем добре, помагаме си. Майка ни и тук му благодари от сърце пред всички негови близки. Каза, че нашето семейство никога няма да забрави голямата му добрина. После приказките се завъртяха около Стоян. Питайха го за всичко. Той разказваше, но докоснеха ли въпроса за Сърбия, лицето му се помрачаваше и все насочваше разговора другаде.

Не се задържахме дълго при хората. Чакаше ни път, а искахме да се приберем докато е светло. Раздялата между брата и сестрата беше мила и вълнуваща. Той я сграбчи в широката си прегръдка и дълго я люля в себе си, без да ѝ говори нищо. Когато я отпусна, тя помилва лицето му и каза:

– Па дано, по-скоро си дойдеш, бате... Че тате вече не може сам да сколасва! Нужен си му да си до него и да го отменяш...

– Дай, Боже!.. Дай, Боже! – заедно с другите отрони и Стоян.

Връщаме се с добро настроение, доволни от вълнуващата среща. На утрешния ден Стоян настоя да отидем при по-малката му сестра Цветанка. Тя живееше в съседното село Алдомировци, само на 6 километра от нашето. Всички отново се качихме на каруцата и силните коне бързо поеха по равния път. Вдясно се издигаше характерния за Сливница хълм Козяк. Вероятно още от заселването си тук хората са пасели козите си по него.

Спряхме пред масивна порта. Усетил, че сме дошли, млад мъж ни отвори. Дядо Кръстан вкара колата в двора. По средата му се издигаше ниска, но просторна къща. Личеше, че в нея живее голяма фамилия. Наизлязоха хора. Но най-напред готича Цена. Тя се хвърли в прегръдките на Стоян и ръцете ѝ не спираха да шарят и галят широкия му гръб.

Влязохме в къщата. Направи ми впечатление подредбата и чистотата в нея. Насядахме на гълга маса, отрупана с различни ястия. Личеше, че това семейство не е от бедните в селото. Сестра му дигна наздравица:

– Добре си дошъл, бате. Да си жив и здрав и да си дойдеш отново, но не за 10 дни както сега, а за постоянно. Да си останеш при нас, при родителите, при жена и при деца. Та да ти се радваме всички. А наздраве!

– Така, така! – гобавяха и другите.

Всеки искаше да чукине чашата си със Стоян. Тези, които бяха по-встрани прииждаха го него, поздравяваха го и все му пожелаваха скоро да се прибере у дома.

Последните дни на Стоян привършваха. Колкото повече приближаваше краят на отпуската му, толкова повече радостта и веселите приказки помръкнаха. Все по-често баща и син оставаха насаме и все по-загрижено говореха помежду си. И като се връщаха при нас, лицата им изглеждаха все така мрачни. Изглежда не можеха да намерят решение на въпросите, които така силно им тежаха.

Доиде и последната вечер. На сутринта Стоян трябваше да се качи на влака, да отиде в Сърбия и да се яви във военната си част. Вечерята, която жените направиха, беше разнообразна, дори богата за оскъдните военни години. Насядахме около масата. И като най-възрастен, дядо Кръстан рече:

– Е, айде сега назграбе! – и вдигна малката чашка, пълна с домашна ракия.

– Назграбе! Назграбе! – отвърнахме и ние. Протегнахме чаши един към друг, за да се изпълни пожеланието. Но го нямаше онзи изблик на добро настроение, весел смях и закачки, както обикновено започва всяка вечеря с близки хора, събрали се за нещо хубаво и приятно. И ние отвърнахме с „Ха, назграбе!, но то идеше някак насила. После мълчанието легна тежко на трапезата. Гледах възрастните край мен. Бяха потънали в мисли за бъдещето на Стоян. Чуваше се само лекото потропване на лъжиците по чиниите и от време на време гласът на леля Драга, която подканяше малките да си вземат от гозбите. Дядо Кръстан и синът му рядко посягаха към храната. Лицата им бяха напрегнати. Навярно през десетте свободни дни на Стоян не бяха успели да разрешат онова, за което само те си говореха. Защото и преди да седнат на масата, отново се затвориха отзад в старата къща и дълго се забавиха...

Приключихме някак тягостната вечеря. Жените напълниха малка торба с храна за Стоян, която да има за из път. Пожелахме си „лека нощ“ и се прибрахме в нашата стая. Ние, децата, заспахме веднага. Но съм сигурен – възрастните едва ли са мигнали до сутринта.

Да изпратим Стоян тръгнахме дядо Кръстан, леля Драга, майка ми и аз с тях. Сестра му от Алдомировци щеше да гоиде направо на гарата. Сега за първи път видях Стоян във войнишка униформа. Никак не му прилягаше. Някак много по-добре си му стояха неговите, обикновените, селски грехи.

Беше началото на март. Не беше студено. Зимата вече отстъпваше и пролетта неуържимо започваше да говори за себе си. Слънцето все по-силно грееше. Дните ставаха все по-топли и пънките на гърветата егрееха с всеки ден. Тревата по слънчевите места бързо зеленееше, обилно подхранвана от влажната земя. Сякаш възраждащата се природа искаше със свежестта си да прогони тягостните ни мисли. Отначало вървахме всички заедно. Но постепенно Стоян и баща му изостанаха малко зад

жените. Усетих, че отново започват техните разговори. Оставах ги и тръгнах сам през тях. Но разстоянието ни не беше голямо и гочувах по нещо. И се досетих, какво е мъчило и прогължава да мъчи сина и бащата.

Преди да изпратят тяхната част в Сърбия, войниците не знаели какво всъщност ще правят там. Чували само отделни приказки. Но като пристигнали, разбрали истината. Били изпратени да заместят немските войски в Сърбия, та те да заминат за Русия, където понасяли големи загуби. Нашите поели тяхната роля и така се превърнали в окупатори. А независимо дали са немци, или българи, сръбското население водело героична борба срещу окупаторите. Мобилизираните наши войници, откъснати от нормалния им мирен живот, сега насила трябвало да воюват срещу партизаните. И давали жертви. Верни на правителството офицери извършвали жестокости. Избивали хора, дори само да са заподозрени като участници в съпротивителното движение. А това подклаждало още повече справедливата им борба. Това споделял с баща си Стоян. И му казал, че не иска да участва в тази мръсна война и е решен повече да не се връща там. Готов бил да бяга от войската и да се укрие някъде. Но къде?... Отмук идвала мъката на двамата мъже, която през тези десет дни ги карала да се уединяват, за да търсят решение. Но изход не открили. Нямамо къде да се скрие Стоян. Наоколо все познати села – лесно ще го намерят. И тогава нищо друго не го чакало, освен разстрел за дезертьорство. Стоян трябвало да се примири със съдбата си. Сега, в този прекрасен слънчев ден, когато всичко в хората и природата се възраждаше, той вървеше против волята си към жестоката негова неизвестност...

Така достигнахме до гарата. Сестра му вече беше дошла от Алдомировци. Прегърнаха се и отново се настани онова тягостно мълчание между нас – нямахме какво повече да си кажем. Стоян погледна големия часовник на гарата, и разбра, че влакът скоро ще дойде. Това още повече го потисна. Стоеше между близките си, но като че в този момент те не съществуваха за него. Нито баща му, нито жена му – никой от нас. Погледът му беше забит неподвижно надолу в земята. Този силен мъж сега ми се видя като безпомощно слабо момче, което усеща своята обреченост. Изведнъж вдигна глава и от очите му потекоха сълзи. И без да се крие и срамува, целият се разтросе и сграбчи с две ръце баща си:

– Не можем, бе тате!.. Не можем!. Не требе да одим!. Да бегам некъде, да бегам, па каквото че да стане... Ка'жи ми що да правим, бе тате, ка'жи ми...

Колко трябваше на бедния баща... Прегърнаха се двамата. Кръстан започна да го милва, както се милва дете, което е паднало и се е ударил лошо. Загаден в сълзи той, само повтаряше:

– Не знам, сине, не знам що да ти речем... Нема дека да се скриеш, сине... Полковник Монеv че те найде и веднага на буницето в казармата че те отведе, сине... Айде, нас остави, ама деца имаш, жена имаш... що че стане с тех, сине... – ридяеха баща и син.

Стоях безмълвен край тях. А и жените тихо плачеха. Сдържаха се да не завият, разбрали едва сега, каква е била тая мъка, която не даваше покой и на двамата мъже... Нямаше други на перона. Единствено ние чакахме

да гоїде злощастният влак. В този момент гаровият чиновник, килнал небрежно на глава униформената си фуражка и с неизменната зелена палка под мишница, като си подсвиркаше с уста, безгрижен излезе на перона, за да посрещне идващия влак. Мина покрай нас съвсем безучастно. Какво пък толкоз – войник заминава, близките го изпращат. Е, жените плачат... Винаги е така. Колко такива изпращания бе видял той на тази гара!?

Влакът се загаде и свирна, за да предупреди. Баща и син трепнаха като събудени от внезапно връхлитаща ги беда. Леля Драга пристъпи към Стоян и без да говори, понечи да му гаде приготвената за него храна. Но той дори не я и забеляза. Обърна се към баща си и отново се вкопчи в него. После прегърна и разцелува жена си, сестра си... Протегна ръка към мен и ме погали по главата. Отново усетих широка глан на силната му ръка, такава каквато я запомних при първото ни ръкуване. Но сега... сега тя беше мокра от неговите и бащините му сълзи!

Заскърцаха спирачките на вагоните и композицията спря. Чиновникът изчака да слязат пътниците от влака. Взел вече зелената палка в ръка, отправи поглед към нас – да привършваме. Вдигне ли палката високо, машинистът ще потегли. Стоян тръгна да се качва, но по необикновен и странен начин – с гръб към този ненужен и омразен му влак. Заднишком!. През сълзи ни гледаше така, сякаш искаше завинаги да ни поупе в съзнанието си. Сестра му, леля Драга и баща му не изгържаха и едновременно се хвърлиха към него. Той ги прегърна, като обхвана и тримата с ръце и така замряха в последната си прегръдка. Майка ми и аз с умиление гледахме тази мъчителна раздяла и не сгържахме сълзите си. Чиновникът стоеше близо до нас и все не вдигаше палката. Вероятно и той се бе развълнувал от затрогващата раздяла. Извън техните правила, изчакваше тя да завърши. Но прегърнатите сякаш се бяха забравили. Терзаеше ги само една мисъл – ще се видят ли отново?.. Машинистът вероятно се чудеше, защо колегата го задържа и не вдига палката. Изгубил търпение, той свирна кратко, за да го попита какво чака? На свой ред чиновникът се обърна към нас и с поглед отново ни прикани да привършваме. Тогава дядо Кръстан отдръпна Стоян от себе си. Притегли и жените.

– Айде, сине!.. Не можеме повече, сине. Ората само нас чекът...

Стоян отърси глава да се опомни. Пое към влака, но пак с гръб към него. Движение неосъзнато, което идеше от цялата му същност, възпротивила се на това завръщане. Пристъпваше бавно, без да откъсва очи от нас. Приличаше на човек, който се е предал на натрапената му съдба и сега иска да последния възможен миг да остане сред близките си. Чиновникът, вероятно не видял такава раздяла, учудено го следеше и чакаше...

Стоян гоїде до вагона, качи се на стъпалото, но не влезе вътре. Остана на него. Държеше се за отворената врата и не снемаше втрепенения си поглед към нас. Едва сега униформеният вдигна палката. Машинистът подаде сигнал, композицията трепна и вагоните помръднаха. Стоян остана върху стъпалото на движещия се вече вагон. Жените плачеха, вдигнали ръка за сбогом. Дядо Кръстан си беше свалил капата и я помахваше вяло. Чувах го да хлипа загавен до мен. Влакът усилваше хода, вагоните се изнизваха. Стоян започна да се смалява, да се смалява... докато съвсем се изгуби...

Останахме сами на перона – покрусени, съсипани, онемели... Нямахме сили да тръгнем. И в този момент леля Драга плесна с ръце:

– Бре, що направихме ние!.. Забрави'хме да му дадем торбата с раната! ...Ами сега? – закърши ръце тя, като гледаше по посока на влака.

– Не мисли он сега за рана... Друго, друго требеше нему! – разсъждаваше на глас Цена. – Ама на, пуста орисия!.. Що можеше он да направи!? Дека можеше да се гене?!

Като минаваше край нас, този път чиновникът се спря пред дядо Кръстан. Попита го:

– Закъде ти замина момчето?

Старецът не отговори веднага... Събра сили и с болка въздъхна:

– За Сърбия...

– А-а-а, значи за това...

Не отрони и дума. Съчувствено замълча и поклати глава, като да казваше сега разбирам, сега разбирам... И прогължи бавно към гарата.

18.

След като изпратил Стоян, дядо Кръстан не можал да заспи през цялата нощ. Или ако задремвал, било за кратко. Все се стряскал от един и същи сън. Виждал се да върви сред някакво непрогледно поле, забулено в мъгла. Ходел и търсел теленцето. Защото то било живо, но излязло самичко, тръгнало нанякъде и се загубило. Валял кален гъжг и студен вятър шибал лицето на дядо Кръстан. Вглеждал се той навсякъде, но все не го намирал. Не се отказвал, а прогължавал да се дута из опустялото поле. И го открил, повалено в тъмна дупка. Отишъл го него. Огромна черна змия го била убила и все по-здраво го стягала и задушавала... Теленцето стенело от болка... Взирало се в него и започнало да му говори с човешки глас: „Кажу ми, кажу ми... какво да направя, че да се освободя от тази черна змия?“ А той му отвърщал: „Не знам, мило, не знам какво да ти кажа... Голема е змията, не можем да я преборим... Но ти потърпи още малко... Може и да те пусне...“. Сълзи потичали от очите на теленцето: „Не, нема да ме пусне, нема... Да бегам! На другата страна требеше да бегам...“

Отново домът ни помръкна. Отново само едната надежда се всели в него. И макар възрастните да я носеха тежко, тя беше искрицата, която ги крепеше и им даваше сили. По-мълчалив стана дядо Кръстан. Съвсем се затвори в себе си... А всичко, което баба Гюра правеше, все го свързваше със Стоян. И ако готвеше нещо, ще рече: „Те това ягене Стоянчо най го обичаше“. Или, към снахата: „Драге, ската ли убаво греите на Стоянча? Че он като се върне, они па че му требат...“ Леля Драга обикновено не говореше много. А сега – още по-малко. Тя бе приела горчивата чаша, която съдбата ѝ поднасяше. И трябваше да я ние мълчаливо, докато мъжът ѝ се завърне. Дано само да ѝ стигнат силите – да помага на старите, да сколасва в къщата и да опазу децата. Като с по-голяма сестра, тя споделяше мъката си с моята майка. Заварих ги веднъж в нашата стая. Леля Драга се беше сгушила в нея. Прегърнати, плачеха и двете... Струва ми се, това помагаше на леля Драга да търпи, да чака и да се навява. Като всички деца, Кръстанчо и Вилето бързо забравиха, че баща им замина.

Бъдещето не ги терзаше. Достатъчно им бе, че не са гладни, и че има с кого да играят. Тревогите на възрастните не достигаха до тях.

19.

Февруари беше отминал, а Марта крачеше към средата на своето властване. Нямаше бомбардировки над страната. Но в Европа боевете не спираха. Съветската армия все повече громеше немците. Те отстъпваха и жестоката човекомелачка на войната идеше и към техните домове. Съюзниците усилено готвеха откриването на Втори фронт през Ламанша. А мощната им авиация геноночно връхлиташе над Германия. Сипеше бомби не само над военните им обекти, а и над градовете. Целта на тези жестоки налети е била да се прекърши желанието за съпротива не само в армията, но и да се деморализира и цивилното население вътре в страната. И така по-бързо да се стигне до жадувания от хората мир в Европа. Но до него трябваше да се изтърпи повече от година и да загинат още стотици хиляди хора.

Високо над нас и в Сливница често чувахме страховития тътен на стотиците тежки американски бомбардировачи, които летяха по своя маршрут към Плоещ в Румъния – единствените залежи, от които немците получаваха гориво за своята армия. И ако по някаква причина им останеше част от бомбения товар, хвърляха го по обратния път над България. Без да погубват къде. Защото бяхме страна, която им е обявила война.

20.

Когато Мутко Ганчин идваше при нас, винаги донасяше по някоя новина. Или какво е станало в селото, или какво е направил някой от съседите. Този път дойде да ми каже, че след 2-3 дена ще дойдат сръбски ученици от гимназията в град Пирот. Ще имат футболна среща с учениците от Сливница. Накара ме да отидем до училището за повече информация. Заварихме учителя по физическо усилено да се готви за посрещането на гостите. Но имаше проблем – къде да настани момчетата за нощуване. Попита ни, дали не можем да приемем за една нощ някое от тях? При Мутко това беше невъзможно. При нас – почти същото. Но казах – ще попитам в къщи и, ако се съгласят, ще се обадя.

У дома не бяха възторгнати от моята идея. Но като почувстваха голямото ми желание, отстъпиха.

– Добре – каза майка ми. – Ние всички ще се сместим на големия криват, а на момчето ще оставим другия.

– А за раната – що има за нас, това и за него! – намеси се и грядо Кръстан.

Момчетата от Пирот пристигнаха малко преди да притъмнее. Определиха и моя гост – Сретен. По-голямо от мен, високо и снажно момче. В отбора им играел нападател. Вечерта седна заедно сред всички нас да вечеряме. Той на сръбски, ние на български. Разбирахме се, нали сме славяни. Дойде и Мутко. И той се включи в разговора. Не стана дума за Стоян. А и Сретен не споделяше нищо за живота им в Пирот и селата наоколо, окупирани от нас. Тъй като момчето беше уморено, а утре му предстоеше и мач, изпратихме го да си легне.

Сутринта със Сретен излязохме на двора. Утрото беше свежо, макар и мрачно. Той пробяга няколко пъти по пътеката в гумното и започна различни упражнения. Гледах го и за първи път се запитах, защо и аз като него не правя така сутрин? Ободрен от гимнастиката, сега той имаше по-добро настроение от снощи. Започна да споделя как трудно живеят хората в техните села. Когато германците окупирали страната, започнали безпоощадно да се разправят с хората, които не ги приемали. За да не дават жертви, немците сформирали бойни съединения от сърби, техни привърженици. Въръжили ги и ги пуснали срещу съпротивителното движение. А това водело още повече до неговото разрастване. Когато немските окупатори се сменили с български, положението не се променило. С жестокости се прочули и редица наши кагрови офицери.

– Сред всеки народ има изверги! – рече ми Сретен.

– Така е! – рекох му. – И в Сливница има един полковник, от когото хората и тук, а и в Сърбия, треперят!...

Оказа се, че макар и да сме още твърде млади, стигаме до общ извод – нашите народи трябва да живеят в мир и да си помагат.

Как завърши мачът, не помня. Но от разговорите със Сретен научих за техните нещастия, които „Символичната война“ носи и там. И още повече намразих тези, които ни я натрапиха.

21.

През тези напрегнати военни дни на нашето семейство се случи нещо твърде неочаквано. Джавалиите, които живееха през няколко къщи до нас, ни поканиха да им отидем на гости. Но само ние, без дядо Кръстан. Защо без него, разбрахме малко по-късно. Те имаха гъщеря – Цеца. На моите години. Не знаех как и кога тези богати хора са ме харесали да им ставам зет. И искали да видят семейството ни по-отблизо. Тъй като по това време и баща ми си беше при нас, решили, че точно сега е моментът. Естествено, ако знаех намеренията им, никога не бих се отзовал на такава покана. Защото макар и да съм от София, бях свито и срамежливо момче. Не бях излизал с момиче и не знаех как се правят тези неща. Камо ли да се заженя. А те решили да ме оглеждат за зет!

Но както и да е. Тръгнахме всички и потропахме на тяхната голяма и добре залостена тежка улична порта. Мъж на средна възраст ни отвори. Облечен в твърде износени селски потури и стар елек. Присъпнихме в двора. Баща ми се ръкува с него. Заговори го, но човекът започна да издава някакви звуци, като сочеше ту устата, ту ушите си. Разбрахме – иска да ни каже, че не може нито да говори, нито да чува. Срещата с този човек много ни зачуди. Какъв ли е той в семейството на Джавалиите и защо ни посреща? Но вече идеха майката на Цеца, тя и брат ѝ Гошо. Като ни доближиха, странният човек покорно се оттегли към стопанските постройки в двора, с което показа, че мястото му не е между нас.

За него ще ви разкажа малко по-късно. Домакинята ни поздрави, ръкува се с всички. Последва я и Цеца. Само дето като се ръкуваше с баща ми и майка ми, попримигваше с очи и навеждаше срамежливо глава надолу.

Къщата им беше голяма. В една от стаите ни посрещна самият Джавалия. Средновисок, немного пълнен човек. Стана прав и тежко погаде ръка на родителите ми. После и на сестрите, и на мен. Но по-дълго задържа моята, като ме пронизваше с погледа си, сякаш искаше и отвътре да ме огледа. В стаята – богато бяха наредили дълга маса с храни и напитки. Искане да покажат на нас „гладните софиянци“, колко са заможни. Навярно са знаели, че в София с купони се отпускат по 250 грама на ден нещо, което едва ли би могло да се нарече хляб. Защото под загорялата му кора имаше глетава маса от смлени зърна на метличина с малко тричаво брашно. Тази смес никога не можеше да се изпече отвътре. Но я ядохме, защото нямаше друг хляб.

Домакинята покани „да си земе секи що сака“. Тръгна обядът, тръгна и разговорът. Естествено, ние се стеснявахме да си „земем“ от всичко „що ни се сака“, но си хапнахме. Домакинята постоянно шетаеше около нас, а Цеца ѝ помагаше. Джавалията питаше баща ми за какво ли не. Интересуваше се къде и какво работи, добре ли печели, в центъра на София ли живеем, каква ни е къщата, колко е голяма, да не би да е разрушена от бомбардировките. Все за такива материални неща. Обясняваше, че така ще се опознаем по-добре. Бавно и важно, уж между другото, разказваше за неговото имотно състояние. Но без много подробности. Толкова, колкото да разберем, че са богати. Цеца общуваше с голямата ми сестра и от време на време ме стрелкаше с поглед.

Когато гостуването ни свърши, сам Джавалията и всички от семейството му ни изпратиха до портата. Там отново ни посрещна странният човек и отново започна да ни се покланя за изпроводяк. Джавалията, усетил нашето недоумение, побърза да внесе яснота:

– А-а, он е един беден човек... Нема дом, няма никоу. Дагоа ми го да не умре от глад. Не може ни да дума, ни чуе, що му думаш. Ама добре работи! Ранним го и съм го пушал да спи у плевнико...

Изпратиха ни и заръчаха: „Е, айде, па да се видимо пак!“

Така завърши огледа ми за зет от Джавалията. А аз и хабер си нямаш за това. Когато след време разбрах защо всъщност ни бяха поканили, ядосах се и взех, че даже намразих харесалата ме Цеца. И гледах, когато тръгвам за вода, нея да я няма на бунара.

А сега да разкажа и за „странния човек“. През годините след като се върнахме в София, Митко Ганчин идваше понякога при леля ми Иванка. А ние, както знаете, живеехме в един двор. И аз го разпитвах за Сливница, която вече беше станала град. Питам го какво ново има в града, за хората, които познавах. Като стана дума за Джавалията, той възбудено заговори:

– О-о-о!... Он стана' голем човек! Преди две го'дин го направиха активен борец против фашизма. И преди, ама сега още повече не мое да се говори с него!

– Коу, бе, Джавалията ли? Активен борец!? Ти чуваш ли се какво говориш? – питам го аз.

– Е па чуем се, чуем се. Него направиха, а не мене... Сега он е от силните у градо. Като има тържество или нещо друго, он е на трибуната, заедно с партияците и другите големци! – възмуцаваше се Митко. И ето какво ми разказа.

Както е известно, край Сливница минава жп линията за Европа. По нея са извозвали и руски пленници в Германия, за да им работят, докато имат сили. След това ги унищожавали. Поради особеностите на местността и сега влаковете около Сливница намаляват хода си. Говореше се, че точно тогава от вагоните скачали пленници. Те знаели, че вероятността да оцелеят е нищожна. Но се решавали на нея, защото били наясно, какво ги чака в Германия. Човекът, който ни отвори портата на Джавалиите, бил точно такъв – скочил от влака руснак. Как е попаднал в неговия дом, Митко не знаеше. Явно добри хора са го намерили някъде изнемощял и гладен, приютили са го, дали са му селски дрехи и са го научили да се прави на глух и нем, за да не се издаде с руския си говор. Може би тъкмо тези хора са го предложили на Джавалията като човек, който си няма никого, няма дом, не говори и не чува. Знаели са, че на богатия Джавалия ще му дойде добре работник, който не търси нищо друго освен подслон и храна. И той го приел. Когато дошъл 9-ти септември 1944, руснакът се открил пред господаря си. Джавалията изпаднал в ужас – разбрал каква бомба е държал в дома си. Но се съобразил с новата обстановка в България и започнал да скача от радост. Руснакът му оставил домакия си адрес, благодарил му и се представил на тяхна военна част. Воювал и се прибрал жив в Родината си.

В началото на 60-те години сред висшите партийни среди се надигна изявено недоволство срещу Тодор Живков и дори опит за въоръжен преврат. Спомнете си събитията, които се разиграха около верните негови съратници, оглавени от генерал Анев и Горуня. Още тогава те били решили, че е време Живков да си върви! И започнали да подготвят неговото сваляне. Но Живков ги усетил и взел мерки. Горуня бил убит при опит да бъде задържан. За да задоволи и укроти недоволните си другари, Живков създаде титлата „Активен борец против фашизма и капитализма“. След като „горе“ определили за какви заслуги може да се даде такова звание, започнали трескаво да правят списъци с предложения: „Първи списък“, „Втори списък“, „Трети списък“... Но изниквали все повече и повече „активисти“. Джавалията усетил, че и той може „да удари келепира“ от тая работа. Решил да опита и да се нареди на държавната трапеза. Обадил се на руснака. Той написал как е работил при него като „глухоням“ и се подписал. И Джавалията веднага подал молба, там където трябва. Изглежда не е било лесно да му признаят „заслугата“. Но той упорствал и успял да се включи може би в последния списък. Така станал „активен борец“!

Тук ще направя отклонение, за да приведа друг пример – с дядото на моята съпруга Нина. Казваше се Георги Стоилов Кузманов. А „Правдин“ е бил неговия псевдоним, с който е подписвал публикациите си в пресата. Бил завършил специалността педагогика с първия курс на Софийския университет – съвсем в началото на миналия век. Станал учител в Радомир. Свирел на цигулка и говорел отлично френски. (Обърнете внимание какви хора са ставали тогава учители!) От младини приел социалистическите идеи. Като културен и известен човек, Димитър Благоев лично му възложил да помисли за създаването на списание, предназначено за децата на работническите семейства. „А не само буржоазията да има списания за техните деца“ – му казал той. Правдин събрал около себе си писатели, художници, сътрудници.

Отпуснали им средства и така се рогило списанието „Другарче“, на което той бил избран за главен редактор. В него се помествали приказки, разкази, гатанки, стихотворения, рисунки. А и детско творчество. Основната тема била за „Правдата и Кривдата“. Излизало около две години, но полицията го забранила, а създателите му били арестувани и малтретиранни. Някои от броевете на това списание сега се намират в Народната библиотека.

И още за Правдин. От историята са известни събитията около войнишките бунтове на фронтоваците в края на Първата световна война. Тогава се провъзгласила и „Радомирската република“. Като образован и уважаван човек в града, Правдин бил избран за ръководител на тези събития. Когато през 60-те започнали да подготвят списъците за присъждане на званieto „активен борец“, в дома на гядо Георги дошли партийни активисти от кварталната организация, за да включат и него в списъците. Той бил вече пенсионер. Попитал ги какво е това „активен борец“? Обяснили му. А също и ползите, които ще има самият той и цялото му семейство. Замислил се, замислил се някогашният Правдин и им отвърнал: „Виждте, ако някога нещо съм правил, то е било, за да дам добро на хората. А не за да имам сега някаква полза за себе си и моите близки“. И не се съгласил да го включат в тези списъци. Не станал „активен борец“. Живя още дълго и така си отиде със скромната си учителска пенсия. И с трудностите, които са имали всички български пенсионери. Такива бяха повечето социалисти от онова време. Къде ги сега тези политици, без значение в коя партия членуват...

22.

Тази година Марта беше неузнаваема. Не беше сърдита. Нямаше нищо от нейното постоянно променящо се настроение, каквато я познавахме от миналите години. Под напора на влагата и на необичайно топлите дни, листенцата на гърветата видимо едрееха и обличаха със жива греха оголелите гръбчета.

Хората също се събуждаха от тежката зима. Все повече усмивки грейваха по лицата им. Детски глъч и врява идваше отвред. От съседните дворове се чуваха весели подвиквания. Хората подготвяха градините за животворните семена, които на есен щяха да ги гарят богато.

Пролетното оживление обхвана и мен. Не зная как, но и аз реших да си направя градинка. И то под прозореца на нашата стая. Разкопах земята, наситних я и слязох край реката да търся поникнали вече цветя. Не познавах кое какво е, как цъфти, как трябва да се отглежда. Не мислех за това. За мен беше важно те да са различни по цвят, да са укрепнали, за да могат да оцелеят след присаждането им. За моя изненада, градинката ми оживя. И когато след време всичко в нея разцъфтя, местните жени се чудеха – как така момче, на си направило градинка и се грижи за нея! Това било моминска работа. Не знаех тези неща. Направих я за мен, да ме радва, а и за всички, които имаха очи да я видят.

Може би уморени от пролетната работа по двора, този ден всички си легнахме рано. Сънят ни завладя бързо. Вероятно нощта се бе преполовила, когато силно тропане по вратата на къщата ни събуди... Понеже никои

не отиваше да отвори, чуването прогължи!. Доста се изплашихме, още повече че баща ни го нямаше при нас. Живеехме в края на селото. Наголу край реката нямаше други. Уплашена и майка ни, шепнешком продума:

– Това може да са партизани... Сигурно са дошли да искат хляб...

Тропането не спираше, а единственият мъж в къщата беше дядо Кръстан. По едно време някой излезе от стаята им. Вероятно той бе станал да отвори. Откъм вратата дочухме разговор на мъжки гласове... Но кратък. После вратата се затвори... Усетихме стъпките на дядо Кръстан към тяхната стая. Чу се кратък, приглушен женски писък... Но вратата на стаята им веднага хлопна и всичко потъна в тишина... Останахме заслушани да чуем още нещо. Майка ни искаше да разбере, дали трябва да отиде и да помогне, ако се налага. Но не пролича нищо обезпокоително. Всичко утихна...

– Може някои съседи да са дошли да търсят или да искат нещо. Но защо посред нощ? – питаше се тя. И реши – щом сега е тихо и спокойно, утре ще се разбере всичко.

Събудих се по-рано от сестрите ми. Не станах веднага. Мислех си за моята градинка. Дали да взема да я оградя, та кокошките да не могат да влизат и да ровят в нея. Майка ми я нямаше в стаята. Вероятно нетърпелива да научи за нощната случка, рано е отишла оттамък. И сега си говорят и приготвят закуската.

След малко вратата се отвори и тя влезе. Погледна към сестрите ми, после към мене. Очите ѝ бяха червени. С някакъв не неин глас, промълви тихо:

– Хайде, мама, станете... И не се плашете..., чичо ви Стоян са го убили в Сърбия... Замълча, като се мъчеше да се сдържи да не заплаче. – Щом оттамък Кръстанчо и Вилето се събудят, ще ги доведе при вас и ще ви дам да закупите...

Свърна глава, за да не видим сълзите ѝ и бързо напусна стаята.

Останах онемял в леглото си. Не можех да проумея това, което чух... Как така убили!? Та нали нямаше седмица откакто го изпратихме на гарата... Привидях го отново, как заднишком отиде до влака, качи се, но остана пред отворената врата на вагона и не искаше да влезе в него. Остана обърнат към нас и така, докато не се изгуби в далечината...

След малко майка ни доведе децата от другата стая. Остави ни закуската, насърчи ни да започнем да се храним и веднага излезе. Вероятно разбрал за станалото, Кръстанчо плачеше. Бях изпаднал в шок и не можех веднага да се осъзная – да приема това, което изведнъж ме връхлетя. Закуската стоеше пред нас, но никой не посягаше към нея. Само Вилето си взе филийка качамак, намазана с масло и започна да яде. Гледаше ни учудено, защо и ние не правим същото!

Сега искам да се върна назад в тази прокълнатата нощ на 9-ти срещу 10-ти март. Мъжете, които упорито зачукаха по вратата ни, са били военни от полка. Трябвало да съобщят на близките за станалото със Стоян. Както ние така и в стаята на дядо Кръстан, също се изплашили от нощното чуване по вратата. Но нямало как – старецът станал и им отворил. Съобщили му ужасната вест... Върнал се в стаята и още щом жените го погледнали, разбрали всичко. И двете издали онзи сподавен женски писък,

който чухме през нощта. Дядо Кръстан веднага затворил вратата. Заедно и тримата заридали тихо в стаята. Обърни внимание, драги читателю – тихо заридали! Тихо, за да не събудят нас в другата стая!

Ти, който и да си, когато четеш сега тези редове, помисли малко – сдържат мъката си, за да щадят нас! И то в момента, когато са загубили единствен син и баща на две деца!... Да не ни събудят! Каква необикновена, каква неопикуема с думи постъпка на тези добри и благородни хора! Да сдържат мъката си и то само миг след като току-що са чули жестоката вест! Тази, бих казал, необяснима човешка постъпка дълбоко се загнезди и заживя в крехкото ми тогава юношеско сърце. Оттогава не ме напуска и не спира силно да ме вълнува! И така ще бъде до последния ми ден... Докато родителите ни бяха живи, а и ние децата след тях, винаги сме чувствали тези хора по-близки от всякакви наши роднини. След всичко, което гядо Кръстан, баба Гюра и леля Драга направиха за нас в онова трудно и жестоко военно време, те останаха в сърцата ни като незабравими пречисти светци! Сега мога да кажа само едно – нека там горе душите им бъдат винаги облени в Божествена светлина! А сега, колкото и да ми е трудно, трябва да продължа и отново да преживея онези скръбни дни.

Не ме сдържаше в нашата стая и реших да отида оттамък. Обърнах се към останалите и им наредих: „Стойте тук и не излизайте от стаята! И слушайте Мария!“ Но едва ли разбираха какво им говоря.

В другата стая вече бяха нагошли хора, за да помогнат. Суетяха се, гали ще успеят да свършат всичко, което им предстоеше през този труден ден. Жените бяха гали на баба Гюра и леля Драга гвата стола да седнат. Подпрели ръце на масата, гържаха главите си и ридаеха. Успокояваха ги с думи. Дядо Кръстан не беше там. Видях го на двора сред близки съседи. Обсъждаха загрижено станалото. Погледнах го. Малките му уморени очи бяха хлътнали дълбоко. Лицето му – опънато, изпито. Стори ми се, че през тази черна нощ се беше присвил и смалил. Споделяше с мъжете какво му казали военните – че преди обед ще докарат Стоянчо.

Решиха да изложат Стоян в тяхната стая. Разместиха маса, кревати и освободиха място в средата. Поставиха един срещу друг единствените два големи стола. Тези, на които сядаха гядо Кръстан и баба Гюра, когато четяхме „Под игото“. На сегалките им щяха да опрат гвата края на ковчеза. Митко Ганчин и съседа Кола Димшин отидоха в общината да уредят въпроса с гробното място. Обещаха, че след това ще го изкопаят. Жени се отправиха към черквата, да предупредят свещеника за опелото. Дойдоха и сестрите му от Хераково и Алдомировци. Запрегърцаха се с плач. Тъжните моменти се редяха един след друг в този черен 10-ти март...

Към 11 часа на обикновена конска каруца военните докараха покрит ковчез. Мъже се притекоха да помогнат при свалянето му. Вкараха го в стаята. Поставиха го върху столовете. Хората – вцепенени мълчаха... Чуваше се само приглушен плач на жени. Вдигнаха капака. И... видяхме Стоян. Във войнишки грехи – грехите, които така ненавиждаше! Със скръстени ръце на гърдите. И в този момент насъбралата се мъка избухна с всички сила. Смесиха се крясъци с ридания... Баба Гюра се хвърли върху Стоян и започна да нарежда. Изправена до нея, леля Драга гържеше главата си, като

я тръскаше насам-натам. Заг тях дядо Кръстан не издаваше глас, но сълзи течеха по лицето му. От другата страна на ковчеза двете му сестри се бяха навесили над Стоян и изливаха мъката си. Видях Кръстанчо далеч от ковчеза. Заврял се бе в ъгъла на стаята. Опрял бе глава в стените и тялото му трепереше от плач. Вилето се бе притиснала в краката на майка си, гледаше стреснато наоколо, гържеше се за роклята ѝ, като да чакаше оттам да дойде сила, която да прогони уплахата ѝ...

Придождоха съседи и откъснаха жените от Стоянчо. Сложиха ги да приседнат на кревата. Дадоха им вода да се осветят. Мъже изведоха дядо Кръстан на двора. Идеха съседи с току-що разделени се клонки на ранни пролетни цветя и покриваха тялото на Стоян. Приблжих се по-близо до него. Погледнах го. Толкова години изминаха, но онова, което видях, ме потресе... И досега то не излиза от съзнанието ми. В шията му личаха прободни рани от ножове. Вероятно, когато е паднал, в яростта си сърбите са се нахвърлили върху него. Дали е бил още жив, или вече е бил мъртъв?! Преположения могат да се правят всякакви. Но едно е ясно – „Символичната война“ на фашисткото ни правителство крие още много, и много мъчителни тайни за безсмислената смърт на хиляди българи!

Дождоха Мунко и Кола. Казаха, че общината е определила гроба да бъде на голия стръмен рид пред боровата гора, който се спуска към реката. Те са го вече изкопали, но трябва да има мъже, за да качат ковчеза догоре.

Случи се още нещо, което никога не очакваше. Рано след обяд през къщата дождоха десетина военни музиканти. Казаха, че им е заповядано да свирят при изнасянето на войника от къщи. Като научи това, дядо Кръстан отсече:

– Ка'жете им веднага да си одам! На тая мъка сега само музика ми трябва. Да ги питам я, защо ми зеха момчето и го погубиха... Сега па и музика пради'ли да ми свирят...

Но музикантите отказаха да си отидат. Заповядано им било и толкова. Дядо Кръстан се възмущаваше, но съседи го убедиха да мълчи, защото знае от кого и по-лошо може да дойде. И така, покрусеният старец трябваше и тази беда да преглътне, да я изтърпи. Трябваше покорно да изпълни нареждането на военните и да им изслуша свирнята.

Доиде време да изнесат Стоян. Мъже вдигнаха и понесоха ковчеза към колата на съседа – същата, с която Стоян ни караше, когато отивахме на гости при сестрите му. Музикантите засвириха, жените плачеха, а мъжете псуваха проклетия Монеф. Военните посвириха, посвириха, докато поставяха ковчеза на каруцата и си отидоха.

Проточиха се хората към боровия хълм. Заг колата жени подкрепяха баба Гюра. леля Драга и майка ми вървяха една до друга и взаимно се придържяха. Така стигнахме до мястото. Като погледнаха стръмнината нагоре, много жени и възрастни мъже решиха, че е невъзможно да се изкачат по баира. Посъветваха и баба Гюра да се откаже. Така, траурното шествие за тях завърши готук. Най-здравите мъже се хванаха за ковчеза и с много усилия го изкачиха до гроба. Селският свещеник започна опелото. Стоеше застанал с гръб към хората и с поглед надолу към реката. Беше още в началото на религиозния ритуал. И както си вършеше работата, изведнъж гласът му

секна и спря... Обърнахме глави и ние надолу и видяхме към нас да се изкачват двама офицери. По-пълният вървеше напред, а другият го следваше. Като приближиха – познахме го!... Идеше самият Монеv! Всички се стъписаха... Запъхтян, той се спря до ковчеза. Не попита кои са близките, за да се ръкува с тях, да им изкаже съболезнования с топли думи. Дори не се прекръсти пред убития! Изправи сабята пред себе си, подпря се с две ръце на нея и зачака да му премине умората. И направо започна да гържи реч. Реч припряна, без емоция, реч изречена по задължение. Това бяха думи, които вероятно винаги е казвал при такъв повод. Че „този войник, който сега лежи пред нас, е отдал най-скъпото, което е имал – своя живот. И го е отдал в името на Цар и Родина. На този Цар Обединител, който завинаги разшири нашите граници от Черно море до Охрид и от Бяло море до Дунав. Армията никога няма да забрави подвига на този героичен воин. Името му... – тук Монеv се запъна, но се наведе към офицера до него. Той му прошепна нещо и Монеv продължи – да, Стоян..., името на този храбър воин Стоян ще се помни завинаги от нас!“.

В това време наг Сливница се чу познатият грохот на американските крепости, които се носеха към Румъния. Монеv погледна за миг нагоре и побърза да завърши речта си, като каза дежурното: „Бог да прости героя!“.

Отгаде чест и пое по баура надолу.

След всичко станало, свещеникът не можа веднага да продължи опелото. Трябваше му време да се съвземе. Накрая изпя „Последное ридание“... Мъжете спуснаха ковчеза и започнаха да го зариват.

23.

Десети март разчупи всичко на две в дома на дядо Кръстан: до тази дата и след тази дата! Преди, когато Стоян си е бил в къщи, в техния дом е имало и спокойствие, и радост. Когато военните го грабнали, останала им само едната надежда – да се върне жив и здрав. След десети март и нея вече я нямаше. Дълбоко се загнездиха непреодолима мъка, а и грижа за утрешния ден. И тази голяма грижа легна изцяло върху плещите на дядо Кръстан. Аз осъзнавах това и разбирах, че в мъжката работа той можеше сега да разчита единствено на мен. Дотолкова, доколкото с моята възраст и неопитност в селските работи можех да му бъда полезен. Научил се да правя по нещо от тях. Предстоеше пролетна оран, после коситба, пластене, пренасяне на сеното. И още – грижи за кравите, почистване на обора, разхвърляне на гюбрето и какво ли не. Във всичко това исках и можех да му помагам!

Баща ми имаше други задължения. През цялата седмица, въпреки опасността от бомбардировки, рискуваше живота си и оставаше в София. Поработваше каквото намери. В неделята се връщаше и в раницата си донасяше продукти, които бе успял да купи. Защото само с купоните за храна не можеше да преживеем. Но невинаги намираще дори и това, което според тях ни се полагало. Тогаваш търсел спасение на „черната борса“ на спекулантите. С парите, които ни оставяше, купувахме каквото се намери в селото. Лошото бе, че с баща ми няхахме никаква връзка. Затова и не дойде за погребението на Стоян.

Така се занизаха нашите дни след 10-ти март. А за баща ми и за всички хора, останали в София, ужасите на „Символичната война“ се завърнаха с

още по-голяма сила. Те ги очакваха, но не знаеха, кога бедата ще ги връхлети отново. И тя дойде на 16 март рано след полунощ. Стряскащият вой на сирените накара полублечените хора да скочат от леглата и да побегнат. Същият ден, но към 9 часа вечерта отново долетели. В тези две нощни нападения участвали 50 английски самолета. За разлика от американците, англичаните предпочитаха да сеят смърт през нощта. Хвърлили към 200 разрушителни бомби от различен калибър. Между тях и няколко от 1600 килограма. Ужасът от такива чудовища вече бяхме усетили. Те не само помитаха всичко на голямо разстояние около тях, но със страховития си гръм имаха невероятно психическо въздействие над населението. В тази нощ самолетите изсипали към 4000 запалителни бомби! Пламнали много пожари, които нито имало кой да гаси, нито с какво да гаси. А тези две нападения бяха само начало след затишието от януари до средата на март...

На 29 март като по разписание пак в 9 часа вечерта отново пламнали магнезиевите кандила над съсипания град. 150 английски самолета започнали да тъкат бомбения си килим по отгавна вече съсипаната София. От време на време като някакви чудовища крилата им проблясвали на прожекторните светлини. Ръсели предимно запалителни бомби. Пламнали нови пожарища и се следи със старите. Горял най-вече центърът. Който можел, бягал към крайните квартали, за да се измъкне от огнения аг. Явно решението на съюзниците да сринат и изравнят със земята София продължавало с неотслабваща сила.

Но още по-ужасното дошло на 30 март сутринта. Отново към 9 часа 450 тежки американски бомбардировачи, охранявани от 150 изстребители, надвиснали над горящата столица. И започнал невиждан аг, който бледнел дори пред този от 10-ти януари. Самолетите долетели коварно на две вълни. Първата изсипала товара си и отлетяла... Минало към половин час и хората наизлезли от укрытията. И тъкмо тогава връхлетяла втората вълна. Отново се засипали бомби. И без това подигелите вече хора отново панически побегнали и търсели къде да се сврат, за да се спасят. Изоставили не само домовете си, но дори и техни близки, затрупани под развалините.

Работата на тези отгоре свършила и те, олекотени, спокойно поели по обратния си път. Знае се, че в двете нападения са участвали 600 американски летящи крепости и 150 изстребители. Обърнете сега внимание на цифрите, които са достоверни! Те хвърлили 3000 разрушителни и 30000 запалителни бомби. Унищожени били много сгради, загинали хора.

По бученето на отлитащите самолети над Сливница, които идеха откъм София, разбрахме, че те вече се оттеглят. Силна тревога ни гържеше за баща ни и тя ме накара да отида в центъра на селото, където пътят от София навлиза в него. И други хора чакаха като мен, да срещнат близки. Започнаха да приивждат с камиони, с каруци, дори пеша. От тях научихме, че Столицата е жестоко бомбардирана. Както никога досега! Това много ме разстрои. Останах още няколко часа на пътя. Притъмняваше. Взирах се в идващите от София хора, но баща ми все го нямаше сред тях. Прибрах се у дома. Един въпрос остана да витае над нас – жив ли е?

Баща ми се върна късно вечерта. Изтощен и още силно шокиран. В раницата си носеше малко продукти. Между тях като никога и един ис-

тински бял хляб. Но наполовина наквасен с вода. Когато се посъвзе, започна да разказва какво е преживял в този аг. През двете нощни бомбардировки останал в къщи. Скрил се в окопа на двора. Хвърлените от самолетите светещи парашутчета превърнали нощта в ден. Особено ужасяващи били взривовите на тежките, над тон и половина разрушителни бомби. Имал късмет, че те били пуснати над центъра. Когато помитащата всичко буря утихнала, небето пламтяло от пожарищата в града. Станало му ясно – започнала е нова поредица от още по-ужасни бомбардировки. Както бил облечен, свил се на кревата да дочака деня. Сутринта хапнал нещо набързо и тъкмо тръгвал да бяга към нас, сирените ревели. Грабнал раницата и побегнал по улица „Ниш“. (Сега под нея върви метрото за Люлин). Тя направо извежда извън града. През този ден и моят приятел Коцето случайно бил в София. Среждали се на улицата.

– Бягай по-бързо да излезеш от града! – викнал му баща ми. – Все по тази улица... Ще стигнеш до борова горичка при „Факултета“. Скрий се там!

Като по-пъргав и без багаж Коцето полетял напред и изоставил баща ми. А той, с раницата на гърба, едва достигнал линията за Перник и видял над него първото ято самолети. Летели ниско. Прехвърлил линията. Боровата горичка била пред него, но за изтощените му сили, се оказала твърде далеч. Загъхвайки се, едва се добрал до нейния край. И се строполил на земята. А лешоядите отгоре вече били започнали да кълват града. Разказваше, как закрил главата си с ръце, но чувал скърцането на откачащите се от трюмовете на самолетите бомби. Понеже се намирал на по-високо място, видял как градът изцяло бил захлупен от огромното ято. А под тях като в гигантски връщ котел изригвали и клокочели земни облаци след падащите бомби. Когато ятото отминало, станал и се скрил навътре в горичката. Там имало и други хора. Питали се дали да отидат и видят, какво е станало с домовете им. Още повече, че някои оставили немощните си родители там. Но отдалеч се чул тежкият тътен на втората вълна. Когато ятото затулило небето над София, залегнали отново. И отново смразяващото к-р-ръ, к-р-ръ, к-р-ръ – триенето на метал в метал при откачването на бомбите се забивало смразяващо в главите им. Отделните взривове се сливали в общ, несекващ тътен. Облаци от дим и земя се издигали над града. Но за него нямало значение какво го сполетява. Той вече бил мъртъв!

Минало час, докато хората в горичката се убедят, че лешоядите са се нахранили. И сити, вече са отлетели. Със страх, че може да види най-ужасното, баща ми тръгнал към нашия дом. Видял го отдалеч и отгъхнал – не бил разрушен. И направо се запътил към гарата. Но като пристигнал там, разбрал, че тя отново сериозно е ударена. Едва няколко влака могли да бъдат композирани, но извън нея. А тълпи от обезумели хора се блъскали, ругаели, дори се биели за място в тях. Майки плачели, притискали пищящи деца в себе си, молели да се качат в претъпканите вагони. Баща ми разбрал, че оттук е невъзможно да тръгне към Сливница. Решил да върви пеша по шосето. За щастие край Божурище някакъв каруцар го качил. Пътят бил претрупан с хора, каруци, камиони. Всеки се стремял колкото може по-бързо да се отдалечи от града. И на тясно мостче над някаква малка река конете се подплашили и каруцата се обърнала в реката. Отървали се

леко. Не пострадали нито хората, нито конете. Само дето белият хляб се намокрял. Но не го хвърлихме. Изядохме сухата му част. Така нашият баща преживял най-мощната бомбардировка над София. „Най-мощната“, но дотогава. Защото „Символичната война“ продължаваше и не знаехме каква ще бъде следващата атака!

24.

Настана време за пролетна оран. Два дни гядо Кръстан преглеждаше и постягаше старичката каруца, гърбеното рало и всичко необходимо за тази важна селска работа. И както вечеряхме, рече:

– Драге, утре сметам да ора нивата под Козяко. Требе да гойдеш да ми водиш кравите.

– Е, убаво, тате. Но тогава мама требе да сготви и да ни донесе яденето.

Като чух този разговор, нещо трепна в мен. Откога чаках да отидем на полето и да работим нещо с гядо Кръстан. И докато майка ми и баба Гюра уточняваха какво да готвят утре, обърнах се към гядо Кръстан и неуверено попитах:

– Не може ли вместо леля Драга, аз да водя кравите?

Изненадани от моя въпрос, жените погледнаха към стареца.

– Ама, че можеш ли, като не си работи'л такава работа?

– Защо да не мога бе, гядо Кръстане? Ще ми покажеш и... готово!

– Вярно бе – обади се майка ми. – Че той може да свърши това. А ние с Драга ще сготвим и ще ви донесем обяда. Хем ще се поразходим малко.

– Добре – рече гядо Кръстан. – Много добре. Как па я се не сети'х по-рано!?

На другия ден качихме в колата ралото и всичко друго, което ще ни трябва. Аз рипнах в нея и гядо Кръстан победи кравите. На нивата ги запрегна в ралото. Обясни ми как да ги водя в права линия, та браздата да е винаги успоредно с предишната. Определи разстоянието от слога на съседната нива и рече:

– Айде, сега с Господ напред! – и високо подвикна на кравите, а значи и на мен:

– Ди-и-и!

Дръпнах поводите им, те се напънаха, старецът натисна ралото, да задълбае колкото е нужно и оранта започна. Когато изкривявах посоката, или допусках друга грешка, той се провикваше да ме поправи. Ако и това не помагаше, спираше, угваше отпред при мен и ми показваше, какво съм сгрешил. И ме поучаваше винаги с благ и спокоен глас. Такъв беше, милият гядо Кръстан. След 2–3 бразди вече безпогрешно изпълнявах задачата си. А след време дори поусках да си сменим местата. Той не ми отказа, въпреки да е знаел, че няма да се справя. Сменяхме се хей така, колкото да ми мине меракът.

Оранта ми беше първата сериозна селска работа. Бях щастлив, че помагам на този човек. По плагне майка ми и леля Драга гонесоха обяда. Седнахме на сянка под гървото в края на нивата. Жените сложиха постеля на земята и наредиха „що дал Господ“. Прекръстихме се и постната храница, която много пъти дотогава бях ял, ми се стори толкова вкусна, както никога...

Мина време и цветоносецът Април беше избуял всяка тревичка, всяко цветенце. Беше напълно раззеленил листата по гърветата. Люцерната по гумното отгавна беше наедрияла и чакаше да бъде окосена. Но тази работа не беше така лесна, както да водиш кравите при оран. Показа ми дядо Кръстан как да замахвам с косата, колко да я натискам към земята и как да я наточвам. Опитвах се, но трудно ми вървеше тази коситба. Видях, че „бастисвам“ люцерната и се отказах. А и силите ми не бяха достатъчни. Коситбата си беше истинска мъжка работа. И все пак, въртях се около дядото и все с нещо му помагах.

Отидохме и към Опитцветското блато. Там имаше земя, която също трябваше да се окоси. Когато започна пластенето, оказа се, че тази работа е много лесна. И дори приятна. Просто обръщаш с вила окосените пластове трева, за да се изсушат на слънцето и от другата страна. Щом изсъхналата трева се превърна в сено, с колата отидохме да го приберем. Аз и Мария с гребла го събирахме, докарвахме го до колата, а дядо Кръстан го товареше и подреждаше в нея. Получи се госта висока копа. Стегнахме я с въжета, да не се преобърне. С Мария се качихме върху нея. Дядо Кръстан застана отпреди, пое поводите и тръгнахме към селото.

Да се возим, сегнали върху висока купа сено на кравешка кола, беше нещо изключително желано за градски деца като нас. Тя се движеше бавно, бих казал дори тържествено, точно както вървеше и се клатушкаше човекът, който ни водеше. Гледахме отгоре и всичко, което виждахме, ни се струваше приказно различно, необичайно. Когато при спирката преминахме жп линията и започнахме да навлизаме в селото, аз лично се почувствах като фараон, когото возят на грамаден слон, при тържественото му близане в завладял от него град! Хубавата разлика беше, че не ми миришеше на слон, а от сеното идеше гъх от букет на току-що набрани билки. Но да си призная, въпреки удоволствието, с Мария изпитвахме и страх. Защото горе на върха значително се накланяхме на всички страни поради неравния път под нас. Затова здраво се бяхме вкопчили за въжетата, които придържаха сеното. Със страх и въображение тържествено преминахме през центъра, та чак до нашата къща. Дядо Кръстан прекара колата до дворната ливада. Там изгради голяма копа и от друго сено, което докарахме.

А прелитанията на бомбардировачите над селото ставаха все по-чести и по-мощни. Случваше се летците да изхвърлят непотребни вещи – празни бутилки, недоядени шоколади, кутии от цигари. Говореше се, че пускали нарочно и детски играчки, но били заредени с взрив. Дали беше истина, или не – не зная. Но хората предупреждаваха децата си. Мисля, че Кръстанчо намери кутия от американски цигари с няколко къса в нея. Разглеждахме я с интерес, но не смеехме да я отворим. Решихме да я хвърлим. Но баба Гюра рече:

– Дайте ги мене!... Я че ги изпушим! Ако се отровим, по-скоро че си ойдем при Стоянча...

Приседна пред вратника на къщата и запали цигара. Гледахме я с уплаха какво ще стане. Тя спокойно гълтеше дима. Имаше в нея някакво доволство, че отново ще се срещне със сина си и ще бъдат завинаги заедно.

Нищо не ѝ се случи. Летците просто са хвърлили кутията с останалите в нея късове.

След най-жестоката бомбардировка на 30 март, последваха спокойни дни за София. И баща ми отново се върна там. Но както разказваше, градът вече не бил такъв, в който можело да се живее. Рядко се виждали хора. И това били или граждански мобилизирани, или военни. Но най-вече хора, които нямали нито средства, нито къде и при кого да се евакуират. Градът едва дишал в развалини. Като че вече нямало какво да се бомбардира в този град. Но не така мислели тези, на които обяхме война. И си изпълняваха тяхното решение: „София да бъде напълно изравнена със земята!“

И ето, на 17 април сирените ревнаха отново. И, помислете само, 300 американски бомбардировачи-крепости и 100 изстребител изцяло покрили и затиснали и без това поругения град. Небезпокоявани от нищо, изсипали бомбите си и си заминали. Разрушенията и убитите нямаше кой да брои. А и кому е нужно това? София беше мъртва!

А висшите ни управници се криеха по вилите в Чамкория (Боровец). И не можеха, и не знаеха как да ни защитят. Те вече бяха извършили, това, което не трябваше да правят. Сега обявената от тях война бушуваше. И от това страгахме и умирахме ние, обикновените хора, а не те! Те просто си почиваха в Боровец...

25.

Една сутрин в края на април разсилният на общината гоїде пред къщата на баба Съвета и заудря барабана. Съобщи всички ученици да се явят утре в 10 часа, за да им бъде направено важно съобщение. Мария, братовчедката ми Тодорка и аз се отзовахме на поканата. Личеше, че повечето сме деца от евакуираните семейства. Разпределиха ни по класове. Но те се оказаха с малък брой ученици. Нямаше и учители по много от предметите. Така трудно можеше да се започне нормален учебен процес. И решиха да идваме само в определени дни. Събрани в групи по желание, щяхме да имаме спортни занимания, излети в околността, уроци по природознание и други такива неща. Тодорка и Мария се отказаха. На мен обаче ми допаднаха. И започнах да ги посещавам. Имаше и друга причина, която ме подтикваше да правя това – дъщерята на Симчо Шебеко, съседът ни отляво. Видях я на първата сбирка и нещо ме привлече към нея. На ръст беше дори нисичка, но стройна. Ходеше в обичайната за ученичките по това време униформа – черна престилка със бяла якичка. Мислех си, че можем да вървим заедно до училището. Затова като настанеше време да тръгвам, с надежда поглеждах през каменния зид, с който баща ѝ беше оградил двора и двуетажната им къща. Очаквах да видя дали тя също ще тръгва, та веднага да я последвам и така да излезе, че уж случайно се срещаме на улицата. Аз ще я попитам: „Вие на училище ли отивате?“ А тя ще ми отговори: „Да, на училище“. Тогава ще кажа: „И аз отивам на училище!“ След което ще продължим заедно и... ще си говорим по пътя. Но моите планове пропаднаха! Тя спря да идва на сбирките. Така угасна първият ми юношески любовен порив в живота.

От училищните занимания си избрах физкултурните и излетните. Изглежда учителят по физическо възпитание си знаеше работата, защото

привлече много момчета около себе си. Започнаха тренировки по бягане на 100, 200, 400 и 1500 метра. Той беше премерил обиколката на игрището и определил разстоянията. Освен това имаше трап за дълъг и висок скок, лост, халки, върлина и въже за катерене. Футболното игрище беше близо до нормалните размери. Тези възможности за спортуване представляваха истинско богатство за едно селско училище.

Освен, че спортувах, в училището срещнах и се запознах с мои връстници. С всеки ден пролетта ни радваше с хубаво време и по главната улица неусетно се образува така нареченото „Движение“. Младежите, а и не само младежите, привечер се движехме напред-назад – от паметника до Военния клуб. Около него можеше да видиш не само познати и приятели, но и някои момиче, което ти е харесало. И като се разминавате, да си „хвърлите“ по един поглед, който понякога говори повече от неказани още думи.

На движението излизах най-често с Мишо. Ако не съм забравил, казваше се Михаил Янков. Момче от селото. Скромно и приветливо. Запознахме се в училище. Допаднахме си и се сприятелихме. Спортувахме заедно, ходехме на излети. Дори когато се върнахме в София, той ми гоиде няколко пъти на гости. Оставаше и да ноцува у дома.

Сега едно малко, но интересно отклонение. Минали бяха години. Дори имах вече семейство и малък син. По време на едно мое пътуване в Прага, спрях пред богато погредена витрина на голям магазин за обувки. На „Вацлавския площад“, в самия център на града. Дали ще купиш, или няма да купиш, обслужването в него беше еднакво. Влизаеш, казваеш на момчето номера на фасона, който си харесал от витрината и номера, който носиш. Сядаш на мекото кресло. Тя ти донася исканата обувка, сваля твоята и ти обува новата. Опипва да види как ти стои. Ако се налага, сменя я с друга. Щом си доволен – купуваеш. Ако не си – излизаеш си. Та както стоях пред витрината отвън, до мен застана български офицер в униформа на въздушните ни войски. Естествено, той не можеше да знае, че съм българин. Погледнах го бегло и... какво мислите – познах моя стар приятел от Сливница Мишо! От много години не се бяхме виждали. „Колко е малък светът“ си рекохме и се прегърнахме. Обещахме си непременно да се срещнем в София. Но след това изненадващо пресичане на пътищата ни, всеки пое по своя – така и не се видяхме. Сега научавам, че Мишо е жив и здрав и си е в родното село. Зарекъл съм се да го открия и да го навестя. Дано успея! Никой не знае къде, кога и какви изненади ще му предложи животът.

Но, да продължа за Сливница. Както вече казах, участвах и в близките излети. От учителя, който ни водеше, научих нещо много важно, което неотменно ми служи оттогава. За първия излет на нашата група трябваше да се срещнем на ъгъла на главната улица, точно срещу сегашния изоставен хотел. Там имаше масивна двуетажна къща с фурна на приземната ѝ част. Помня и сега, срещата беше насрочена за 09:30. Аз закъснях с 5 минути. Бяха дошли само няколко души. Учителят не се загържаше на едно място и все поглеждаше часовника си. Дойдоха още няколко момчета, но той ставаше все по-нетърпелив. В 09:45 застана пред нас. Усмихна се и с много спокоен глас ни говори, не повече от 5 минути. За точността! Какво всъщност означава тя. Защо трябва да сме точни. Колко голямо значение ще има този принцип

за бъдещия ни живот. Сега не мога да се сетя буквално за всяка негова думи. Но съм запомнил, че винаги трябва да идвам поне няколко минути по-рано от уречения час. Независимо с кого и за какво се срещам. И ако ми се наложи по някаква причина да закъснея, навреме да уведомя за това! И каза:

– Сега ние тръгваме. Тези, които закъснях, нека разберат, че не са проявили уважение към нас, подиграли са се с нас!... Затова ние ги изоставяме!

Благодарен съм на този учител, лека му пръст! За цял живот ми създаде толкова ценен навик...

И още нещо искам да спомена за училището. Нямаше по-чакан, по-светъл, по-възторжен и всенароден празник от 24-ти май. Но управниците в Сливница кой знае защо решиха да изопачат този светъл ден. И то непосредствено преди погрома над Германия! Наредиха: на манифестацията по главната улица бранниците да се явят облечени в униформите си, а останалите ученици да преминем заедно с тях в единен строй! Това смути много от нас, които не бяхме бранници, въпреки че в училище ни задължаваха да членуваме в тази фашистка организация. Какво ни нареждаха – като стигнем до трибуната, където ще бъде и полковник Монеv, да вдигнем ръка по хитлеристки? Никога! Така си говорехме с Мишо. Решихме да не участваме в такава манифестация. И други като нас направиха същото. Дори някои по-прозорливи бранници също не се явиха. Така замислената от полковник Монеv и местните управници манифестация не можа да се състои. Дали това вразуми селските големци? Едва ли! Но събитията бързо идваха към България и щяха да им покажат колко недалновидни са били.

В края на май, или в началото на юни, точно в средата на нашето игрище, стовариха няколко гървени бараки. В тях имаше всичко за удобен живот. Не бяхме доволни, че ни взеха игрището, но когато дойдоха обитателите им, приятно се изненадахме. Това бяха останалите наши летеци-изтребители. Към 15-на души. Все млади, здрави и красиви мъже. На смени през деня дежурели на летището, а вечер идваха да преспят спокойно, за да са бодри през следващия ден. Всяко момче мечтае да разговаря с истински летец. Когато прелитаха над нас, не ги виждахме. А сега можехме дори да ги пипнем, да ги питаме за самолетите им, какво оръжие има на тях, за въздушните им боеве... Останаха на игрището докъм края на юли. След това изчезнаха. Навярно защото и бомбардировките над страната затихнаха.

По време на техния кратък престой навярно се беше зародила голяма любов. През август над Сливница се появи наш изтребител. Кръжеше много ниско и от мощния му рев, селото под него сякаш се тресеше. Летецът устремно налиташе все към една и съща къща и рязко поемаше нагоре. Направи го поне 5-6 пъти и отлетя. Сигурно искаше да каже на момичето в къщата: „Ето ме, жив съм! Не съм те забравил!“... Дори и тази жестока война не можа да спре хората да се обичат...

26.

За Великден извършихме основно почистване на къщата и двора. Майка ми и леля Драга омесиха козунак и други сладости. Баща ми донесе агнешко месо. Боядисаха и червени яйца. Но всичко ставаше някак насила.

Нямаше я оная радост, нямаше го онава вдъхновение, които носеше този празник. Мъката властваше в нашия дом. А животът напираше и искаше своето. Стараехме се да правим каквото се налага. В желанието да помагам на дяго Кръстан, се захващах дори с работа, която не можех да върша. Опитвах се да издоя кравата, но колкото и да ми показвах, колкото и да мъчех себе си и нея – нищо. И се отказах. Да паса и двете крави под Козяка обаче, не ми беше трудно. Само дето се боях да не побягнат нанякъде, че после – иди ги гони.

Дните бързо минаваха. Май също се изнизваше. Както с дяго Кръстан работехме по двора, изведнъж небето притъмня, затрепяха гръмотевици, рукна силен гъжг. Скрихмем се в предверието на дома и зачакахме да премине.

– А гано пова'ли повече, оти земята чека за во'да – угрижен говореше дяго Кръстан. Дъждът валеше на едри капки и плющеше по вече образувалите се локви. Потехоха вагички към реката. Но както изведнъж го'йде, така изведнъж и спря. Грейна слънце. Замириса на колендро. Прецених, че гъждът, който се изля, ще е предостатъчен за посевите.

– Е, дяго Кръстане, след тази голяма вода, вече всичко ще поникне! – казах аз и радостно го погледнах.

Той беше зареял поглед в недалечния хълм, където имаше засята нива, за да разбере, дали и там е паднало гъжг. И като да ме поучи, гобави:

– Добре повале, ама сака още. Нали знаеш що гумат ората: „Дъждо през май е като злато“, но се не стига на земята. Она сака добре да се напие...

Идвах от град, и се учудих. Пресмятах, колко ли трябва да навали, та земята „добре да се напие“.

Ставаше все по-топло. Дори горещо. Понякога през неделния ден гадвах на войниците отпущ. Както Стоян и те бяха насила мобилизирани хора. Идваха на реката да се изперат, да се поуизкъпят. Да се почувстват свободни па макар и за няколко часа. Тогава оттам идвах песни. Но не весели, не игриви и закачливи. А тъжни, проточени, идващи направо от угнетена, от наранена човешка душа. Всяка неделя един и същи хубав глас достигаше до нас. Някои там край реката изливаше болката си по дом, майка и любима. В песента си все питаше бялото облаче, дали не е видяло първото му либе и не е ли чуло майка му да пита за милоото си чедо... Песента докосваше сърцето ми и силно ме вълнуваше. Бих казал до сълзи. Особено след като изгубихме Стоян. В тези трудни военни години мъката по различен начин беше легнала у хората, но навсякъде и у всекиго...

Веднъж дяго Кръстан ме прати в стария им дом зад къщата да му гонеса „големо чуко“. Като не го намерих, го'йде и той да го търсим. Открихмем го, но преди да излезем, старецът се замисли за нещо и отиде до големия гървен сандък, в който си гържах брашното. Вдигна капака. Погледна, и тихо запита сякаш самия себе си: „Дали ще стигне?“... Тази му грижа за хляба чух за първи път. Помислих, че мене пита. Повдигнах рамене:

– Не знам, дяго Кръстане. Нямам представа. Никога не съм месил хляб.

Той не ми обърна внимание и сам си отговори: „Че стигне, че стигне... Нали и царевично имаме. Че изкараме некак!“

Краткият размисъл на милия човек ме накара да се замисля, дали вече не тежим много на тези хора. Чувал бях и родителите ми да се питат за същото. Вярно, баща ми оставяше по малко пари, с тях купувахме това-онова от тук, донасяше и продукти. Но хляб в София трудно се намираше. Винаги качамакът прогонваше глада. Затова, и тук, и когато се върнахме в София, знаехме колко много сме задължени на тези хора. И гледахме с каквото можем и ние да им помогнем.

27.

Грамофонът на Руси се беше повредил нещо. Тодорка и Мутко го донесоха у нас, та ако можем да го поправим. Пипнахме го тук-там и той просвири. Като чува от другата стая, че при нас става нещо, Мария, Кръстанчо и Вилето веднага гождоха. Събрахме се добра компания. Пускахме грамофона, сменяхме плочите – стана ни весело. Изглежда Дяката научил в Рускови, че грамофонът е у нас и не щеш ли, ето ти и той приситна. Влезе важно, поклони се на всички, вдигна гвете си ръце над него и тържествено извика:

– Ето ме и мене! А бре, Мутко, оти не ми каза, че се събирате за весело? Оно може ли такова нещо без мене! – и погледна дяволито към Тодорка и сестра ми.

Плочите, които Мутко донесе не бяха много. Но имаше и танци, и хора. Пускахме ги, както ни попаднеше. Дяката покани на танц Мария, после и Тодорка. Дядо Кръстан, като се прибирал от двора, чул шума в нашата стая. Отвори вратата, усмихна се и каза:

– Я, какви убави ора са се събрали.

– Па ела и ти при нас, дядо Кръстане – поканихме го ние. Личеше, че му е приятно след толкова мъка да види край себе си отново бликащ живот и ведрина. Приседна да ни се порадва. След време видях, как напрежението в лицето му се поотпусна, очите му се поотвориха. Започна и той да се радва на нашите закачки. Особено когато прихвахме да се смеем след някоя „мъдрост“ на Дяката. Изведнъж Мутко се обърна към Дяката и презизвикателно му рече:

– Я да пуснем една ръченица, па да видим, кой че е по-добър – ти, или яс!

– А-а, я не сам по ората... Я сам по танците!... – заяви Дяката.

Мутко вече зареждаше ръченицата на грамофона, тури ръцете си на кръста и заскача. Започнахме да му пляскаме в такт. Подскача Мутко, подскача, гори се опита да клекне, но не се получи. Спря и неочаквано се обърна към дядо Кръстан.

– Е, гедо Къци, знаем, че си бил най-добрио ороизгрец у Горнята Мала. Я ста'ни, па ни по'кажи на нас младите, що е' това ръченица...

Не знай, как Мутко се реши на тези гуми, след като добре знаеше колко наранена беше душата на бедния старец. Но и ние започнахме да го подканяме.

– Бре, немойте ме мене, де'ца. Не сам вече я за и'гранье... Стар съм...

– Не, не... можеш, можеш – не спирахме ние.

Мутко пусна отново плочата. Изривата ръченица изпълни с ритмите си стаята. Усетих, че Дядо Кръстан се заслушва. Богростта на ръченица-

та изглежда започна да събужда младостта у него... В лицето му пролича колебание. Някогашната му страст към играта навярно се бореше със загнездилата се в него скръб... Но мъката отстъпи и той стана. Всички му изръкопляскахме. Сложи ръце отзад, изчака да улови такта и като влезе в ритъм, заситни с някогашните си стъпки от младина. Макар и вече доста по-бавни, личеше че наистина е бил добър. Дори както се говореше – най-добрия в махалата. Та нали затова и защото ходел с чиста бяла риза, Гюра му пристанала. Техните не я давали – Кръстан бил беден, а те – богати. И не приели младите да живеят при тях. Но когато баща ѝ се побоял, не друг, а Кръстан го последено се грижил за него. Трогнат от благородството му, старецът приютил семейството на дъщеря си и за благодарност им построил малката къщица отзад в двора – сега нещо като хамбар. Вероятно, върнал се към миналото си, дяго Кръстан ситнеше ръченицата, а ръцете му допълваха самородния танц. Когато плочата свърши, той спря загъхан. Погледът му се зарея някъде в миналото и... по лицето му затекоха сълзи. Обърна се да не го гледаме и побърза да излезе. В стаята остана само една тъжна тишина... Този порив от младостта на дяго Кръстан – за нас весел, но за него тъжен – сякаш беше лебедовата му песен в неговия живот...

28.

В един горещ ден Мумко ми беше нужен за нещо и почуках на петри-ната врата. Сама тя ми отвори:

– О-о! Що праите, що праите – посрещна ме Петра.

– Мумко, Мумко търся. Къде е?

– А-а, он е доле у градината, до реката. Тули праи.

– Какво прави, какво прави?

– Тули, тули праи... Че дигамо къща!

Чудех се какво ми говори тая жена. Какви тухли, каква къща, като знаех, че те едва намираха какво да ядат. А тя за нова къща ми говори. Отново ми повтори:

– А бе, не може ли да разбе'реш. Тули за къща праи, оти че дигамо къща!...

Оставих Петра и затичах към реката. До самия бряг беше градината им. В нея нищо не садяха. Заварих Мумко, изкопал голяма купчина земя и разхвърлял в нея слама. Сега я разкисваше с вода и я тпчеше с боси крака да се размекне.

– Какво правиш бе, Мумко?

– Е па, не видиш ли? Тухли за къща праим. Че помагаш ли?

Гледах и се чудех – истина ли е това, което виждам и чувам. Мумко гази в кал със слама, а казва, че прави тухли за къща!!!

След време, когато наистина започнах да му помагам, разбрах: калта със сламата се разбива до определена гъстота. В гървена форма с размерите на тухла първо се поръсва суха земя или пясък. После в нея се плъсва от разбитата кал. С малка летвичка тя се изравнява по горния край на формата. След това се обръща на сухо, равно и слънчево място при другите. Изчакват се добре да изсъхнат, което става след доста

слънчеви дни. После се обръщат от другата страна. И така, една по една се правят толкова тухли, колкото са нужни, за да се построи къщата. А те са безчет. Вечерта преди да заспя, разсъждавах: ако Митко не е луг, заслужава изключително уважение. Уважение за упоритостта, труда и волята му! А той не беше луг. Но къщата им прогължи да се строи повече от 20 години. Немотията бе създава и такива хора.

29.

Стана ясно, че повече бомбардировки не се очакват. Съюзниците трескаво бяха заети да завършат подготовката си за откриване на Втория фронт срещу Хитлер – на френския бряг през Ламанша. Много софиянци започнаха да се връщат по домовете си. През средата на август и ние направихме същото. Трудно се разделихме с хората – осем месеца с тях гелехме и добро, и лошо. Но добрите чувства между нас, не секнаха. Отначало често се отбивах при тях. И винаги, когато от горната част на гумното навлизах към малката им къщица, имах усещането, че отивам към мой втори роден дом.

А София през август се тресеше от събития, които коренно щяха да променят живота в нашата страна. Управниците най-после разбраха невъзвратимостта на онова, което логично вече се завършваше. Тогава, изпадналите в паника наши управници, решиха тайно да изпратят в Кайро Стойчо Мошанов – бивш министър, а и председател на предишното 24-то народно събрание. Възложиха му задача да се срещне с намиращия се там висш команден състав от военни представители на САЩ и Англия и да поиска да преговаря за сключване на примирие. Но съюзниците му гали да разбере, че с България няма да се водят каквито и да са преговори. Тя, като победена страна, трябва да приеме пълна и безусловна капитулация и да изпълни исканията от съюзниците условия за примирие. Ето някои от тях: веднага да излезе от Трестранния пакт с Германия; незабавно да разоръжи и изтегли окупационните си корпуси от Сърбия и Гърция; да разоръжи и плени немските войски, които се намират в България; гръцки, сръбски, турски, а заедно с тях и английски части да влязат и окупират България. После, след свършване на войната, съдбата ни ще се решава на мирна конференция. А там победителите въобще няма да се съобразяват с нашето мнение. И още редица други тежки и унижителни условия.

Това бяха само първите международни резултати след натрапената ни от Правителството безсмислена война. Както сега е известно, на Парижката мирна конференция, Сърбия и Гърция предявиха претенции към изконни наши територии. Най-вече Гърция, която поиска да вземе цяла Южна България, като границата ѝ да опре до Пловдив! Помня тревогата, която ни обхвана от това нагло и брутално гръцко искане. Облекчено въздъгнахме едва след като г-н Молотов, външният министър на СССР, ни изпрати от конференцията в Париж следната телеграма, която с големи букви вестниците отпечатаха на първите си страници. Цитирам я дословно:

„Българи, бъдете спокойни. Вашите граници ще останат непокътнати!“

И наистина те останаха непокътнати – вярно пак несправедливи, но такива каквито бяха и преди да станем съюзници на Хитлер. Представям си какви горещи спорове са се водили на мирната конференция. И колко трудно е било на Молотов да ни защитава. Бяхме победена страна и никой от победителите и пострадалите не са се интересували от мнението на българската делегация. Тя е присъствала там, само колкото да погнеше документа за примирието. Често се питам, защо вече никой не говори, дори не споменава нещо за този толкова съществен исторически момент, изиграл огромна роля, за да я има България днес? Историците мълчат, а в учебните програми няма и помен за него. Мисля че това е резултат от грубите, нестихващи, примитивни противопоставяния между отделните политически партии у нас – един стар, типичен балкански синдром. И не само това...

Такива бяха само част от големите августовски събития на 1944-та. Известно е как завършиха те през септември. Червената армия беше вече на Дунава. Тя спря там, в очакване да види, какви решения ще вземе България в този критичен и решителен за нея момент. Като се видя, че България не се решава да приеме Съюзническите предложения за сключване на примирие и продължава да е съюзник на Германия, а това означава, че е във война срещу всички тях, на 5-ти септември Съветският съюз ни обяви война, премина Дунава и без каквото и да е сражение, се стигна до 9-ти септември.

Тук трябва да разкажа един факт, който видях с очите си. Той невдусмислено говори за поведението на Правителство. Като поотраснали вече момчета, събитията около 9-ти септември силно ни вълнуваха и привличаха. Не оставахме по домовете си, постоянно бяхме по улиците. Виждахме какво става в София и всичко се запечатваше в любознателните ни глави – както се вижда, остана завинаги там. С моя приятел Коцето на 7-ми или 8-ми септември стояхме на ъгъла „Христо Ботев“ и „Пирот“ и гледахме към отсрещния „Дом на дюлгерите“, където госта ентусиазиран оратор разпалено говореше пред спонтанен, но много възторжен митинг. Подобни митинги просто кипяха навсякъде из града. С тях хората изразяваха радостта си, че най-после правителството, което ни причини толкова беди и страдания, вече си отива. А към летището във Враждебна от време на време прелитаха отделни самолети, за които поради непознатия ни моторен шум предполагаме, че са руски.

Та както стояхме на споменатия ъгъл, към нас, а не към възрастни хора каквито имаше наоколо, се приближиха двама цивилни мъже, облечени в износени грехи, с каквито бяхме облечени всички по това време. И на руски език ни попитаха, гали знаем тука някъде да има немски войници? Понеже се чакаше идването на руснаците, а тях още ги нямаше, това много ни изненада и силно ни впечатли. Повече с ръце им заразказвахме, как точно на това място преди два дни сме видели неголяма немска моторизирана колона, която завила по ей тази улица „Пирот“ и се насочила на запад към Сърбия. Оттогава не сме виждали други германци. Безспорно това бяха руски военни разузнавачи.

ПОСЛЕСЛОВ

Полковник Монеv

Като имаха предвиг какво ги чака за деянията им, още през август провинули се военни и полицаи успяха да избягат от страната.

Полковник Монеv не е могъл да избяга. На запад вече бяха взели властта сръбските партизани, които той безмилостно избиваше. На изток беше съветската армия. На юг лутуваха гръцките партизани. В София – българските. И естествено е бил арестуван. Научих от хората в Сливница, че са го изправили на голям митинг в центъра на селото с нагпис на шията „Аз съм убиец“. Населението искало да го линчува. Югославските партизани настоявали да им бъде предаден, та да си разчистят сметките с него. Не научих къде и какво е станало с този, не зная дали трябва да го нарека, човек! Не беше нужно и да питам. Неговият край не можеше да бъде друг в онова бурно и потънало в човешка кръв време!

Стоян

Естествено военните не съобщиха на близките му как е загинал. Оставиха ги докрая на живота им да се питат защо техният син, съпруг и баща е трябвало да бъде убит. Единственото, ако може да се приеме за истина, е разказът на негов съселанин, с когото са били мобилизирани в една част. Той разказал на близките си, че се намирали в някаква падина. Сръбски партизани започнали да ги обстрелват. Един войник бил ранен. Като по-силен, а и не само поради това, Стоян го метнал на гърба си и започнал да го изнася. Но сърбите покосили и него. И двамата останали да лежат ранени на земята. Придошли двама да им помогнат. Понеже Стоян бил едър и тежък, те грабнали другия. Нашите се оттеглили, а Стоян останал да лежи безпомощен в падината. Партизаните настъпили и се нахвърлили върху него... Затова, когато го докараха в къщи, видях шията му прободена с ножове. Така този добър, здрав и силен 35-годишен мъж падна както хиляди други жертви в тази безсмислена война, цинично наречена от управниците ни „Символична“!

Кръстан Зарков Колев – Дядо Кръстан

Още щом се прибрахме в София, много гържахме добрите чувства, които се зародиха между нашите две семейства, да продължат и никога да не прекъсват. Ето защо моите родители постоянно канеха не само него, а и Баба Гюра, и Леля Драга и децата, да ни идват на гости. Но къде тази възможност за тях. Цялата мъжка работа беше легнала върху измъчения докрай старец. Баба Гюра вършеше, каквото можеше. Леля Драга, освен че помагаше на възрастните хора, пое и всички женски задължения у дома. И още – грижите за двете си деца. Кой и кога да дойде на гости у нас? Но, изглежда, настояването ни е било госта упорито и е продължило дълго. Защото едва след две години милият старец ни посети.

Радостта ни беше голяма. Виждам го и сега в неговите селски бозави грехи, с чиста бяла риза от домашно тъкано сукно. Виждам го в нашата малка кухничка заедно с нас, седнал около масата, а на нея – калената тава, от която се носи ароматът на приготвения с голяма любов от майка

ми специално за госта – богат гювеч с овнешко месо. Нещо, което за тогавашните гладни години беше голям лукс. Но за скъпия ни Дядо Кръстан родителите ми намериха всичко необходимо. Той гоиде по обяд, остана само за около два-три часа и побърза по-скоро да се прибере – нямаше го вече Стоян да го отмени вкъщи.

Разговорът ни вървеше като между много близки хора. И преди всичко за добрия ни съвместен живот в Сливница. Всички ние непринудено изразявахме нашата благодарност, обич, внимание и уважение към скъпия гост, а и към другите в неговия дом. Оттова той се чувстваше неудобно, дори смутен. Правеше ни впечатление, че почти не хапваше от обяда. Родителите ми постоянно го подканяха да си взима, да не се притеснява. Но той само бобваше по някое картофче и толково. И като го попитаха:

– Защо бре, Кръстане, не искаш да ядеш?

Той нищо не каза. Само овлажнелите му очи ни гледаха, но едва ли ни виждаха. Като че преминаваха през нас и вероятно се рееха някъде там горе из баира с боровата гора над Сливница. И с тих глас прошепна:

– Как да ядем, като отвътре ме е изяло... Те тука... пог лъжичката! – и опря ръка на стомаха си.

И сега чувам тези тъжни гуми на изстрадалия баща. Това беше единственото му първо и последно гостуване у нас. Почина на 15 февруари 1949 година. Полегна до сина си, в същата борова гора.

Гюра Дойчинова – Баба Гюра

След загубата на Стоянчо животът ѝ секна, помрачи се, стана ѝ ненужен. Това, което единствено желаше, го изразяваше с простичките си гуми: „По-скоро, по-скоро да си оидем при Стоянча!“

Отиде си при него през пролетта на 1965 година. И в боровата гора над реката се събраха син, баща и майка.

Драга Стоянова Колева – Леля Драга

Бях вече студент и според тогавашния закон в две лета по два месеца трябваше да отбивам военната си служба. Последният ни лагер беше в историческата местност Три уши – недалеч от Сливница. Пуснаха ни за един ден в отпуск. Да отида до София, беше невъзможно. Затова пешком се отправих към моя втори дом – в Сливница. Старите вече ги нямаше. Посрещна ме леля Драга, така както майка посреща сина си. Нахрани ме с каквото имаше, изпра ми войнишката рубашка. Поговорихме си. И въпреки годините, които бяха минали, имах усещането, че все едно съм си у дома, в София край моята майка. А бих казал, че дори и сега когато къщичката на Дядо Кръстан отдавна я няма, щом вляза в скромния старичък дом на Вилето, самото нейно присъствие ме връща към онова наше време, което не може да се забрави. И усещам една лекота, една доброта. Също както някога. Сякаш около мен и сега витае духът на всички онези скъпи за мен хора... Облякох чистата си рубашка, благодарих на Леля Драга и се прибрах в лагера. До късно преди да заспя във войнишката палатка спомените от преживяното в онази Сливница плуваха като ярки видения из паметта ми.

Годините минаваха, но времето беше безсилно да ни обрече на забрава. Един ден научихме, че Леля Драга се е разболяла. Не беше нужно някой да ме подканя. Веднага реших да помогна, с каквото мога. Отидох при моя съученик от гимназията – Петър Лазаров, тогава известен лекар в София. Помолих го да го закарам в Сливница, за да я прегледа. Веднага се съгласи. За него не беше трудно да открие истината. Извика ни откън пред къщата – Кръстанчо, Вилето и мен. Каза ни направо:

– С голямо съжаление трябва да ви кажа, че жената е сериозно болна. Вече не може да ѝ се помогне. Но по-добре е да знаете това, вместо да ви оставя в неведение...

Кръстанчо и Вилето просто занемяха. Лекарят им изказа обичайните съчувствени гуми и гаде наставления как да облекчават мъките ѝ. Прегнуса и лекарства.

Тягостно беше в колата при връщането ни до София. Почти не говорехме. Докарах моя съученик до неговия дом. Покани ме горе. Седнахме... Нямаше никой в апартамента. Видя, че силно съм разстроен... Наля две чаши алкохол и каза:

– Да пием за здравето на живите, но нека преди това да отлеем за тези, които вече ги няма между нас! – Спогели, че наскоро съпругата му била починала.

Разменихме познатите за такъв момент мисли. Благодарих му и го попитах за неговия хонорар. Отказа. Прегърнахме се и се разделихме – всеки със своите тежки мисли. С този човек повече не се видях...

Леля Драга почина на 6 март 1975 год.

Кръстан Стоянов Кръстанов – Кръстанчо

На това жизнено, палаво, игриво и винаги усмихнато момче му било съдено да израсте без бащина грижа и закрила. Но въпреки изпитанията на съдбата завършил с добър успех гимназия, отбил войнишкия си дълг и започнал да търси работа. Постъпил в местния химическия цех на промишления комбинат. А там въздухът бил наситен с вредни изпарения. Били вредни за всеки и особено за млад организъм. Но на Кръстан не разрешавали по-добра работа в Сливница. Ти, граги читателю, естествено ще попиташ: „защо?“ Преди да ти отговоря, нека те предупредя, за да не се стреснеш от това, което сега ще прочетеш. А то е, защото важни партийни ръководители в града решили, че това семейство е... фашистко! Цялото семейство на Дядо Кръстан – и живи, и умрели били фашисти! Не се учудвай, читателю, точно прочете – фашисти!... Определили ги за такива, без дори да имат и най-малка представа какво е това фашизъм! Знам, че ти вече се питаш: „Как така тези хора могат да бъдат наречени фашисти?“ Ами, много просто – защото Стоян, синът на Кръстан Зарков, бил убит от сръбските партизани. Значи е бил фашист. А щом той е бил фашист, всички от това семейство са били фашисти – и Дядо Кръстан, и Баба Гюра, и Леля Драга и, разбира се, техните деца! На тогавашните тълпи и с плътък ум управници в Сливница им било много, ама много трудно да се замислят и да си отговорят защо и как този техен съседянин е попаднал и загинал в Сърбия? Затова сега младият Кръстан трябваше

да гълта отровните изпарения в примитивния промкомбинат. За него друга работа в Сливница не се полагала!

След години се намерили нормални хора, които пренебрегнали незаслуженото петно, което старите партийни глупаци лепнали върху семейството. Назначили младия мъж за домакин на „Сливнишки герой“ – футболния отбор на града. Кръстанчо вече бил загомен, имал и деца. Години наред си изпълнявал добре работата. Но дошло време, когато кметът на град Сливница – човек без образование, трябвало най-после да се пенсионира. И понеже бил заслужил партиен кадър, намерили му лека, приятна работа – председател на футболния клуб. Като видял, че Кръстан е домакин на отбора, партийната му съвест силно се възбудила и много скоро го изгонил. Казвал му, че за фашисти като него тук няма място! И той се принудил отново да се върне в химическия цех.

От всичките тези несгоди младият мъж се побоял. Посещавах го няколко пъти в болницата, където лекарите ми съобщиха тежката му диагноза. Когато го изписаха, с Мария го посетихме в неговия дом. Близките му се бяха събрали около него. Говорехме тихо. Той лежеше на леглото, слушаше ни, но не се включваше в разговорите. По едно време помолу да го оставим сам и да отидем в другата стая. Искал да поспи. Оставихме го...

Същата нощ, на 15 януари 1994 година, той издъхнал.

Виолета Стоянова Кръстанова – Вилето

Наричахме я Вилето, защото беше най-малката между нас. Била упорита и прилежна ученичка. С отличен успех завършила Сливнишката гимназия. Омъжила се рано за младеж от селото – Борис. Работила в гимназията като деловодителка. Но нейната мечта била да стане учителка. Кандидатствала в Пловдивския институт. Приели я, но в окръжния комитет на комсомола съзнателно намерили формален повод и спрели документите ѝ – дъщеря на фашист! Желанието ѝ да учи обаче не могли да спрат. Записала се и заочно завършила в Националната библиотека – специалност библиотекарство. Е, тогава нямало как да не ѝ дадат скромната длъжност на библиотекарка в гимназията. След време се открила възможност да постъпи на по-добре платена длъжност – в местното военно поделение. Решила да кандидатства, но отново изникнало още живото за тях гамгосване, че произхожда от фашистка фамилия. Като такава тя не можела да заеме длъжността. Назначили друг кандидат.

По време на едно от посещенията ѝ в София за първи път споделила със сестра ми Мария за несправедливия политически тормоз, който понасяли от години наред. До този момент и през ум не ни бе минавало, че нашите близки в Сливница могат да бъдат набедени като фашисти! През онези времена обаче можеше всичко – щом имаш власт и недостатъчно ум и съвест. Това възбуди у мен голямо възмущение. Казах си, мой дълг е и трябва да се намеся срещу тази неправда, независимо какви ще бъдат последствията за мен. Вече излизях редовно на телевизионния екран, имах популярност и уважение сред хората. Дълго мислих при кого от факторите в Сливница да отида и да обясня, че това тяхно твърдение

е напълно абсурдно, а тормозът над тези хора – несправедлив! Партийната върхушка нямаше да ме разбере. Те си пазеха топлите места, с които партията ги бе гарила, и никога нямаше да рискуват да променят вече отгавна съществуващото мнение, че там долу някакви си хора не били фашисти. Реших да се срещна направо с началника на МВР в града. Казах му, че познавам много добре семейството на Дядо Кръстан, че мога да гарантирам за тях, че обвинението им е абсолютно безпочвено. Не само че не са фашисти, а напротив – самите те са пострадали от фашистките управници!... Защото именно фашистите, против волята на семейството, са изпратили единствения им син в Сърбия да воюва срещу партизаните. Не познавах този човек, но ме разбра. Каза, че ще направи, каквото зависи от него. Изглежда, не е страдал от партийни скрупули. Но озорчена от обигите, които от години тяхното семейство понасяше, Вилето не се реши да кандигатства за друга длъжност. Започна работа като библиотекарка в малкото местно читалище. И пенсионирането я завари там.

* * *

В заключение трябва да кажа, че отгавна нещо в мен все ме подтикваше, нещо все ми говореше, че съм длъжен непременно да опиша жестокостта на „Символичната война“, която в ранните ми крехки години вилня сред нас. Тя изгълба разтърсваща, незаличима рана в момчешката ми душевност. Времето, изминало оттогава, не можа да я затвори.

*Бележка на редакцията:
Текстът е публикуван със съкращения.*

Христо Баракoвски. „Графика“

110 ГОДИНИ СЪЮЗ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИСАТЕЛИ

Юбилейните събития по повод 110-годишнината на Съюза на българските писатели се провеждат на 15 и 16 ноември 2023 г. в София с участието на стотици писатели от страната и чужбина. Честването беше по патронажа на президента на Р България Румен Радев, който присъства лично и поздравя писателите по време на тържествената вечер в Централния военен клуб на 16 ноември. В словото си председателят на СБП Боян Ангелов благодари на президента Румен Радев, че се е съгласил да бъде патрон на тържествата. Той благодари на инициативния комитет, на партньорите, дарителите и медиите, които подпомогнаха юбилея и придобиха престижност на събитията. „Това е тържество на българския дух!“, каза Боян Ангелов и очерта накратко сложната ситуация на Балканите, когато след Междусъюзническата война България е застрашена от разпаг. „През септември 1913 г. деветнадесет млади писатели се събират и основават Съюза на българските писатели, като преди това те канят утвърдени писатели за почетни членове – сред тях са Иван Вазов, д-р Кръстьо Кръстев, проф. Иван Шишманов, Тодор Влайков, Александър Теодоров-Балан, Антон Страшимиров. Днес съюзът наброява 800 членове, но малко хора знаят, че това е била първата писателска организация в Европа. Тя е крепител на българския дух!“ – завърши експозето си председателят на СБП. В словото си Румен Радев подчерта, че за него е истинско удоволствие да се присъедини към тържественото събитие: „За мене е чест да приветствам всички вас – пазителите на светлите традиции на една от най-уважаваните и стари творчески организации у нас. Съюзът събира в себе си забележителната история на нашата литература“. Румен Радев спомена знакови имена на писатели, оглавявали организацията – Иван Вазов, Елин Пелин, Екатерина Каравелова, Димитър Димов, Николай Хайтов. „В течение на времето Съюзът се превърна едновременно в творческа и представителна организация на поети, писатели и публицисти. Този внушителен летопис от имена е не само свидетел на творческото израстване на поколения творци, той носи най-важното: носи културния код на нацията. Идентичността и ценностите, страданията и жертвите, ентузиазмът и устремът, белязали пътя на нашия народ към свободата и просвета се потвърждават в това духовно извисяване. Затова Вашата мисия днес е не по-малко значима. Казвам днес, в един свят на разпадащи се ценности, когато наш дълг – на държавата и цялото общество – е да Ви подкрепяме, защото културата, словото, идеята и ценностите са спойващите елементи на нацията ни“ – каза държавният глава и продължи: „Особено се радвам, че днес отново има толкова много представители на чужди и наши културни и обществени институции, което е истинското

доказателство за заслужения авторитет на българския писател“. Амелия Гешева – заместник-министър на културата – прочете приветствие от името на министъра на културата Кръстю Кръстев, в което беше подчертано: „Казват, че писателите са съвестта на човечеството. Вероятно затова историята на СБП е така възходяща и вълнуваща, така емоционална и понякога драматична, защото това е история не само на една организация, посветена на каузата на българската литература, а защото тя е преживяла сложни, трудни, драматични времена. Основателите ги обединява една обща мисия – да защитят духовните граници на България. Те са знаели, че културата е основата на нашата държава.“ Десислава Василева честити 110-годишнината от името на Янка Такева и връчи от името на Синдиката на българските учители поздравителен адрес и Юбилеен златен медал, с който се награждава Съюзът на българските писатели „Днес българските писатели са учители. Това е духовна привилегия. Аз също съм бил учител и се смятам за част от това съсловие“ – каза Боян Ангелов. Последва приветствие от Снежана Тодорова – председател на СБЖ, която връчи на Боян Ангелов поздравителен адрес и плакет „Златно перо“ от името на СБЖ за СБП. Тя припомни, че през 2024 г. ще се честват 130 години от създаването на организирано журналистическо движение. Тогава на Журналистическо-писателски събор, начело с Иван Вазов и Алеко Константинов, се е поставило началото на журналистическа организация, която да се бори за морална чистота.

Тържеството се водеше от актрисата Ирен Кривошиева, а за високия емоционален тонус на присъстващите се погрижи Вокална формация за старинна полифонична музика „Светоглас“: те откриха събитието с изпълнение на „Питат ли ме гей зората“ и завършиха програмата по заслужени аплодисменти с песента „Хайдушки копнения“ (стихове на Пейо Яворов). Ирен Кривошиева и Добрин Добрев Финиотис изнесоха рецитал по стихове от новоизлязлата юбилейна антология „София – златото на гумите“ (изд. „Български писател“). Книгата беше представена накратко от Анжела Димчева – съставител на впечатляващия том заедно с Боян Ангелов, който е автор и на преговора. Книгата съдържа стихове на 185 поети, разпределени в три раздела; добавено е приложение – снимки от литературните музеи на София, предоставени от Националния литературен музей. Във втората част на юбилейното тържество беше излъчен уникален филм, специално създаден за 110-годишнината. Филмът събира изповеди на големи наши писатели: как са започнали да пишат, кое ги е вдъхновявало, кое ги е гържало в трудни години да не се откажат, кои са били историческите събития, вградени в творчеството им. Тези класици оживяват пред нас с автентичните си гласове: Елин Пелин, Дора Габе, Ран Босилек, Чугомир, Елисавета Багряна, Калина Малина, Ангел Каралийчев, Светослав Минков, Никола Фурнаджиев, Георги Караславов, Николай Хайтов, Йордан Радичков, Владимир Башев и Димитър Талев. До ръководството на СБП бяха изпратени поздравителни адреси от гържавни институции, и писателски сдружения от страната и чужбина.

* * *

Инициативите, очертали 110-годишния път на Съюза, започнаха на 15 ноември с откриване на изложба на открито пред Народния театър „Иван Вазов“. Проектът беше реализиран със съдействието на Столична Община (програма „Събития“ – „Галерии на открито“) и Министерство на културата. На откриването дойдоха десетки писатели от България, както и гости от: Сърбия, Кипър, Гърция, Азербайджан, Турция, Австрия, Чехия, Словакия, Швейцария, Украйна, САЩ и Германия. Широката общественост ще има възможност до 27 ноември да разгледа над 500 снимки, да прочете десетки факти и стихове, разположени на 28 пана – акценти от историята и активния творчески живот на днешните писатели, членове на организацията.

* * *

Същата вечер в Музей-галерия „Анел“ в столицата се състоя премиера на юбилейната поетична антология „София – златото на гумите“, издадена с подкрепата на Столична община. В експозето си Боян Ангелов благодари на Столична Община и лично на Мирослав Боршош за финансовата подкрепа по реализирането на тази тематична книга. В рецитала се включиха: Ангел Симеонов, Боян Ангелов, Недялко Йорданов, Георги Константинов, Атанас Капралов, Ивайло Диманов, Надежда Захариева, Албена Фурнаджиева, Димитър Милов, Иван Есенски, Димана Иванова,

Трендафил Василев, Петър Андасаров, Христос Хартомацигис (Гърция), Румяна Захариева, Николай Шопов, Елисавета Шанкарева, Димитрина Кюркчиева, Ахмет Емин Атасой, Левена Филчева, Елица Виденова, Петър Велчев, Йеремия Лазаревич (Сърбия), Паулина Павлова, Васил Василев, Надя Попова, Роза Боянова, Атанас Звездинов, Боян Бойчев, Стоянка Боянова, Хайри Хамдан, Минко Танев, Илко Славчев, Наталия Ерменкова, Джина Дундова-Панчева, Марина Бартоломеус, Нико Стоянов, Анелия Янковска-Сенгалевич, Венцеслав Пейков. Кратко експозе направи Лидия Романска – заместник-председател на Съюза на чешките писатели. Две свои песни за София изпя бардът Асен Масларски.

Евгени Босяцки.
„Рисунка“

ПЛАМЪК

ЕДИНСТВЕНОТО БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ
ЗА ЛИТЕРАТУРА,
НАДЖИВЯЛО ДЕСЕТИЛЕТИЯТА!
ТАЗИ ГОДИНА „ПЛАМЪК“ НАВЛИЗА
В СВОЯТА 100-ГОДИШНИНА

ВАЖНО СЪОБЩЕНИЕ

Съобщаваме на нашите читатели, че абонаментът за списание „Пламък“ за 2024 година ще бъде без помощта на Български пощи. Може да се абонирате във фирма „Доби“ тел. 02/9632047 Или на банковата сметка на списание „Пламък“:

ДСК

BIC: STSABGSF

IBAN: BG24STSA93000029686023

Издателска къща „Списание Пламък“

Главен редактор **Георги Константинов**

Редакционна колегия **Паруш Парушев, проф. Йордан Калайков,**

Румен Шомов, Ирина Велева, Христо Сл. Караславов,

Георги Н. Николов, Николай Дойнов, Боян Бойчев

Редактор на броя **Румен Шомов**

Коректор **Ганка Петкова**

Прегледна подготовка **Мариана Христова**

Редакционен адрес: София 1113, ул. „Незабравка“, блок 315

Формат 16/70/100. Печатни коли 10,5

Интернет страница на „Пламък“:

www.spisanieplamak.com

E-mail: haini@bgcell.net

Авторски материали не се връщат и не се хоноруват.